

การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน
ในการใช้ป้าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

นางสาวปณิตา ศิลารักษ์

สถาบันวิทยบริการ
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาประถมศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2545

ISBN 974-17-3379-8

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A DEVELOPMENT OF A SCHOOL NETWORK MOBILIZATION PROGRAM
IN USING A COMMUNAL FOREST AND FOLK WISDOM
AS LOCAL SUSTAINABLE LEARNING RESOURCES
FOR PRESCHOOL INSTRUCTION

Miss Panita Silarug

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education in Early Childhood Education
Department of Elementary Education

Faculty of Education
Chulalongkorn University
Academic Year 2002
ISBN 974-17-3379-8

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้
ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

โดย นางสาวปณิตา ศิลารักษ์

สาขาวิชา การศึกษาปฐมวัย

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษบง ต้นติวงศ์

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริย์ สินลารัตน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ทีศนา แหม่มณี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษบง ต้นติวงศ์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปณิตา ศิลารักษ์ : การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน
ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล (A DEVELOPMENT OF A SCHOOL
NETWORK MOBILIZATION PROGRAM IN USING A COMMUNAL FOREST
AND FOLK WISDOM AS LOCAL SUSTAINABLE LEARNING RESOURCES
FOR PRESCHOOL INSTRUCTION) อ.ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.บุษบง ต้นติววงศ์, 162 หน้า
ISBN 974-17-3379-8

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้
ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก
วัยอนุบาล โดยใช้กรณีศึกษาคือ โรงเรียนบ้านมะขามคู่ ซึ่งมีป่าชุมชนในบริเวณโรงเรียนผู้เข้าร่วมโครงการฯ คือ
เครือข่ายโรงเรียน ได้แก่ เครือข่ายในโรงเรียน ในชุมชนและนอกชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการใช้คำถามเพื่อค้นหาคำตอบโดยใช้กระบวนการ
วางแผน ปฏิบัติการ และสะท้อน
2. เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนโดย
ใช้
เป็นแหล่งการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เป็นแหล่งที่สอนทักษะการคิด สร้างมุมมองที่หลากหลาย และเป็น
แหล่งที่สร้างความเข้าใจอดีตที่สัมพันธ์กับปัจจุบันเชื่อมโยงสูอนาคต
3. ครูอนุบาลจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ จัดกระบวนการเรียนรู้
จากชีวิตจริงโดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเอง หาคำตอบเอง บทบาทครูเปลี่ยนไปจากผู้ร่วมศูนย์ความรู้เป็น
ผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก ครูแสวงหาความเข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างถ่องแท้
เชื่อมโยงมาสู่การเรียนการสอนที่สอดคล้องกับป่า และสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอน จนเกิดเป็น
เครือข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ

โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น
แหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา ซึ่ง
ให้แนวทางในการวางแผน ปฏิบัติการ และสะท้อน เพื่อตอบคำถามที่ระดมสมองกันโดยเครือข่ายโรงเรียน บนพื้น
ฐานของความเท่าเทียมกันเสมอภาคกันของเครือข่ายโรงเรียนทั้งหมด ทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการสร้างคำถามและ
เลือกกิจกรรมเพื่อค้นหาคำตอบ การดำเนินโปรแกรมมีความยืดหยุ่นสูงตามวิถีชีวิตของสมาชิกเครือข่ายโรงเรียน

ภาควิชา	ประถมศึกษา.....	ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา	การศึกษาปฐมวัย.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา	2545.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

##4283751627 : MAJOR EARLY CHILDHOOD EDUCATION

KEY WORD MOBILIZATION / SCHOOL NETWORK / COMMUNAL FOREST /
SUSTAINABLE LEARNING RESOURCES

PANITA SILARUG : A DEVELOPMENT OF A SCHOOL NETWORK
MOBILIZATION PROGRAM IN USING A COMMUNAL FOREST AND
FOLK WISDOM AS LOCAL SUSTAINABLE LEARNING RESOURCES
FOR PRESCHOOL INSTRUCTION. THESIS ADVISOR : ASST.PROF.
BOOSBONG TANTIWONG, Ed.D. 162 pp . ISBN 974-17-3379-8

The purpose of this study was to develop a school network mobilization program in using communal forest and folk wisdom as local sustainable learning resources for preschool instruction.

The research site was Ban Makhamku School located in communal forest, Ratchaburi Province. The school networks consisted of 1) within school, 2) community and 3) outside-community

The research findings were as follows:

1. In school network mobilization, questions were used in seeking answers to the mobilization process, planning, action and reflection.
2. The preschool children used communal forest and folk wisdom as local sustainable learning resources which related to their real life, created sources for thinking skill practice, stimulated diversified perspective taking and supported understanding of past – present – future time continuity.
3. The preschool teachers used the communal forest and folk wisdom by providing the children With self discovery learning process in real life, changing their role from resource people to learning condition facilitators, seeking insight in nature's rule and as basis for teaching, and cooperating with older children, other teachers and parents to further create learning networks in and outside the school.

The school network mobilization program was a development program which provided guideline for processes of planning, action and reflection to answer the questions brainstorming by the school networks. Based on equality of all the school networks, every group took part in asking questions and selecting activities to find the answers. The program operation was highly flexible to network members' way of life.

Department Elementary Education

Student's signature _____

Field of study Early Childhood Education

Advisor's signature _____

Academic year 2002

Co-advisor signature _____

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างยิ่งของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นุชบง ตันติวงศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้ความรู้ ข้อคิด และคำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่งจึงขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ทศนา เขมมณี และรองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ประธานและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบคุณน้ำใจจากเพื่อนครู และสมาชิกชุมชนในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทุกท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถเอ่ยนามได้ และกัลยาณมิตรทุกท่านที่ช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา

ปณิตา ศิลารักษ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนที่.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
คำถามการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
กรอบความคิดในการวิจัย.....	6
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
2 เอกสารและงานวิจัยวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
การระดมสรรพกำลังเครือข่ายโรงเรียน.....	11
ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน.....	11
ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน.....	14
กระบวนการเกิดความร่วมมือและทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน..	17
ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานกับชุมชน.....	18

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายการเรียนรู้.....	19
	เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชน	
	เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.....	22
	ป่าชุมชน แหล่งวิทยาคารท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	25
	การศึกษาเกี่ยวกับป่า.....	25
	แหล่งวิทยาคารในท้องถิ่น.....	34
	ภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	35
	การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	39
	การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	39
	การศึกษาความร่วมมือของคนทุกฝ่าย.....	42
	หลักการการศึกษาเพื่อสัมผัสความจริง.....	44
	สัจธรรมและการเข้าถึงความจริง.....	45
	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน.....	48
	การจัดการเรียนการสอนอนุบาล.....	50
	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม.....	55
	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม.....	55
	แนวคิดและหลักการด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ.....	64
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	67
3	วิธีการดำเนินการวิจัย.....	73
	ขั้นที่ 1 เตรียมการ.....	74
	ขั้นที่ 2 การทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ.....	84
	ขั้นที่ 3 ปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรม.....	86
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	88
	ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป.....	89
	ตอนที่ 2 สภาพการจัดการเรียนการสอนในชั้นอนุบาลโรงเรียนบ้านมะขามคู่.....	97
	ตอนที่ 3 กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงจาก	
	กลุ่มเครือข่ายผู้ได้กอนุบาล.....	100
	ตอนที่ 4 ความสำเร็จของโปรแกรมฯ.....	120

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4	ตอนที่ 5 โปรแกรมระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ไปชุมชน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลฉบับสมบูรณ์..... 124
5	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... 137
	สรุปผลการวิจัย..... 138
	อภิปรายผลการวิจัย..... 141
	ข้อสังเกตจากการวิจัย..... 144
	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย..... 146
	ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้..... 147
	รายการอ้างอิง..... 149
	ภาคผนวก..... 153
	ภาคผนวก ก..... 154
	ภาคผนวก ข..... 156
	ภาคผนวก ค..... 160
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 162

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่

1. แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 1 เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน.	78
2. แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 2 เพื่อค้นหากิจกรรมการเรียนการสอนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กวัยอนุบาล.....	80
3. โครงการสอนในรอบ 1 ปี.....	105
4. ตารางกิจกรรมประจำวัน.....	107
5. สรุปภาพรวมของสมาชิกเครือข่ายที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ.....	121

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนที่

หน้า

แผนที่ที่

1	แผนที่ชุมชนบ้านมะขามคู่.....	90
2	แผนที่โรงเรียนบ้านมะขามคู่.....	93
3	แผนที่ป่าที่เป็นผลงานของเครือข่ายโรงเรียน.....	102
4	แผนที่แสดงภูมิปัญญาชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนบ้านมะขามคู่.....	109
5	แผนที่แสดงโครงการของชุมชนที่พัฒนามาจากแนวคิดเรื่องป่าชุมชนของโรงเรียน....	123

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนภาพที่

1	แผนภาพแสดงพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนก่อนการทดลองกระบวนการ
ก่อนใช้โปรแกรมฯ.....	117
2	แผนภาพแสดงพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนหลังการทดลองกระบวนการ
ก่อนใช้โปรแกรมฯ.....	117

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่

1	แสดงกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ช่วงที่ 1	89
2	แสดงกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ช่วงที่ 2.....	90
3	การปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้
ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
เพื่อการจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล.....	94

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

หน้า

รูปภาพที่

1. วางแผน การสำรวจป่า	108
2. ปฏิบัติการ เดินป่าและบันทึกรายชื่อต้นไม้.....	108
3. สะท้อน ตรวจสอบข้อมูลที่ได้กับภูมิปัญญาชาวบ้าน เครื่องข่ายในโรงเรียน และเครือข่ายในชุมชน.....	108
4. ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจป่ามาจัดเป็นหมวดหมู่ของต้นไม้.....	110
5. ข้อมูลต้นไม้ที่ได้จากการสำรวจป่า นำมาแจกแจงประโยชน์และสรรพคุณต่าง ๆ	111
6. สะท้อน เครื่องข่ายในโรงเรียนสะท้อนความคิดจากการจัดการเรียนการสอน.....	115
7. เรียนรู้จากเถาวัลย์.....	118
8. เรียนรู้จากปลวก.....	119
9. ปลวกกินต้นไม้เป็นอาหาร.....	119
10. มุมมองจากป่า.....	120
11. เก็บเมล็ดมะกล่ำ.....	121
12. เก็บของป่า.....	123
13. ของเล่นจากป่า.....	124
14. ทำสวนร่วมกับพี่ ป.5.....	125
15. การออกแบบสวนของเด็ก ป.5.....	126
16. อาคารอนุบาลหลังเก่าซึ่งตั้งอยู่บนทางน้ำ.....	129
17. อาคารอนุบาลหลังใหม่อยู่ในช่วงระหว่างการปรับปรุง.....	129

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับการพัฒนาคุณภาพของคนในด้านจิตสำนึก ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถของคนในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน ระบบการศึกษาที่คนส่วนใหญ่รับรู้คือ ระบบการศึกษาในโรงเรียนซึ่งรัฐบาลเกือบผูกขาดในการจัดการเป็นส่วนใหญ่ และได้กลายมาเป็นสิ่งที่ไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต วิถีคิด ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และชุมชนท้องถิ่น ทำให้โรงเรียนกลายเป็นสิ่งแปลกแยกในชุมชนมากขึ้น กลไกดั้งเดิมในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองโดยชุมชนผ่านสถาบันต่าง ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชนเอง เช่น วัด มัสยิด ชลน ได้ถูกลดบทบาทลง ผลที่ตามมาคือชุมชนไม่สามารถดำรงสภาพความเป็นชุมชนไว้ได้ เพราะไม่มีกลไกในการดึงทรัพยากรของชุมชน หรือมีแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนที่สอดคล้องกับสภาพพื้นฐานได้ ทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและเกิดความล่มสลายของชุมชนในที่สุด การแสวงหาทางออกในการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ให้เป็นกลไกที่สำคัญในการจัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริง จึงเป็นแนวทางที่ควรให้ความสำคัญและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540)

จากความสำคัญของชุมชนในการพัฒนาการศึกษา ทำให้มีการพัฒนากระบวนการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา ทำให้มีการพัฒนากระบวนการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งแนวคิดนี้ต้องการให้เด็กได้พัฒนาภายใต้บริบทของทั้งโรงเรียนและชุมชน

หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดปรัชญาการจัดการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูเด็กบนพื้นฐานที่สนองความต้องการของเด็กแรกเกิดถึง 6 ปีที่ต้องการความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจและความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาอย่างสมดุลต่อเนื่องไปพร้อมกันทุกด้าน ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้จะเป็นประสบการณ์ตรงที่หลากหลายเหมาะสมกับวัย ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้และมีความสุขกับการปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน โดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างบ้าน สถานศึกษา และชุมชน เพื่อพัฒนาให้เด็กได้เติบโตเป็น

พลเมืองที่มีคุณค่าต่อไป (กรมวิชาการ,2540) ปรารถนาการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษาได้เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบททางสังคมที่เด็กอาศัยอยู่ โดยให้ความสำคัญในเรื่องความร่วมมือกันระหว่างบ้าน สถานศึกษาและชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนย่อมมีบริบทที่แตกต่างกัน ดังนั้นการจัดการศึกษาที่ต้องทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่น เกิดความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง นอกจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ และสังคมท้องถิ่นแล้ว จะต้องนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนด้วย เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงกับชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง

ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) แผนงานหลักที่ 1 ได้กำหนดมาตรการในเรื่องของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนไว้ว่า “สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาค ในท้องถิ่น ประสานกับชุมชนเร่งพัฒนาองค์ความรู้และแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชน รวมทั้งขยายเครือข่ายการเรียนรู้โดยรัฐหรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคม จัดสรรและระดมทรัพยากรเพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,2540) ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในหมวดที่ 4 เรื่องแนวทางการจัดการศึกษา มาตราที่ 25 กำหนดไว้ว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ” และมาตราที่ 29 กำหนดว่า “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,2542)

ดังนั้นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและมีความสอดคล้องกับท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความค้ำยง การนำแหล่งวิทยาการท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็กในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ป่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์มหาศาล เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อดุลของสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับป่าไม้แล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อภาวะแวดล้อมสัมพันธ์อื่น ๆ ด้วยเสมอ เช่น ดิน น้ำ ภูมิอากาศ สัตว์ป่า ตลอดจนกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคม พื้นที่ป่าในประเทศไทยลดลงทุก ๆ ปี เราจึงต้องทำความเข้าใจเรื่องป่าไม้ และรู้แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ให้อยู่กับเราให้นานที่สุด การป้องกันรักษาป่าจำเป็นต้องใช้วิธีร่วมกันเพื่อมุ่งลดความกดดันที่เกิดจากคนที่มีต่อป่า โดยให้คนผลิตอาหารที่พอเพียงกับปากท้อง ดำรงชีพอยู่ได้ มิใช่ใช้สอยไม่ต้องเบียดเบียนจากธรรมชาติและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ต้องหาวิธีการให้เขาทราบว่า การอนุรักษ์ป่าเป็นประโยชน์กับคนในท้องถิ่นด้วย (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม,ม.ป.ป.)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการป่านับว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในช่วงสิบปีที่ผ่านมา สารสำคัญของจัดการป่าของชาวบ้านคือ การจัดการป่าทั้งป่าเพื่อประโยชน์ที่มีลักษณะเป็นเอนกประสงค์ นับตั้งแต่ป่าเป็นต้นน้ำลำธารเพื่อการทำไร่ ทำนา อุปโภค บริโภค ป่าในฐานะที่เป็นที่ดินเพื่อการเพาะปลูกยังชีพ ป่าในฐานะแหล่งที่มาของยารักษาโรคและอาหาร ป่าในฐานะที่เป็นที่มาของวัสดุเพื่อก่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ และงานหัตถกรรมต่าง ๆ ป่าในฐานะของเชื้อเพลิงเพื่อหุงต้มและให้ความอบอุ่น ป่าในฐานะที่เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ป่าในฐานะของแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติวิทยา และที่สำคัญคือป่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่แห่งการสืบทอดอุดมการณ์และความเชื่อ เป็นสถานที่ที่ธรรมชาติอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ และมนุษย์ดำรงรักษาไว้และสืบทอดปฏิบัติสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์และมีดุลยภาพต่อกันและกันให้ยาวนานสืบไป (ฉลาดชาย รมิตานนท์,2537) ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงมีระบบการจัดการป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์แบบ สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง จึงไม่น่าแปลกที่ผืนป่าเหล่านี้ยังสามารถอยู่รอดปลอดภัยมาได้จนถึงทุกวันนี้ ซึ่งต่อมาเราเรียกผืนป่าเหล่านี้ว่าป่าชุมชน

ป่าชุมชนมีความสำคัญในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีอันจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการเกษตรซึ่งเป็นฐานของชุมชน เพราะคนยังต้องใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิต ป่าจะต้องได้รับการป้องกันและการจัดการอย่างยั่งยืน ป่าชุมชนสามารถหยุดยั้งการทำลายป่า เพิ่มพื้นที่ป่าและจัดการป่าที่เหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นยังสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน ประชาชนยังต้องใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีพ การจัดทำป่าชุมชนไม่ใช่เพียงเพื่อป้องกันรักษาป่า แต่เป็นการให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน (สมศักดิ์ สุขวงศ์,2538)

มีคำถามว่ามนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงไหน สิ่งที่มนุษย์ต่างจากสัตว์คือโครงสร้างอันวิจิตรของสมองซึ่งทำให้เกิดนามธรรมที่ไปไกลในเรื่องคุณค่าทางจิตใจที่นอกเหนือไปจากเรื่องวัตถุและเกิดมีมิติทางจิตวิญญาณ (spirituality) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นอันมาก ในเรื่องของธรรมชาติ

เช่น เรื่องแม่พระธรณี พระแม่คงคา แม่โพสพ ฯลฯ มิติทางจิตวิญญาณนี้ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งอันทรงคุณค่าสูงที่มาช่วยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในความถูกต้อง ในวัฒนธรรมของชาวบ้านจะเห็นการใช้มิติทางจิตวิญญาณเข้ามารักษารวมชาติและความเป็นชุมชนอยู่ด้วย (ประเวศ วะสี,2537)

การศึกษาต้องใช้ความจริงเป็นตัวตั้ง ความจริงหมายถึง ความเป็นจริงของธรรมชาติ มนุษย์และสังคม ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนเกินกว่าที่การศึกษาทางทฤษฎีเป็นวิชา ๆ จะทำให้เกิดความเข้าใจได้เพียงพอและทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังที่ประเวศ วะสี (2537) ได้กล่าวว่า สมดุลธรรมชาติเป็นยาให้แก่มนุษย์ในการรักษาสมดุลของระบบเป็นขุมปัญญาอันยิ่งใหญ่ ทั้งนี้หากเราได้เรียนรู้ธรรมชาติเราจะได้รับความรู้อันยิ่งใหญ่ เามาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ให้เป็นปกติสุขได้ การศึกษาโดยสัมผัสธรรมชาติที่เป็นจริงสามารถทำได้ตามวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยให้มีความสุขและความสุขในกระบวนการเรียนรู้ไปด้วย เช่น เด็กได้มีโอกาสเที่ยวศึกษาต้นไม้ สัตว์ ตามความสนใจ แต่ต้องมีการเชื่อมโยงความรู้ให้เชื่อมโยงกันเสมอ ไม่ใช่รู้อย่างขาดเป็นห่วง ๆ การไปสัมผัสและไปมีกิจกรรมเกี่ยวกับของจริงมาเช่นนี้ จะทำให้เกิดการรับรู้ความจริงเกิดความเข้าใจหรือปัญญารับมาในระดับหนึ่งจากการสัมผัสความจริง เกิดสำนึกขึ้นมาระดับหนึ่ง เช่น รักธรรมชาติ รักเพื่อนมนุษย์ ซึ่งยากมากหรือไม่เกิดเลยจากการท่องจำวิชาและการสอบแบบท่องจำเนื้อหาวิชา

“ใครเลยจะคิดว่า การทรงเล่นปลุกป่าตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จะมีความเกี่ยวข้องกับ การทรงงานด้านการปลุกป่า การเล่นชลประทานจะมีความเกี่ยวข้องกับการทรงงานด้านการชลประทานและแหล่งน้ำ การที่ทรงเลี้ยงดูและเล่นกับลิงตั้งแต่ทรงพระเยาว์ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการทรงงานโครงการแก้มลิง” (ฉันทนา ภาคบังท,2539) จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชกับธรรมชาติ เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ พระองค์ท่านทรงเล่นของเล่นจากธรรมชาติและเกิดการเรียนรู้จากธรรมชาติ และในปัจจุบันสิ่งเหล่านั้นได้กลายเป็นคุณอนันต์ต่อประเทศชาติในเวลาต่อมา

ธรรมชาติเป็นทั้งความดี ความงาม และความจริงที่มนุษย์ควรศึกษาให้เข้าใจ เห็นคุณค่า และได้ประโยชน์ แต่ละท้องที่ควรส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนและครูร่วมกับชาวบ้าน ศึกษาต้นไม้ สัตว์ และจุลชีพให้มากที่สุด โดยวิธีทางวัฒนธรรมหรือวิธีของชาวบ้าน ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติเหล่านี้มานาน โดยเฉพาะต้องพึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ วิถีคิด ความเข้าใจที่มาจากฐานทางวัฒนธรรม ความรู้ที่เกิดผ่านการสังเกต ทดลองใช้ สะสมถ่ายทอดกันมาเป็นความรู้ดั้งเดิม (traditional knowledge) เป็นขุมปัญญาที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ

จากการศึกษางานวิจัย หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีไทย (ทศนา แหมมณีและคณะ,2535) ซึ่งเป็นการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาปฐมวัยที่มีความสอดคล้อง

กับแนวคิดและหลักการทางการศึกษาปฐมวัยและบริบทของสังคมไทย ซึ่งได้แก่แนวคิดและหลักการทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งความต้องการ ปัญหาและแนวโน้มของสังคมไทยและเด็กไทยในอนาคต ทำให้เกิดรูปแบบที่เหมาะสมกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีไทย ทั้งนี้นำไปสู่การวิจัยรูปแบบการศึกษาปฐมวัยฉบับปรับปรุง (บุษบง ตันตวิวงศ์, 2546) เป็นการวิจัยที่แสวงหาการจัดการเรียนการสอนที่มีลักษณะไม่แยกห้องเรียนจากชีวิตจริง นอกจากนี้การสอนโดยทั่วไป การจัดสาระและประสบการณ์ยังมีความแปลกแยกจากวิถีชีวิต เนื่องจากยังไม่สามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับทฤษฎีสากลด้านการสอนได้อย่างกลมกลืน การพัฒนารูปแบบของการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เหมาะสมกับงานวิจัยนี้พบว่า สาระเบื้องต้นที่สำคัญต่อชีวิตอย่างเป็นอิสระของมนุษย์และจำเป็นต่อการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง คือลักษณะและความเป็นไปของสรรพสิ่งในธรรมชาติรอบตัวเด็ก รวมทั้งความเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน อีกทั้งต่อวิถีชีวิตเด็กและชุมชน สาระและประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่จำเป็นมากในการพัฒนาปัญญาให้รู้จักใช้เหตุผลอย่างแยกคางและการต่อเนื่องกันในด้านวัตถุและจิตใจ ภายได้สังเคราะห์ของวงจรการเกิด การตาย การเสียสละสิ่งที่มีอยู่เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ และความจำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างสมดุลในโลกแห่งวัตถุและโลกแห่งจิตวิญญาณ ดังนั้นรูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีไทย ฉบับปรับปรุง จึงพัฒนาให้มีคุณสมบัติของการศึกษาที่ยั่งยืน โดยการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เปิดโอกาสให้มีการใช้ภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กอย่างมีทิศทาง

จากแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ รวมทั้งแนวคิดจากการวิจัยรูปแบบการศึกษาปฐมวัย ฉบับปรับปรุง เมื่อมองกลับไปยังการจัดการเรียนการสอนในชั้นอนุบาลส่วนมาก โดยเฉพาะโรงเรียนที่อยู่ต่างจังหวัดล้วนแต่มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทั้งในโรงเรียนและในชุมชน เช่น ป่าไม้ ทุ่งนา แหล่งน้ำ รวมทั้งในแต่ละท้องถิ่นก็ยังมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่หาได้ง่าย ใกล้ตัว และมีคุณค่า ทั้งนี้ถึงแม้ว่าในหลักสูตรก่อนประถมศึกษาได้กล่าวถึงการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไว้บ้างแล้ว แต่ยังไม่มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งทำให้ครูทั่วไปยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

คำถามการวิจัย

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร
2. เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนอย่างไร
3. ครูอนุบาลจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยนี้มุ่งพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล
2. กรณศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนบ้านมะขามคู่ จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีป่าชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ของโรงเรียน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ท่ามกลางผืนป่า แต่เดิมมีการดำรงชีวิตได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า ผู้คนยังชีพด้วยการใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ใช้วัสดุจากป่าทำเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นเชื้อเพลิง เป็นแหล่งสืบทอดความเชื่อและอุดมการณ์

ป่าชุมชนเป็นผืนป่าที่ยังคงมีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ อันเนื่องมาจากการรักษาป่าของผู้คนในพื้นที่ช่วยกันดูแลรักษาดูแลสภาพซึ่งกันและกันมาอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบันวิถีชีวิตของผู้คนกับป่าถูกแยกออกจากกัน คนยังต้องการใช้ประโยชน์จากป่า แต่ขาดความรู้ที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน จึงทำให้ป่ามีจำนวนลดน้อยลง การให้การศึกษารูปแบบที่สัมพันธ์กับชีวิตจะช่วยสอนให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกัน

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนจึงเป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มคนที่จะ
 ค้นหากระบวนการในการทำงานเพื่อจัดการศึกษาโดยผ่านป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
 เครือข่ายโรงเรียนประกอบด้วย 1) เครือข่ายในโรงเรียน เป็นบุคลากรในโรงเรียนที่มีความรู้เรื่อง
 ป่าชุมชนในโรงเรียนและสนใจในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสัมพันธ์กับป่า
 2) เครือข่ายในชุมชนเป็นบุคคลในชุมชนที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านหรือมีแนวคิดในการอนุรักษ์ป่า
 3) เครือข่ายนอกชุมชน เป็นบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือการศึกษาปฐมวัย
 และมีแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับป่า การทำงานของเครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3
 กลุ่มเป็นการค้นหากระบวนการในการทำงานร่วมกัน โดยใช้คำถามที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะสม
 กับสมาชิกของกลุ่มเครือข่ายซึ่งล้วนแต่มีความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน คำถามที่ใช้กับ
 กลุ่มเครือข่ายในช่วงแรกเป็นคำถามเพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านที่ค่อย ๆ
 ละเอียดลงไปในแต่ละคำถาม จากคำถามจะนำไปสู่กิจกรรมเพื่อค้นหาคำตอบ ข้อมูลที่ได้มา
 ทั้งหมด สมาชิกเครือข่ายโรงเรียนจะระดมสรรพกำลังในช่วงที่ 2 โดยการนำคำถามเพื่อค้นหา
 คำตอบในการจัดเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
 เป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นต่อไป

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนโดยการใช้คำถาม จะได้มาซึ่งกระบวนการ
 ในการทำงานเพื่อพัฒนาการศึกษาโดยเริ่มจากเด็กวัยอนุบาล ให้มีความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต
 และบริบทที่อยู่ท่ามกลางผืนป่า ปลูกฝังให้เด็กมีความรักความผูกพันมีความตระหนักในการดูแล
 รักษาป่า เพื่อให้คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้
 ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอน
 ให้แก่เด็กวัยอนุบาล มี 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ
 - 1.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 เตรียมตัวผู้วิจัย
 - 1.3 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา
 - 1.4 นำร่องกิจกรรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน

2. ขั้นสร้างโปรแกรมฯ

- 2.1 การเตรียมการก่อนทดลองใช้กระบวนการโปรแกรมฯ
- 2.2 ดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3 การตรวจสอบข้อมูล
- 2.4 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอผลการศึกษา

3. ขั้นปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรมฯ

- 3.1 นำข้อมูลจากขั้นทดลอง ใช้กระบวนการของโปรแกรมมาปรับปรุงโปรแกรมฯ
- 3.2 นำเสนอโปรแกรมฯ ฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล เป็นแนวทางให้ครูอนุบาล ชุมชน บุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชนร่วมมือกันในการพัฒนาการศึกษา และจัดการเรียนการสอนในระดับอนุบาลได้ดียิ่งขึ้น
2. โปรแกรมฯ ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสามารถเป็นแนวทางในการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายซึ่งเป็นการทำงานแบบร่วมมือของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านความรู้และประสบการณ์แต่สามารถมาทำงานร่วมกันได้โดยใช้ความสัมพันธ์ในแนวราบคือ ความเท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกันตัดสินใจ
3. โปรแกรมฯ นี้สามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาตามวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมของโรงเรียนและชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาการเรียนการสอนที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในบริบทที่โรงเรียนและชุมชนตั้งอยู่ได้
4. ช่วยให้ครูอนุบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการให้การศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิต บทบาทของครูในการพัฒนาตัวเองเพื่อเข้าถึงความจริงของชีวิต จะช่วยให้ครูมีความเข้าใจและสามารถจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กได้อย่างเหมาะสม
5. โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล สามารถพัฒนาโปรแกรมฯ ขึ้นไปสู่เด็กระดับประถมศึกษาและสร้างเป็นสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การระดมสรรพกำลังเครือข่ายโรงเรียน

- 1.1 ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน
- 1.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้าง

ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

- 1.3 กระบวนการเกิดความร่วมมือและทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน
- 1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานกับชุมชน
- 1.5 โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายการเรียนรู้
- 1.6 เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ตอนที่ 2 แหล่งวิทยาการท้องถิ่น ป่าชุมชน และ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

- 2.1 การศึกษากับป่า
- 2.2 แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น
- 2.3 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตอนที่ 3 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

- 3.1 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 3.2 การศึกษาความร่วมมือของคนทุกฝ่าย
- 3.3 หลักการศึกษาเพื่อสัมผัสความจริง
- 3.4 สัจธรรมและการเข้าถึงความจริง
- 3.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 4 การจัดการเรียนการสอนอนุบาล

- 4.1 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546
- 4.2 รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีไทยฉบับปรับปรุง

ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม

5.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม

5.2 แนวคิดและหลักการด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความร่วมมือของโรงเรียนและชุมชน

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

ตอนที่ 1 การระดมสรรพกำลังเครือข่ายโรงเรียน

1.1 ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน

กระแสใหญ่ในโลกมิได้มีกระแสของโลกาภิวัตน์เพียงอย่างเดียว แต่มีกระแสของความ เป็นชุมชนเกิดขึ้นในขณะเดียวกันด้วยความเข้มแข็งของชุมชนจะแก้ปัญหาทุกชนิดและพัฒนา ทุกอย่างพร้อมกันไปอย่างเป็นบูรณาการ กล่าวคือแก้ความยากจนได้โดยเร็ว อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ แก้และป้องกันปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด โสเภณี โรคเอดส์ อนุรักษ์ ชุมชนคือผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชนคือรากฐานของ สังคมอารยะ (Civil Society) หรือรากฐานของประชาธิปไตยยุทธศาสตร์ชุมชนจึงเป็น ยุทธศาสตร์ใหญ่

ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกัน ตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการเมื่อเกิดความเป็น ชุมชนขึ้น สมาชิกจะมีความสุขและมีความสร้างสรรค์สูงยังมีศักยภาพที่จะทำอะไรให้สำเร็จ ทุกอย่างเป็นศักยภาพอย่างไม่มีข้อจำกัด (Limitless -potential) การที่ความเข้มแข็งของชุมชน มีอิทธิพลมากเพราะมีองค์ประกอบที่ทรงพลัง 3 ประการเข้ามาผนวกกันคือ ธรรมะ การเรียนรู้ และการจัดการ ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านทั้งในชนบทและในเมืองรวมตัวกัน มีการเรียนรู้ ของชุมชนมีองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชนไม่ใช่สถาปนาลสภาพเป็นองค์กร การปกครอง องค์กรชุมชนเป็นองค์กรการจัดการของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชุมชนจัดการเรื่องของ ตัวเองให้มากที่สุด รวมทั้งจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณของชุมชน

และให้ชุมชนเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายถ้าทำได้ดังนี้ สังคมและธรรมชาติจะเกิดศานติสุข ถ้าปราศจากการเรียนรู้ของชุมชนการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย

บทบาทหน้าที่ของการศึกษาในชุมชน

การศึกษาสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้ แต่จะต้องมีเงื่อนไขที่เหมาะสม และการศึกษาที่จะเป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้นั้น จะต้องทำหน้าที่พัฒนาทั้งปัจเจกชน ชุมชน (สังคม) สิ่งแวดล้อมของชุมชน (ธรรมชาติ) ได้อย่าง บูรณาการและโดยต่อเนื่อง แล้วผลของการพัฒนาทั้ง 3 ระดับนั้น ก็จะต้องมีผลตอบสนองของกลับมาพัฒนาบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเองด้วยเช่นกัน การศึกษาดังกล่าวจึงจะทำให้ ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างแท้จริง

การศึกษาแบบเดิมของชุมชนทั่วไปนั้น การทำหน้าที่ดังกล่าวเกิดขึ้นในลักษณะและกระบวนการดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชน ได้พัฒนาให้บุคคลมีความรู้ ความสามารถพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพ รู้จักการใช้และการคิดค้นเทคโนโลยีรวมทั้งมีทักษะในการจัดการ สามารถจะแก้ไขปัญหาอุปสรรคในด้านต่าง ๆ ความสามารถดังกล่าวนี้เกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของชีวิตตนเอง สภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน ที่สำคัญยิ่งคือ กระบวนการศึกษาแบบเดิมได้ทำหน้าที่พัฒนาสติปัญญาของบุคคลด้วย มิใช่เพียงความสามารถในการคิด การจำ จินตนาการ ฯลฯ โดยทั่วไปเท่านั้นแต่มีความหมายครอบคลุมถึงการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ให้บุคคลมีจิตสำนึกทางจริยธรรม เข้าใจคุณค่าของชีวิต ธรรมชาติ มีสติปัญญาที่จะควบคุมตนเองและพัฒนาจิตใจให้มีอิสระและความสุขด้วยตนเอง การศึกษานี้จึงพัฒนาคนที่มีจริยธรรมให้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนสงบสุขและมีความเข้มแข็ง

2. เมื่อปัจเจกบุคคลได้รับการพัฒนา ย่อมเป็นพื้นฐานให้ชุมชนมีสมาชิกที่มีคุณภาพ เมื่อประกอบเข้ากับโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน และความสัมพันธ์เชิงสังคมและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ ทำให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้อย่าง กว้างขวาง กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก่อให้เกิดการสั่งสมและพัฒนาเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนสร้างกรอบวัดทางจริยธรรมหรือระบบคุณค่าของชุมชนขึ้นทำให้ ชุมชนทั้งหมดเกิดการพัฒนาทั้งด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม จริยธรรม ฯลฯ ซึ่งมีผลกลับมาพัฒนาสมาชิกของชุมชนด้วยอีกทีหนึ่ง เป็นผลต่อเนื่องกลับไปกลับมาอยู่ตลอดเวลา ชุมชนจึงเกิดความเข้มแข็ง ยั่งยืน

3. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต หรือการศึกษาแบบเดิมนี มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการของบุคคลและชุมชนในทุกด้านในลักษณะบูรณาการหรือเป็นองค์รวม โดยทำหน้าที่เชื่อมบุคคล ชุมชน ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และทำหน้าที่ร้อยรัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น กิจกรรมเศรษฐกิจมิได้หมายถึงเพียงการผลิตหรือเรื่องปากท้องแต่

รวมถึงการเรียนรู้ในเวทียา เทคโนโลยี พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ฯลฯ อันส่งเสริมจิตวิญญาณความเป็นปึกแผ่นของชุมชนไปในเวลาเดียวกันด้วย

4. กระบวนการศึกษาที่เกิดขึ้นนี้ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือการขัดเกลาทางสังคม (Transmission of culture / Socialization function) ของชุมชน เพื่อให้สมาชิกใหม่มีความสามารถ สติปัญญา ในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ ฯลฯ ตามแบบที่สอดคล้องกับค่านิยมและเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชนเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนให้ต่อเนื่อง

5. การศึกษายังทำหน้าที่จัดสรรตำแหน่งและหน้าที่ให้แก่สมาชิกในชุมชนนั้นว่าใครควรมีตำแหน่งหน้าที่อะไรโดยอาศัย “ความรู้” ของบุคคลนั้น ๆ เป็นเกณฑ์วินิจฉัยการศึกษาจึงเป็นตัวกำหนดทางสังคม (Socially defined) ว่าใครเป็น “ผู้มีการศึกษา” และใครเป็น “ผู้ด้อยการศึกษา” รวมทั้งทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมหรือให้การรับรองว่าบุคคลนั้น ๆ มีการศึกษาเพราะได้ผ่านระบบตามที่สังคมกำหนดแล้ว

ในชุมชนเดิมนั้น ผู้ตัดสินให้ความชอบธรรมและผู้กำหนดนิยามของ “ผู้มีการศึกษา” นั้นคือชุมชน ซึ่งเอาความต้องการหรือความจำเป็นของชุมชนเป็นตัวกำหนดหรือเกณฑ์วินิจฉัย

1.1.1 ระบบโรงเรียนกับการศึกษาในชุมชน

ระบบการศึกษาของชุมชนนั้นไม่ว่าจะอยู่ในรูปใด ทั้งแบบที่มีแหล่งความรู้หลากหลายเหมือนการศึกษาสมัยเดิม เช่น จากครอบครัว วัด ชุมชนอาชีพ “ผู้รู้” ที่เป็นปัจเจกชนหรือแบบที่ให้ความสำคัญกับแหล่งความรู้แหล่งเดียว คือ ระบบโรงเรียนอย่างในปัจจุบัน ต่างก็มีบทบาทหน้าที่เหมือนกับที่กล่าวมา แต่ประเด็นที่แตกต่างกันระหว่างระบบการศึกษาที่มีแหล่งความรู้หลักแห่งเดียว (โรงเรียน) กับที่มีแหล่งความรู้แบบหลากหลายเหมือนการศึกษาของชุมชนคือ

1) ถ้าความรู้ที่โรงเรียนถ่ายทอดให้ (โดยแหล่งเดียว) นั้นไม่พัฒนาความสามารถ สติปัญญาของบุคคลให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต อาชีพ วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน ก็ทำให้สมาชิกใหม่ของชุมชนหรือเด็กนักเรียนขาดความสามารถ ทักษะที่จะดำรงชีวิตและพัฒนาตนเองตามวิถีของชุมชนไปเลย ยิ่งไปกว่านั้นคือความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้ให้ความรู้” กับ “ผู้รับความรู้” ในระบบ โรงเรียนนั้นมีลักษณะแบบแนวตั้งมิใช่แนวราบแบบเดิม จึงมิได้พัฒนาสติปัญญาไม่ว่าในด้านการคิด จินตนาการ โดยเฉพาะมิได้พัฒนาด้านจริยธรรม จิตวิญญาณของผู้เรียนจึงทำให้คุณภาพของผู้เรียนยิ่งถดถอยไปจากเดิมมากขึ้นไปอีก

2) เมื่อความสามารถ ทักษะที่ปัจเจกบุคคลได้รับไม่สามารถนำมาใช้และนำมาพัฒนาตนเองและชุมชนได้ จึงทำให้พัฒนาการทางสติปัญญาความสามารถของชุมชน

โดยรวมหยุดชะงักไปด้วย โดยเฉพาะเมื่อไม่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวางแบบเดิมภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งสั่งสม และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงถูกทอดทิ้งให้ชะงักงัน

3) ระบบการศึกษาที่จัดขึ้นภายในโรงเรียนได้จำกัดเนื้อหาการเรียนรู้ไว้เพียง บางด้านตามที่ผู้จัดการศึกษา (รัฐ) ต้องการ บทบาทของการศึกษาซึ่งเคยทำหน้าที่สร้าง บูรณาการของการเรียนรู้ให้ครอบคลุมกว้างขวางครบทุกด้าน กลายเป็นการศึกษาแบบแยกส่วนที่มุ่งพัฒนาความสามารถ ทักษะเฉพาะด้าน (อาชีพ)

4) สิ่งที่ถ่ายทอดแก่ผู้เรียนนั้นมีใช้วัฒนธรรมหรือสติปัญญาของชุมชน โรงเรียนจึงมิได้ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้แก่ชุมชน ในทางตรงข้ามโรงเรียนกลับทำหน้าที่ขัดเกลาผู้เรียนให้มีความรู้และทัศนคติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตภายนอก

5) การให้คำนิยามว่าผู้ใดมีการศึกษาหรือไม่มีการศึกษา วินิจฉัยจากวุฒิบัตรเป็นเกณฑ์วัด โดยที่รัฐ (กระทรวงศึกษาธิการ – ทบวงมหาวิทยาลัย) เป็นผู้ให้ความชอบธรรมแทนชุมชน เกณฑ์วัดที่กำหนดโดยรัฐจึงสอดคล้องกับความต้องการและประโยชน์ของรัฐ มากกว่าความต้องการที่สอดคล้องกับประโยชน์ของชุมชน

ชุมชนที่มีระบบการศึกษาแบบที่เน้นความสำคัญของแหล่งความรู้แหล่งเดียว (โรงเรียน) เป็นหลักอย่างเดียวจึงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขของการสร้างสติปัญญาการถ่ายทอดสติปัญญา การพัฒนาเทคโนโลยี จริยธรรมให้เกิดขึ้นหรือมีจำกัดอย่างยิ่ง

1.1.2 ระบบโรงเรียนกับความเข้มแข็งของชุมชน

การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าว ได้ทำให้แหล่งความรู้หลาย ๆ แหล่งภายในชุมชนที่เคยเป็นศูนย์กลางของการสร้าง สั่งสม และถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของ ชุมชน ได้อ่อนแอเป็นอันมากในปัจจุบัน (เช่น วัด “ผู้รู้” ชุมชน อาชีพ ฯลฯ) และในบางชุมชน แหล่งความรู้แบบดั้งเดิมต้องยุติบทบาทลงไปและตกอยู่ในสภาพที่ยากจะฟื้นฟูให้กลับมาแสดง บทบาทดั้งเดิมได้อีก อย่างไรก็ตามยังมีชุมชนอีกไม่น้อยที่แหล่งความรู้บางประเภทยังคงดำรงอยู่ และยังคงแสดงบทบาทในการสั่งสมความรู้และการถ่ายทอดให้แก่สมาชิกของชุมชนได้บ้าง เช่น ยังมีแหล่งความรู้ด้านสมุนไพร ด้านการแพทย์พื้นบ้านที่มีลักษณะองค์รวมแบบแนวคิดตะวันออก ความรู้ด้านเกษตรกรรมธรรมชาติ (เช่น สวนสมรมในภาคใต้ พุทธเกษตรในภาคเหนือ เป็นต้น) และแหล่งความรู้อื่น ๆ อีกมาก

1.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หากโรงเรียนจะปรับบทบาทของตนเองเสียใหม่ให้สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวมาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะทำให้โรงเรียนสามารถทำหน้าที่หรือแสดงบทบาท ดังกล่าวได้คือ

1.2.1 มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาของชุมชนร่วมกัน

บุคลากรทั้งของโรงเรียนและชุมชน รวมทั้งภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา หากขาดวิสัยทัศน์ที่ตรงกันในประเด็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เช่น เข้าใจไม่ตรงกันในเรื่องของ “ชุมชนเข้มแข็ง” “การศึกษาเพื่อชีวิต” “กระบวนการเรียนรู้” และอื่น ๆ ก็จะทำให้เกิดอุปสรรคในการร่วมมือโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการกำหนดกระบวนการของการดำเนินงานที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งควรเกิดขึ้นจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน และทำงานร่วมกันของชุมชนและโรงเรียน

การที่เงื่อนไขนี้มีความสำคัญ เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ที่ผ่านมา ได้สร้างค่านิยมใหม่ และความเข้าใจในด้านการศึกษาให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากทั้งในส่วนของชาวบ้านและครูเอง ดังนั้นหากผู้มีส่วนร่วมไม่มีวิสัยทัศน์ในด้านการศึกษาและการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอย่างถูกต้องกับความเป็นจริงแล้วการสร้างความร่วมมือก็จะไม่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้

1.2.2 การมีส่วนร่วมและความสนับสนุนจากภาคีอื่น ๆ

การแสวงหาความร่วมมือและความสนับสนุนจากภาคีอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้โรงเรียนและชุมชนร่วมกันสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้มากขึ้น เพราะในสถานการณ์ที่ชุมชนอ่อนแอจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ ความคิด กำลังใจ ประสบการณ์ บทเรียน งบประมาณ ฯลฯ จากภายนอก เพื่อเป็นแนวทางให้เกิดความร่วมมือและพัฒนาความร่วมมือนั้นไปสู่การผลักดันให้การศึกษาทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ภาคีที่กล่าวถึงนี้ อาทิ ครอบครัว สถาบันศาสนา กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ชุมชนอื่น เป็นต้น การสนับสนุนจากภาคีอื่น จะทำให้เกิดความต่อเนื่องในกิจกรรมของชุมชนได้มากกว่าเพราะไม่มีอุปสรรคด้านงบประมาณ

1.2.3 โครงสร้างของการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราบ

โครงสร้างของการศึกษาแบบแนวตั้งในปัจจุบัน ไม่เอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชนได้อย่างคล่องตัว ความร่วมมือที่เกิดขึ้นในชุมชนบางแห่งในปัจจุบันนั้น เกิดจากความสามารถและความตั้งใจเฉพาะบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนบางคนซึ่งมีอยู่โดยจำกัด ดังนั้น การเปลี่ยนโครงสร้างทางการศึกษาให้เป็นแบบแนวราบจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญและจำเป็นที่จะเอื้อให้โรงเรียนและชุมชนโดยทั่วไป เกิดความร่วมมือกันมากขึ้น คือ

1) จัดโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการของโรงเรียนจากแบบแนวตั้ง ที่ใช้อำนาจสั่งการมาก หลายลำดับชั้น (ตั้งแต่ส่วนกลางถึงโรงเรียน) มาเป็นแบบแนวราบให้มากขึ้น และผู้บริหารการศึกษาเปิดโอกาสให้ครูในทุกระดับได้มีส่วนร่วมริเริ่มการคิด การวางแผน และการบริหาร การศึกษาได้มากขึ้น เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจและเข้าใจมิใช่การทำตามคำสั่งซึ่งผ่านมา

2) จัดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและภาคีอื่น (ครอบครัว ชุมชน องค์กรการบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย ฯลฯ) ให้เปลี่ยนจากแบบแนวตั้งที่มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง มาเป็นแบบแนวราบที่มีลักษณะของความเสมอภาคมากขึ้น เอื้อให้ภาคีอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีบทบาทมากขึ้น

3) กระจายแหล่งความรู้ให้หลากหลายไม่ผูกขาดเฉพาะในโรงเรียน วิธีการดังกล่าวจะทำให้การจัดการศึกษากลายเป็นภารกิจร่วมของทุกคน ทั้งด้านถ่ายทอดความรู้ เวลา และทรัพยากรที่ใช้

เงื่อนไขที่จำเป็นของการเกิดขึ้นของความร่วมมือและการดำเนินความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้น มีอยู่ 3 ประการคือ

1. บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีทัศนคติที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเรียนรู้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของตนเอง และการเรียนรู้ที่ดีที่สุดทางหนึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและเกิดขึ้นระหว่างการใช้ปฏิบัติทัศนคติดังกล่าวจะมีผลให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเห็นว่าความร่วมมือกันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่องค์กรแก่ตนเองและคนทั้งหมดที่ร่วมมือกัน ทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นนอกจากนั้นทัศนคติ ดังกล่าวยังมีผลไปกำหนดกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกันว่าจะต้องให้ความสำคัญแก่การเรียนรู้ ของทุกภาคและสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่จะพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของบุคคลทั้งหมด มิใช่มุ่งหมายเพียงผลสัมฤทธิ์ของงานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น กระบวนการเรียนรู้ระหว่างภาคีนี้ จะทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสังคมนิยมการติดต่อปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมความผูกพัน มีทัศนคติและวิสัยทัศน์ต่าง ๆ ร่วมกัน อันเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชน

2. บุคลากรมีทัศนคติที่เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพการพัฒนาตนเองของมนุษย์ โดยไม่ยึดติดตามคุณค่าหรือค่านิยมที่สังคมกำหนดในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของ

ของความรู้ ซึ่งใช้ระดับการศึกษาในระบบมากำหนดว่าใคร โง่ – ฉลาด มีความรู้ – ไม่มีความรู้ อันเป็นค่านิยมที่คับแคบและเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเกิดความร่วมมือระหว่างภาคี เนื่องจากทำให้บุคลากรของโรงเรียนไม่เห็นคุณค่าความร่วมมือกับชุมชน ในทางตรงข้ามหากบุคคลในแต่ละภาคีเห็นคุณค่าและมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของกันและกันย่อมเอื้อให้ความร่วมมือระหว่างกันเกิดขึ้นได้และดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องเพราะทัศนคติดังกล่าว ทำให้บุคคลยอมรับว่าความร่วมมือที่งเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเสมอภาคหรือบนโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบที่ปราศจากการสั่ง การชี้แนะ และครอบงำ ทัศนคติแบบนี้มีผลส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ทั้งช่วยก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสังคม การติดต่อสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

3. บุคลากรมีทัศนคติที่เชื่อว่าความหลากหลาย (Diversity) เป็นลักษณะแท้จริงของธรรมชาติและมีประโยชน์ในเชิงพัฒนา ความเชื่อดังกล่าวนอกจากจะส่งเสริมทัศนคติแล้วยังส่งเสริมให้บุคคลยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน มีความคิดเห็นที่ยืดหยุ่น ใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันได้ ฯลฯ มีทักษะและท่าทีที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือ ลดความขัดแย้งแบบแตกหักรุนแรงและส่งเสริมให้ความร่วมมือดำเนินการไปได้โดยราบรื่น แม้ภาคีจะมีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ อย่างมากก็ตาม

1.3 กระบวนการเกิดความร่วมมือและการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ในส่วนของกระบวนการเกิดและการดำเนินความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้น อาจเริ่มไปจากลำดับขั้นโดยคร่าว ๆ ดังนี้

1.3.1 แสวงหาระบบหรือกลไกที่จะสร้างหรือพัฒนาบุคลากร ให้มีทัศนคติและวิสัยทัศน์ที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือและการทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หรือแสวงหาช่องทางที่จะนำมาซึ่งการปรึกษาหารืออย่างจริงจังร่วมกันระหว่างผู้ที่มีมองเห็นประเด็นปัญหา มีทัศนคติหรือมีวิสัยทัศน์ร่วมกันอยู่แล้ว

1.3.2 เมื่อผ่านการปรึกษาหารือและมองเห็นปัญหาร่วมกันแล้วขยายไปสู่การร่วมคิดวิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาและวางแผนกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การร่วมมือกัน จัดกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหานั้นที่ประสบอยู่และพัฒนาทัศนคติ ความสามารถ สติปัญญาของบุคคล เพื่อทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและเกิดบูรณาการในการศึกษาของชุมชน

1.3.3 จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการจัดการ โดยมีการสรุปประเมินผลการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อมาพัฒนากิจกรรมและการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

1.3.4 แสวงหาแนวทางของการขยายความคิด กิจกรรม การเรียนรู้ไปสู่ประชาชนในชุมชน และภาคีต่าง ๆ เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง และผลักดันให้เกิดโครงสร้างของ กิจกรรมแบบ แนวราบอย่างต่อเนื่องในชุมชน

1.3.5 สืบเสาะหารูปแบบและระบบความร่วมมือและความสัมพันธ์กับภาคีอื่น ๆ ภายนอก ชุมชน ที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อความเข้มแข็งของบุคคล โรงเรียน และชุมชน เช่น เครือข่ายงานพัฒนาในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นบูรณาการ

1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานกับชุมชน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 15 – 17) กล่าวถึง ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของ ประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทไว้ พอสรุปได้ดังนี้

ปัญหาเกี่ยวกับตัวของชาวชนบทเอง จำแนกออกเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1.4.1 ชาวชนบทขาดนิสัยการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและถาวร จะมีแต่ การร่วมกันทำงานเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพราะในอดีตประเทศไทยเป็นสังคมที่มั่งคั่งจึงไม่จำเป็นต้องเสริม สร้างการทำงานร่วมกัน

1.4.2 ชาวชนบทไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่เต็มไปด้วยความ ไม่แน่นอนเพราะต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก ส่งผลต่อแนวคิดที่จะยอมรับของแปลกใหม่ ก็ต่อ เมื่อแน่ใจว่าจะได้รับประโยชน์โดยตรงในระยะสั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่หวังผลระยะยาว จึงค่อนข้างยากลำบาก

1.4.3 ชาวชนบทไทยอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และลัทธิพ่อปกครองลูก (Paternalism) ทำให้คิดหวังพึ่งบุคคลภายนอกมากเกินไปและหวังที่จะให้คนอื่นทำทุกสิ่งทุกอย่างให้

1.4.4 ชนชาวชนบททราบว่าตนเป็นผู้มีฐานะต่ำต้อยในสังคม ทำให้กลัวคนภายนอกดูถูก เจ้าหน้าที่และนักพัฒนาจึงหาข้อมูลที่แท้จริงจากชาวชนบทได้ยาก

1.4.5 ชาวชนบทมักจะเลือกผู้นำที่คิดว่าจะสามารถอุปถัมภ์ตนได้ จึงมักจะเลือกจากคนรวย ผู้มีหน้ามีตาหรือผู้มีสายสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอก

1.4.6 คนไทยทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบทไม่ชอบแสดงตัวเป็นศัตรูกัน ซึ่งหน้าและไม่ชอบโต้เถียง

1.4.7 ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการฝึกให้วางแผนการทำงานล่วงหน้า ดังนั้นผลงานของชาวชนบทจึงไม่ค่อยเป็นระบบและขาดทรรศนะด้านเวลา

1.5 โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Networks) หมายถึง การประสานแหล่งความรู้ ข้อมูลข่าวสาร การใช้ทรัพยากรและการปฏิบัติให้สอดคล้องเชื่อมโยงกันระหว่างหน่วยงานในการจัดการศึกษา ทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัตรายาศัยกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนถ่ายทอด และการกระจายความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง และต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความต้องการของบุคคลและชุมชน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538)

1.5.1 ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2534) และวิชัย ต้นศิริ (2536) ได้ให้ความหมายว่าเป็นวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแบบหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ

บุญเรือง เนียมหอม (2537) ให้ความหมายเครือข่ายการเรียนรู้ว่าเป็นแนวคิด ที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่บุคคล ชุมชนทุกระดับ ทั้งในสถาบันการศึกษา และนอกสถาบันการศึกษา โดยเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมการเรียนรู้ การศึกษาตลอดชีวิต

ให้กับบุคคล ชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

ในช่วงที่นักวิชาการได้มีการพูดถึงเครือข่ายการเรียนรู้มากขึ้นนั้น สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538) ได้มีการสัมมนาระดับชาติเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 30 มีนาคม – 1 เมษายน 2538 ได้ให้ความหมาย เครือข่ายการเรียนรู้ในเชิงความสำคัญไว้ว่า

1. เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนต่าง ๆ
2. อาศัยองค์ความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา โดยมี การประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม
3. มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยของการจัดการศึกษา โดยสมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน

การศึกษาความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวจะพบว่า มีทั้งที่สอดคล้องขยายความและเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่ชัดเจนขึ้น สามารถสรุปความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ว่า “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง การพัฒนา การประยุกต์ ความรู้ใหม่ ๆ และต้นตอที่จะนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน”

1.5.2 กลไกการดำเนินงานของเครือข่ายการเรียนรู้

แนวความคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นกระบวนการประสานสัมพันธ์ของ องค์ประกอบที่เป็นเครือข่ายในการดำเนินงานภายใต้หลักการสำคัญ 4 ประการคือ

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของ วิทยาการสากลและประยุกต์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคล และชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน
2. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคล ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชนบนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการและเงื่อนไขของตนเองและชุมชน

3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยอื่น ๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้หน่วยต่าง ๆ สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกันในการพัฒนาชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงินงบประมาณ เพื่อให้หน่วยต่าง ๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนและสูญเปล่าให้มากที่สุด (คณะอนุกรรมการดำเนินการดำเนินโครงการสร้างระบบการศึกษา และเครือข่ายของการเรียนรู้, 2533) โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายการศึกษามี 4 รูปแบบดังนี้

แผนภาพแสดงโครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายการเรียนรู้

โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมีโครงสร้างใหญ่ ๆ 3 โครงสร้างคือ โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ตามลักษณะการจัดการของเอกชนและตามระบบเครือข่ายการเรียนรู้

โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ กิจกรรมการศึกษาตามระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ซึ่งได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ กิจกรรมการศึกษาตามระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค ซึ่งได้แก่ จังหวัด และอำเภอ และท้ายสุดคือกิจกรรมการศึกษาตามระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

ซึ่งได้แก่องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบล

โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามลักษณะการจัดการของเอกชน แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ องค์กรธุรกิจ ซึ่งได้แก่องค์กรที่มีหน้าที่จัดการศึกษาโดยตรงกับองค์กรที่มีได้จัดการศึกษาโดยตรง องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งได้แก่องค์กรที่มีพื้นฐานเชิงศาสนา เชิงมนุษยธรรม เชิงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และการเมือง และเชิงวัฒนธรรม ส่วนองค์กรทำยสุดคือ องค์กรชุมชน ซึ่งได้แก่องค์กรที่เป็นกลไกการปกครองของรัฐกับองค์กร ช่างบ้าน

โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาตามระบบเครือข่ายเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือเครือข่ายภาครัฐซึ่งได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม และสถานศึกษาของรัฐ เครือข่ายภาคเอกชน ซึ่งได้แก่องค์กรเอกชนเพื่อสาธารณประโยชน์ องค์กรทางศาสนา สถานประกอบการ และสมาคมมูลนิธิต่าง ๆ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ และเครือข่ายประชาชน ซึ่งได้แก่ผู้นำชุมชนอาสาสมัครชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนักเรียนนักศึกษา

โครงสร้างการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ชัดเจนและครอบคลุมเท่านั้นที่จะสามารถนำพาการศึกษาไปสู่จุดมุ่งหมายที่วางไว้อย่างครบถ้วน

1.6 เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บรรลุเป้าหมายเพียงใด อาจพิจารณาจากเครื่องชี้วัด (indicator) ดังนี้

1. โครงสร้างของความสัมพันธ์

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดเงื่อนไข หรือผลที่จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างความสัมพันธ์จากแบบแนวดิ่ง มาเป็นโครงสร้างแบบแนวราบระหว่าง

- โรงเรียนกับชุมชน
- ครูกับผู้ปกครอง (ชาวบ้าน)
- โรงเรียน ชุมชน และภาคีอื่น ๆ

เครื่องชี้วัดโครงสร้างแบบแนวดิ่งคือ

- ความสัมพันธ์มีลำดับชั้น โดยที่แต่ละชั้นมีอำนาจแตกต่างกันมาก
- คนส่วนน้อย (ชั้นบน) มีอำนาจมากกว่าคนส่วนใหญ่ (ชั้นล่าง)
- การตัดสินใจเกิดขึ้นจากชั้นบนลงมาชั้นล่าง

- ชั้นล่างมีส่วนร่วมคิด ร่วมเสนอความเห็นน้อย มีผลต่อการตัดสินใจน้อย
- ผู้นำมีน้อย ไม่หมุนเวียน การตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้นำหรือการชี้แนะ

เครื่องชี้วัดโครงสร้างแบบแนวราบคือ

- ความสัมพันธ์ไม่มีลำดับชั้นหรือมี แต่อำนาจไม่แตกต่างกันมากเป็นการแบ่งลำดับชั้น เพื่อประโยชน์ของการแบ่งหน้าที่ (กรรมการกับสมาชิก ฯลฯ)

- ชั้นล่างแม้มีอำนาจน้อยกว่า แต่สามารถตรวจสอบชั้นบนได้
- การตัดสินใจเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของทั้งหมด
- ทุกส่วนมีการร่วมคิด ร่วมเสนอความเห็นอย่างเสมอภาค
- ผู้นำมีการหมุนเวียน ไม่ผูกขาด และมีบทบาทในเชิงประสานงานมากกว่าเป็น

ผู้นำ

2. การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคลากร

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งใน ส่วนของโรงเรียนและชุมชน อย่างน้อยในประเด็น

- เป้าหมายของการจัดการศึกษาในชุมชน
- ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
- การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญกำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ปัจจัยอื่น ๆ ที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ความสำคัญของการร่วมมือระหว่างโรงเรียน-ชุมชน

3. ความสามารถในการจัดการ

การดำเนินงานต้องมีประสิทธิภาพและความยั่งยืนในการบริหารจัดการ การทำงาน จึงจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ เครื่องชี้วัดคือ

- การดำเนินงานมีการวางแผนที่ชัดเจน (ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร แหล่งงบประมาณ)
- มีระบบการประชุม การติดตามผล การประเมินผลที่ต่อเนื่อง
- มีกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิด ความเห็น ฯลฯ ในการดำเนินงาน ไม่ใช้การชี้แนะ สั่งการ รวบอำนาจ

- ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำ มีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่าย ไม่มีลักษณะยึดตัวที่ตัวบุคคล
- ทรัพยากรในการดำเนินงานมีการเพิ่มขึ้น เช่น ทุน บุคคล ความรู้
- สามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการได้

4. การมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชน ควรก่อผลให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้น จากทุกฝ่ายคือ

- ในด้านปริมาณ มีชาวบ้านและภาคีอื่น ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนเข้าร่วมด้วยมากขึ้น หลากหลายขึ้น ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่ม
- ในด้านคุณภาพ การมีส่วนร่วมต้องมีทั้งการร่วมคิด ร่วมเสนอแนะ ร่วมตัดสินใจ ร่วมการเลือกสรร ร่วมดำเนินการ ฯลฯ บนพื้นฐานของความเข้าใจในวัตถุประสงค์ ไม่ใช่การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้รับเชิญมาเข้าร่วม

บทบาทของการมีส่วนร่วม ขยายจากด้านการศึกษาโดยเฉพาะ ไปสู่การสร้างความเข้มแข็งในปัจจัยอื่น ๆ

5. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต – ชุมชน

การเรียนการสอนของโรงเรียน ควรมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวทางของการพัฒนาความสามารถ สติปัญญาของผู้เรียน เพื่อตอบสนองต่อตัวผู้เรียนและความเข้มแข็งของ ชุมชนและเป็นเงื่อนไขให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องชี้วัดคือ

- สถานการเรียนรู้ ขยายจากโรงเรียนไปสู่การเรียนรู้จากครอบครัวชุมชน นอกชุมชน ชน ธรรมชาติ ฯลฯ จากครูไปสู่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชน นอกชุมชน
- เนื้อหาของการเรียนรู้มีเรื่องของวิถีชีวิตในท้องถิ่น ทั้งอาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ
- กระบวนการเรียนรู้ ศึกษาจากชีวิตจริง ของจริง ในชุมชน โดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเอง หาคำตอบเอง ฯลฯ มากกว่าการบอกของครูและส่งเสริมการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียน และระหว่างครู-นักเรียน
- บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้ เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้ให้แก่เด็ก และกระตุ้นการเรียนรู้
- ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนมากขึ้น มีความรู้ที่เอาไปใช้ในชีวิตของตนเองได้โดยตรง (เช่น รู้จักการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อการกินอยู่ อาชีพ ฯลฯ)
- ครูและผู้เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา (ผู้นำ ผู้ปกครอง ฯลฯ) มีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ

6. ศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน

ในระยะยาว ชุมชนควรมีศักยภาพในด้านต่าง ๆ มากขึ้น มีปัจจัยแห่งความ เข้มแข็งเพิ่มขึ้นในชุมชน เครื่องชี้วัด คือ

- ชุมชนมีความสามารถเพิ่มขึ้นจากเดิมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (เช่น แก้ปัญหาได้เร็วขึ้น มีวิธีในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้น ฯลฯ)
- เกิดโครงสร้างของความร่วมมือแบบแนวราบเพิ่มขึ้นในความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของชุมชน
- เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้นในชุมชน เพื่อลดการพึ่งพิง ภายนอกให้น้อยลง
- การบริโภคเปลี่ยนแปลงไป จากเงินออม หนี้สิน การพนัน ยาเสพติดหรืออบายมุข การบริโภคอุปโภคทรัพยากรท้องถิ่น
- กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น ไม่ขึ้นอยู่กับคนกลุ่มเดียว
- ความสัมพันธ์เชิงสังคมมากขึ้น จากกรณีขัดแย้งลดน้อยลง ความร่วมมือในกิจกรรมที่ไม่มีรายได้-ผลประโยชน์มีเพิ่มขึ้น
- การปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น จากกิจกรรมและการเข้าร่วม กิจกรรมของคนในชุมชน

ตอนที่ 2 ป่าชุมชน แหล่งวิทยาการท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.1 การศึกษากับป่า

“การศึกษาคือชีวิต – ชีวิต คือ การศึกษา” เป็นปรัชญาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการ จัดการศึกษาตลอดชีวิต ครอบคลุมทุกเรื่องในวิถีชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงตาย ซึ่งในแต่ละช่วงวัยของชีวิต ก็จะมีกระบวนการพัฒनावิถีชีวิตที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การเลี้ยงดู การถ่ายทอดวัฒนธรรม การศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาในแนวนี้เรียกว่า “การศึกษาพื้นบ้าน” ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้ สืบสานจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งจนถึงปัจจุบัน แม้ว่ารูปแบบการจัดการศึกษาในแต่ละ ยุคสมัยจะต่างกัน แต่ปรัชญาในการจัดการศึกษายังยึดหลักการเดิม คือ การเชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับวัฒนธรรมของชุมชน (Ocitti, 1993)

ดังนั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงถือว่าเป็นมิติสำคัญของการศึกษาพื้นบ้าน เป็นพลัง ขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม และเป็นฐานแห่งการศึกษาตามอัธยาศัย อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญา

ท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเป็นความรู้ความสามารถ และทักษะที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันเป็นหัวใจของการศึกษาพื้นบ้าน ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการสานต่อเพื่อการดำรงอยู่ ของชุมชน

การศึกษาในแนวใหม่ที่น่าแนวคิดเรื่องการศึกษาพื้นบ้านมาใช้ จึงอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่า การศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลได้พัฒนาความสามารถใหม่ให้สอดคล้องกับทักษะและ ทัศนคติเดิมที่มีอยู่ เพื่อดำเนินบทบาทของตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตาม เป้าหมาย (Ocitti, 1993 : 23) ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับการศึกษาของไทยที่มุ่งเน้นการศึกษา บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 – 2544)

ปัญหาของการศึกษาในปัจจุบันคือการศึกษาที่จัดให้กับประชาชนมิได้สอดคล้องกับวิถี ชีวิตของชุมชน กล่าวคือ การจัดการศึกษาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้ให้ความสำคัญ กับการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ในขณะที่การศึกษาแบบดั้งเดิมถูกละเลย ขาดการยอมรับก่อให้เกิดการดำรงชีวิตอย่างไม่สมดุล ประสบการณ์จากการพัฒนาที่ละทิ้ง ภูมิปัญญาดั้งเดิมทำให้ได้ข้อสรุปถึงแนวทางการพัฒนาจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญา ท้องถิ่น ดังนั้นการศึกษาพื้นบ้านซึ่งมีนัยเดียวกับการศึกษาในวิถีชุมชน เป็นการศึกษาเรียนรู้ ของคนไทยที่ดำเนินไปภายใต้วิถีของชุมชน เน้นคุณค่าและจิตใจ เรียบง่าย และใช้ประโยชน์ได้จริง ถือเป็นการศึกษากระแสหลักของไทยมาแต่แรกเริ่ม แต่ได้ถูกละเลยไปเมื่อการศึกษาเรียนรู้ตาม อย่างประเทศตะวันตกเข้ามาในช่วงศตวรรษที่ 24 หรือเมื่อประมาณ 100 ปีเศษที่ผ่านมา และ กลายเป็นกระแสหลักของการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

ทุกวันนี้การศึกษาแบบเดิมภายใต้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ได้ถูกละเลยและตกต่ำลง หากปล่อยให้ก็จะกระทบต่อการดำรงอยู่ของชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539) รูปธรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดจากการขาดภูมิปัญญาคือ ปัญหาป่าไม้ ซึ่งแนว คิดในการแก้ไขมีอยู่ 2 แนวคิด

แนวคิดแรก คือการมองว่าคนกับป่าไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ คนเป็นผู้ทำลายป่า ดังนั้น การจะรักษาป่าไว้ได้จำเป็นต้องอพยพคนออกจากพื้นที่ป่า

แนวคิดที่สอง คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้หากมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวคิดนี้ได้มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยการถ่ายทอดแนวคิดผ่านทางเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนั้น มีการกระจายอยู่ทั่วไปทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

2.1.1 ป่าชุมชน

ในเรื่องของป่า มีคำกล่าวที่ว่า “ป่าไม่มีคุณช่วยค้ำจุนชีวิต” เป็นแห่งทรัพยากร แหล่งอาหาร ให้แก่มนุษย์ ธรรมชาติให้ปรัชญาแก่มนุษย์อย่างมากมาย ให้ศิลปะ วัฒนธรรม และสังคมที่อยู่อย่างสมดุล ป่าในแถบตะวันตกจะมีความหลากหลายทางชีวภาพน้อย และก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมน้อยเช่นกัน แต่ในเขตร้อนอย่างเช่นในประเทศไทย ป่าจะมีทรัพยากรพันธุกรรมที่หลากหลาย ทั้งสังคม วัฒนธรรมก็หลากหลายมากเช่นกัน จึงสามารถ จะเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ในด้านธรรมชาติและวัฒนธรรมได้มากกว่าโลกตะวันตกแหล่งความรู้ที่ แท้จริงนั้นมีอยู่ที่ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่ศึกษาและเข้าใจธรรมชาติมานานแล้ว ชาวบ้านมีเทคโนโลยี ในการใช้ทรัพยากรอยู่แล้วแต่เป็นเทคโนโลยีที่ตะวันตกไม่มี จึงเป็นความรู้ที่ถือว่าล้ำสมัยซึ่งเป็นประเด็นที่ผิดเราไม่มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของเราเอง และ ได้ยกตัวอย่างว่าความรู้ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญฉลาดของบรรพบุรุษหมอบ้านจะมี ส่วนในการพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมอย่างมาก

อาจารย์วิสุทธิ ไบไม้ ซึ่งได้เรียกร้องให้ประเทศไทยสนใจปัญหาทรัพยากรชีวภาพ ตลอดจนได้สะท้อนการทำงานในช่วงทำยาว่า ในปัจจุบันนี้ทรัพยากรชีวภาพของเราได้ลดลงไปอย่างมากแม้ว่าในช่วงเวลา 5 – 6 ปีที่ผ่านมาจะได้มีการประชุมหลายครั้งแต่ไม่มีปฏิกิริยาอะไร เกิดขึ้น ไม่มีการตอบสนองจากผู้นำซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่งแล้วก็อาจจะสูญเสียชีวิตไปอย่างไม่มีวันกลับ คืนมาและจะเป็นการสูญเสียทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ โดยส่วนรวม

ป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าทั้งที่เป็นป่าบก และป่าชายเลน (รวมทั้งผืนดิน ต้นไม้ ทุ่งหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหมด) รอบชุมชน หรือใกล้เคียงกับ ชุมชน อาจจะเป็นชุมชนทางการ เช่น หมู่บ้าน, อบต. หรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ และอาจจะเป็นหนึ่งชุมชน หรือหลายชุมชนที่มาจัดการร่วมกันก็ได้ โดยที่ชุมชนใช้อาศัยทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้ วางแผน ตัดสินใจว่า ต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษาฟื้นฟู และพัฒนา ป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของ ชุมชนอาจจะกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณีเป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่า ก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทย ชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อสร้างรายได้พอยังชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดชุมชนจึงมีมาช้านาน ชุมชนพื้นเมืองจำนวนไม่น้อยจึงมีวัฒนธรรมในการดูแลรักษาป่า เช่น รูปแบบความเชื่อเรื่องผี

ที่ดูแลป่าต้นน้ำ แบบแผนการผลิต การเกษตร การใช้ทรัพยากรที่ใช้ป่าอย่างทะนุถนอม ซึ่งมี ความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมิโนเวศและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง

เมื่อป่าอันเป็นฐานชีวิตของพวกเขา กำลังถูกทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการสัมปทานไม้ใน ยุค ก่อน การขยายตัวของพืชพาณิชย์ที่ต้องการใช้พื้นที่มาก การเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรม ที่เข้ายึด ครองพื้นที่ป่า การเข้ามาตัดไม้ เก็บผลผลิตจากป่าจากบุคคลภายนอก หรือแม้กระทั่งภายในชุมชน เองที่จะทำให้ป่าเสื่อมโทรมได้ โดยที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่สามารถเข้ามาช่วยดูแล อย่างใกล้ชิดและต่อ เนื่องได้ หรือหลายกรณีเจ้าหน้าที่รัฐกลับปล่อยปละละเลยให้เกิดการทำลายป่า หรือยึดพื้นที่ป่าเป็น ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ การมีโครงการพัฒนา ต่าง ๆ ที่เข้า ยึดครองพื้นที่ป่า ของชุมชนและกีดกันไม่ให้ชุมชนพึ่งพาป่าได้อีกต่อไป สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความอยู่ รอดของป่าและของชุมชนอย่างมาก ทำให้ชุมชนจำนวนไม่น้อยต้องดำเนินการรักษาป่าอย่างจริงจัง เพื่อให้ระบบนิเวศ แหล่งอาหาร สมุนไพร แหล่งต้นน้ำสำหรับการเกษตรและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความ เชื่อของชาวบ้านยังคงอยู่ต่อไป และฐานทรัพยากรดังกล่าวยังเป็นทุนทางสังคมของชาวบ้านที่ใช้ใน การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชนได้

ศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ชาวบ้านจะดำเนินการรักษาป่าของตนเอง โดยจำแนกป่าที่ชุมชนพึ่งพาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแต่วัตถุประสงค์ในการจัดการเช่นป่าต้นน้ำ ที่จะสงวนให้เป็นพื้นที่ต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าช้า ป่า ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ป่าใช้สอยทั่วไป และอื่น ๆ อีกมาก ชุมชน แต่ละแห่งจะ จำแนกประเภทป่าไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม สภาพนิเวศ และเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ

แต่ไม่ว่าจะเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไหน หรือภูมิภาคไหนก็ตาม ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่า ในทุกพื้นที่ แต่จะใช้อย่างไร หนักเบาแค่ไหนขึ้นอยู่กับประเภทป่าที่ชุมชนจำแนก ชุมชนส่วนใหญ่ไม่มี ความคิดแบ่งแยกพื้นที่ตายตัว ว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์ห้ามใช้สอย แต่ต้อง หรือเป็นพื้นที่ป่าใช้สอย ที่ ใช้สอยอย่างเดียวไม่ต้องอนุรักษ์ แต่ทุกพื้นที่ป่าของชุมชนล้วนมีการใช้สอย เชิงอนุรักษ์ เช่น พื้นที่ ป่าต้นน้ำของชุมชน ที่มีข้อห้ามเข้มงวดที่สุด แต่ก็ยังสามารถให้ชาวบ้านเก็บผัก สมุนไพร ที่ไม่ กระทบต่อสภาพป่า

การดูแลรักษาป่าของชาวบ้านกระทำผ่านสถาบัน หรือองค์กรในชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นองค์กร ที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นมาเพื่อกรนี้โดยเฉพาะเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนประจำหมู่บ้านหรือตำบล หรือ ใช้อำนาจที่มีอยู่เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ตำบล หรือเป็นสถาบันทางประเพณี เช่น สถาบัน อาวุโส สถาบันความเชื่อ วัด และอื่น ๆ เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองดูแลป่า เช่น การออกกฎ ระเบียบเกี่ยวกับการใช้ และการลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน การตระเวนตรวจตราป่า

การทำแนวกันไฟ การสงวนกันพื้นที่บางแห่งเป็นที่ป่าอนุรักษ์ชุมชนไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพ หรือสงวนให้เกิดการฟื้นตัว การกำหนดวิธีการใช้ทรัพยากรในป่า เช่น จะใช้ประโยชน์จากต้นไม้ส่วนไหน อย่างไร เวลาไหน จำนวนเท่าใด โดยใครที่จะไม่เกิดผลกระทบต่อป่า และจะใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างไรให้เกิดความเป็นธรรมในชุมชนและเอื้ออำนวยต่อคนยากจนในชุมชน

การกำหนดกฎเกณฑ์ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน เกิดขึ้นมาได้ด้วยการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนของชาวบ้านเกิดขึ้นมาได้ด้วยการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชน หากชุมชนไหนวางแผนจัดการโดยขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างแท้จริง ก็อาจทำให้การวัดการประสบผลสำเร็จได้ยาก นอกจากนี้การวางแผนจัดการของชุมชนยังต้องเป็นที่รับรู้และยอมรับของชุมชนรอบข้างด้วย หรือกระทั่งชุมชนในพื้นที่ป่าร่วมกันต้องมาวางแผนกัน มิเช่นนั้นก็อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านที่จะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้นั้น มักจะเกิดขึ้นในรูปเครือข่าย เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายป่าชุมชน เป็นต้น

แบบแผนการจัดการทรัพยากร

ชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าหลายชุมชนที่หันมาดูแลจัดการป่าในรูปแบบชุมชนอย่างจริงจัง ได้ปรับประยุกต์เอาวิถีชีวิต ความเชื่อและจารีตประเพณีของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาป่ามาแต่ครั้งบรรพบุรุษ มาสู่รูปแบบของกฎระเบียบ ชุมชนจะร่วมกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าที่ชุมชนมีศักยภาพในการดูแลและใช้ประโยชน์ จากนั้นจะกำหนดแบบแผนการดูแล อนุรักษ์ พื้นฟู และใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนประจำหมู่บ้านขึ้นมากำกับดูแล

2.1.2 ป่าไทยหนึ่งเดียวในโลก

สมศักดิ์ สุขวงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติภาค

เอเชีย – แปซิฟิก ได้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับป่าไม้โดยได้ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยเราอยู่ในรอยต่อระหว่างป่าดิบชื้น ซึ่งอยู่ทางมาเลเซียและปาเลตโตโบ (Moonsoon Forest) ทั้งยังอยู่ในแนวเปลี่ยนคือป่าดิบแล้งซึ่งมีความหลากหลายสูงมาก โดยในแต่ละภูมิภาคมีความหลากหลายเฉพาะของตนเองแต่ป่าดิบแล้งของเรามีพันธุ์พืชที่หลากหลาย โดยเฉพาะพันธุ์พืชซึ่งเป็นอาหารมีเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีลักษณะโดดเด่นอีกอย่าง คือเป็นแหล่งที่มีสิ่งมีชีวิตที่กำเนิดเฉพาะจุดเฉพาะแหล่งมาก มีพืชพรรณบางอย่างเท่านั้นที่กำเนิดเฉพาะพื้นที่เท่านั้น เช่น ตะเคียนหิน เคี่ยมคะนอง สะเดาปีก คอแลน เป็นต้น และมีสัตว์บางชนิดที่เกิดเฉพาะถิ่นด้วย

เช่น กระชู่ กฤษปรี นก แด้วแร้ว เป็นต้น จึงนับเป็นแหล่งของทรัพยากรพันธุกรรมที่จะก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเฉพาะในบางพื้นที่เท่านั้น

ป่าเขตร้อนในประเทศไทย

ความสำคัญของป่าเขตร้อนในประเทศไทย

ป่าเขตร้อนในประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของความหลากหลายทางชีวภาพในเขตอินโด - พม่า (Indo - Burma) ครอบคลุมอาณาบริเวณตั้งแต่เมถุนปุระและอรุณฑาลในอินเดีย จิตตะกองในพม่า ไปจนจรดเวียดนามแถบตอนใต้ของแคว้นยูนาน กวางสี และไหหนำของประเทศจีน ลักษณะเด่นทางชีวภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมีหลายประการ ได้แก่ ประการแรก ประเทศไทยเป็นจุดรวมของพรรณพืชและสัตว์ที่ปรากฏอยู่ ทั้งในแถบซีกโลกตะวันออกและตะวันตก ประการที่สอง ประเทศไทยตั้งอยู่บริเวณปลายสุดของแนวเทือกเขาหิมาลัยทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น (endemism) ติดต่อกับป่าไม้เบญจพรรณแถบศูนย์สูตร อยู่ตอนเหนือของไหล่ทวีปขนาดใหญ่มาก และประการที่สาม ประเทศไทยมีระบบอุทยานแห่งชาติที่มีความพร้อมในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ที่สุดแห่งเดียวในเขตอินโด - พม่า คาดว่าภายในทศวรรษหน้าประเทศไทยจะกลายเป็นธนาคารพันธุกรรมทางธรรมชาติแห่งสุดท้ายที่คงเหลืออยู่ในภูมิภาคนี้ถือเป็นบริเวณที่มีพื้นที่เท่ากับยุโรปตะวันตก แต่มีชนิดพันธุ์พืชมากกว่าถึงหนึ่งเท่าตัว

ป่าไม้ในเขตอินโด - พม่าลักษณะธรรมชาติที่แตกต่างกันหลายชนิด นับตั้งแต่ป่าเบญจพรรณแล้งต่ำหรือป่าแดง (The Dry Dipterocarp Forests) ป่าดิบแล้ง (The Seasonal Evergreen Dipterocarp Forests) ป่าชื้นผลัดใบ (The Moist Deciduous Forests) ในจำนวนป่าทั้งสามประเภทนี้ ป่าดิบแล้งเป็นป่าที่มีชนิดพันธุ์พืชหลากหลายและสมบูรณ์ที่สุด อาจแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ป่าดิบชื้นเขตร้อนตอนเหนือ (Northern Tropical Wet Evergreen Forest of Champion) เป็นป่าที่มีน้ำค้างตกมาในฤดูแล้งที่มีอากาศหนาว มีพืชไม่กี่ชนิดส่วนใหญ่เป็นพืชเฉพาะถิ่น ป่าประเภทนี้เป็นป่าที่มีน้อยที่สุดในประเทศไทย (แต่จะพบมากทางภาคตะวันออกของอินเดีย พม่าตอนเหนือ จีนตอนใต้ และบริเวณแคว้นดังกล่าว)

2. ป่าทางตอนใต้ซึ่งเป็นป่าจำพวกป่าเบญจพรรณแล้งและป่าดิบเขตร้อน (Evergreen Dipterocarp and Eastern Tropical Evergreen Forest of Champion) เป็นป่าที่มีชนิดพันธุ์พืชหลากหลายที่สุด และมีพืชเฉพาะถิ่นมากที่สุดพืชบางอย่างในป่าแบบนี้เป็นพืชที่ขึ้นเองยาก

โดยเฉพาะในที่ดินทราย และพบว่า มีไม้บางชนิดในกลุ่มนี้ขึ้นอยู่บนเขตที่สูงปานกลางทางภาคเหนือของไทย

นอกจากกลุ่มพรรณพืชในเขตอินโด - พม่า (Indo - Burmeses elements) แล้วประเทศไทยยังเป็นศูนย์รวมพรรณพืชอีก 2 เขตคือ กลุ่มพรรณพืชภูมิภาคอินโดจีน (Indo - Chinese elements) และกลุ่มพรรณพืชภูมิภาคมาเลเซีย (Malesian elements)

เราจะพบพรรณพืชกลุ่มอินโด - พม่า เช่น ชมพูเขียงดาว มะเนียงน้ำ กำลังเลื้อยโค้ง ก่อแดง ฯลฯ กระจายอยู่ในเขตภาคเหนือของไทยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นกลุ่มของพรรณพืชอันโดจีน ได้แก่ กฤษณา ยางกรวด เมียงหลวง กุหลาบขาว ตะแบกเลื้อย ฯลฯ ส่วนพรรณพืชทางภาคใต้หลายชนิดจะเป็นพรรณพืชกลุ่มมาเลเซีย เช่น เคี่ยมหมี และกุหลาบแดง เป็นต้น ดังนั้น โดยภาพรวมแล้วประเทศไทยจึงเป็นประเทศหนึ่งในเขตร้อนที่เป็นแหล่งรวบรวมพรรณพืชที่มีความหลากหลายในลำดับสูงมากในโลก และมีความสำคัญที่สุดประเทศหนึ่งทีเดียว

อย่างไรก็ตาม ยังมีการจำแนกประเภทป่าได้ตามลักษณะภูมิอากาศที่แตกต่างกันไปในแต่ละภาค เช่น ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีสภาพภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน (Tropical Monsoon climate) คือมีลมมรสุมพัดผ่านอยู่ใกล้ทะเล จึงมีฝนตกค่อนข้างชุกตลอดปี ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีภูมิอากาศแบบชื้นกึ่งเขตร้อน (Humid Subtropical) และภาคใต้ตอนบนเป็นแบบซาวันนา (Savanna) ดังนั้นลักษณะของป่าจึงแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และมีการจำแนกประเภท ดังนี้

ป่าฝนเขตร้อน (Tropical Rain Forest) ได้แก่ ป่าดงดิบที่ประกอบด้วยไม้ไม่ผลัดใบเป็นส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่มีปริมาณฝนตกชุก (มากกว่า 2,000 มิลลิเมตรต่อปี) เราจะพบป่าประเภทนี้มากในป่าทางภาคใต้ ชนิดของไม้หลักที่พบในป่าประเภทนี้ก็คือ ตะเคียน ไม้ เฝื่อน ป่าประเภทนี้อาจแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 ชนิดได้แก่ ป่าดงดิบชื้น (Tropical Evergreen Forest) พบมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ขึ้นอยู่บนที่ราบหรือบนภูเขาที่ระดับความสูงไม่เกิน 600 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีไม้หลักจำพวกตะเคียนทอง ตะเคียนหิน มะหาด กระบาก และ กระบก เป็นต้น และอีกชนิดหนึ่งได้แก่ป่าดงดิบเขา (Hill Evergreen Forest) และป่าดงดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) จะพบกระจายทั่วไปทางภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางบางส่วน ป่าดงดิบแล้งจะพบในระดับความสูงตั้งแต่ระดับความสูงจากน้ำทะเลปานกลางประมาณ 10 เมตรขึ้นไปถึง 800 เมตร ส่วนป่าดงดิบเขาอาจพบได้ในบริเวณยอดเขาสูง เช่น เขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช ยอดดอยอินทนนท์ ดอยปู่ในจังหวัดเชียงใหม่ไม้ที่พบได้แก่ ไม้ในวงศ์ไม้ก่อ อาทิ ก่อหยม ก่อเดือยห่ม ก่อเลือด และก่อนก และใจวงศ์อบเชย เป็นพืชเด่น

ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) เป็นป่าที่พบในที่ลุ่มในบางจังหวัดทางภาคตะวันตกและภาคเหนือ ต้นไม้ในป่าประเภทนี้จะเป็นไม้ผลัดใบในฤดูแล้ง ที่ดินมีความชื้นต่ำสุดในรอบปี ไม้หลักที่ขึ้นอยู่ในป่าชนิดนี้คือ ไม้แดง ไม้ประดู่ อินทนิล ตะแบก ยมหอม ช่อมะค่าโมง และไม้สัก ซึ่งเป็นไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจและเป็นที่ต้องการของตลาดมากที่สุด

ป่าเบญจพรรณแล้ง หรือป่าแดง หรือป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarp Forest) มักจะขึ้นบนชั้นดินที่ตื้นแห้งแข็ง และเป็นหินมาก พบมากในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ป่าไม้ราวร้อยละ 40 ของประเทศ ป่าประเภทนี้ขึ้นกระจายโดยทั่วไปในระดับความสูงต่างกันไปหลายระดับ ไม้หลักได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง เหียง และพลวง

ป่าสนเขา (Pine Forest) พบอยู่ทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือบนพื้นที่ภูเขาที่สูงราว 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป ไม้หลักได้แก่ ต้นสนสองใบและสนสามใบ

ป่าชายเลน (Mangrove Forest) เป็นป่าที่ประกอบด้วยไม้ไม่ผลัดใบ ขึ้นอยู่ตามพื้นที่ชายฝั่งทะเลและปากน้ำใหญ่ที่มีน้ำทะเลท่วมถึง ป่าชายเลนราวร้อยละ 73 ที่พบในประเทศไทย จะขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทางตะวันตกและวันออกทางภาคใต้ส่วนที่เหลือพบทางชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียง โดยเฉพาะแถบจังหวัดจันทบุรีและตราด ไม้หลักที่พบในป่าชายเลน ได้แก่ ไม้โกงกาง แสมดำ แสมขาว และหลุมพอ ขึ้นอยู่ในป่าชายเลนทุกแห่ง

ป่าพรุ (Swamp Forest) เป็นป่าไม้ผลัดใบอีกประเภทหนึ่ง พบในที่ลุ่มมีน้ำขังขึ้นอยู่ในที่มีปริมาณฝนตกชุกราว 2,000 มิลลิเมตรต่อปี ไม้ที่พบโดยทั่วไป ได้แก่ หมากแดง ทองกวาว และอินทนิลน้ำ เป็นต้น พื้นที่พรุที่พบในประเทศไทยมีราว 400,000 ไร่ แต่ส่วนใหญ่ถูกระบายน้ำออก เปลี่ยนสภาพเป็นสวนมะพร้าว นาข้าว และบ่อเลี้ยงกุ้ง - ปลา คงเหลือพรุที่คงสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ขนาดใหญ่เพียงแห่งเดียวคือที่พรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส

จะเห็นได้ว่า ป่าไม้ในประเทศไทยประกอบด้วยป่าหลายประเภท โดยมีป่าดงดิบเป็นป่าประเภทหลัก พบมากถึงร้อยละ 43.3 ของเนื้อที่ป่าไม้ทั้งหมด ส่วนป่าเบญจพรรณแล้งและป่าเบญจพรรณแล้งและป่าเบญจพรรณ พบในปริมาณที่รองลงมา คือร้อยละ 31.3 และ 21.7 ตามลำดับ

2.1.3 ป่า 5 ระดับ

ภายใต้ผืนป่าจะมีชั้นเรือนยอดของต้นไม้ปกคลุมพื้นที่อยู่ตั้งแต่ระดับบนสุดจนถึงพื้นล่างที่เป็นผิวดิน ป่าแต่ละชนิด จะมีความหนาที่บของชั้นเรือนยอดแตกต่างกันไป เช่น ป่าดงดิบชื้น ป่าดิบเขา จะมีลักษณะของชั้นเรือนยอดของต้นไม้ปกคลุมพื้นที่ได้หนาแน่นที่สุด บางแห่งแสงจากธรรมชาติไม่สามารถเล็ดลอดผ่านชั้นเรือนยอดเหล่านั้นลงมาสู่ผิวดินได้เลยหรือได้บ้างแต่มีปริมาณความเข้มแสงน้อยมาก ส่วนป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา และ

ป่าเต็งรัง ความหนาแน่นของชั้นเรือนยอดก็จะมีความหนาที่ลดลงลงมาตามลำดับ ปริมาณแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ก็จะสามารถส่องผ่านชั้นเรือนยอดของต้นไม้ในแต่ละชนิดป่าได้มากขึ้น เป็นลำดับเช่นกัน ซึ่งปริมาณแสงสว่างจากดวงอาทิตย์นี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญส่งผลให้ปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เช่น อุณหภูมิ ความชื้นในแต่ละชนิดป่าแตกต่างกันไปด้วย และปัจจัยแวดล้อมเหล่านี้ก็มีผลให้ลักษณะของสังคมพืชของป่าแต่ละชนิดแตกต่างกันไปอีกเช่นกัน

การแบ่งชั้นเรือนยอดออกเป็นลำดับชั้นต่าง ๆ โดยมองชั้นเรือนยอดของป่าทางด้านตั้ง ซึ่งแบ่งเป็นชั้นหลัก ๆ ได้ดังนี้

เรือนยอดชั้นบนสุด (Top canopy) เรือนยอดชั้นนี้เปรียบเสมือนหลังคาของป่า กล่าวคือ เป็นเรือนยอดที่อยู่ชั้นบนสุดค่อนข้างจะแผ่ปกคลุมต่อเนื่องกันไปเป็นพื้นที่กว้าง โดยอาจจะมีส่วนช่องว่างระหว่างเรือนยอดปรากฏอยู่บ้าง ทำให้แสงส่องทะลุลงมาตามช่องว่างนี้ลงสู่พื้นล่างของป่า

เรือนยอดชั้นรอง (Middle layer) เป็นชั้นเรือนยอดที่อยู่ต่ำถัดจากชั้นบนลงมา ต้นไม้ที่อยู่ในชั้นนี้จัดเป็นไม้ค่อนข้างทนร่ม บางครั้งอาจเป็นไม้วัยรุ่นของไม้ในชั้นเรือนยอดบนผสมอยู่ด้วย เรือนยอดของไม้ชั้นนี้จะขึ้นสอดแทรกอยู่ระหว่างช่องว่างของเรือนยอดบน ทำให้เรือนยอดชั้นบนดูมีความต่อเนื่องยิ่งขึ้น

เรือนยอดชั้นในของไม้พุ่ม (Shrub layer) เป็นชั้นเรือนยอดที่เกิดจากการแผ่ปกคลุมพื้นที่ยของไม้พุ่มหรือลูกไม้ เรือนยอดชั้นนี้จะมีความสูงจากพื้นดินประมาณ 2-3 เมตร ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ที่ทนร่มได้ดี ไม่จำเป็นต้องได้รับแสงสว่างในปริมาณที่มากก็สามารถเจริญเติบโตอยู่ได้

เรือนยอดชั้นพื้นป่า (Undergrowth of forest floor) เรือนยอดชั้นนี้ประกอบไปด้วย ไม้ล้มลุกและหญ้าโดยเฉพาะป่าชนิดที่มีเรือนยอดชั้นบนโปร่ง เช่นป่าเต็งรัง ป่าสนเขาหรือป่าเบญจพรรณ เป็นต้น เราก็จะพบเรือนยอดชั้นพื้นป่านี้ได้อย่างเด่นชัด เพราะพืชที่ขึ้นปกคลุมอยู่ในชั้นเรือนยอดนี้เป็นชนิดพันธุ์ที่ต้องการแสงสว่างในการเจริญเติบโตมากนั่นเอง

เรือนยอดชั้นคลุมผิวดิน (Ground cover) เป็นชั้นที่ปกคลุมอยู่ชิดติดกับผิวดินส่วนใหญ่ก็จะได้แก่พืชจำพวกมอส ตะไคร้และพืชขนาดเล็ก ซึ่งพืชกลุ่มนี้ก็มีประโยชน์ในการย่อยสลายหินให้กลายเป็นดินอย่างช้า ๆ อีกทั้งยังปกคลุมป้องกันการกัดกร่อนจากแรงกระทบของเม็ดฝนที่ตกลงมา หรือจากลมที่พัดแรงไปตามผิวดิน

นอกจากชั้นเรียนยอดทั้งหมดที่ขึ้นปกคลุมอยู่เหนือดินตามที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีอีกชั้นหนึ่งที่ไม่ค่อยมีการศึกษาอย่างละเอียดก็คือชั้นใต้ดิน (Subterranean layer) ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนของลำต้นใต้ดิน เช่น ส่วนหัว เหง้าและเรณูรากของพืชเป็นต้น

2.2 แหล่งวิทยาการในห้องถิ่น

สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) สังคมชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) สังคมองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ล้วนแต่เป็นศัพท์ใหม่ในวงการบริหารที่พยายามขานรับกระแสของข้อมูล ข่าวสาร ที่พรุ้งพรุกกันมาในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศมนุษยชาติจำเป็นต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อจะได้สามารถปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ของโลกได้อย่างกลมกลืนและสามารถดำรงชีวิตในโลกที่ไม่หยุดนิ่งได้อย่างสันติสุข การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาของมนุษยชาติจะสามารถทำได้อย่างไร แน่นนอนลำพังการเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนนั้นไม่เพียงพอเลย มนุษย์ในเทคโนโลยีสารสนเทศจะต้องผนวกการเรียนรู้ทุกรูปแบบให้ดำเนินไปพร้อม ๆ กันในชีวิตประจำวัน และสิ่งที่จะช่วยเกื้อกูลให้มนุษยชาติสามารถทำสิ่งนี้ได้ดีที่สุกก็คือการสร้างสิ่งแวดล้อมในห้องถิ่นที่มนุษย์อาศัยอยู่นั่นเอง สิ่งแวดล้อมที่ให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ให้สิ่งแปลกใหม่ ทำให้มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้โดยธรรมชาติจากการสัมผัสในชีวิตประจำวัน และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในห้องถิ่นที่มนุษย์อาศัยอยู่ก็คือ แหล่งวิทยาการในห้องถิ่นนั่นเอง

2.2.1 ความหมายของ “แหล่งวิทยาการ”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้คำจำกัดความของ “แหล่ง” ว่าหมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิด ส่วนคำว่า “วิทยา” หมายถึง ความรู้ ซึ่งมักใช้คู่กับคำอื่น เช่น วิทยาการ วิทยาศาสตร์ และวิทยาการ เป็นต้น ดังนั้นคำว่า “แหล่งวิทยาการ” จะต้องหมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม หรือบ่อเกิดของความรู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539)

บุญเลิศ มาแสง ได้ให้ความหมายของ “แหล่งวิทยาการ” หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “แหล่งความรู้” ว่าหมายถึง แหล่งรวมกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึกและตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้ตลอดเวลา แหล่งความรู้ที่จะมีลักษณะเป็นเช่นไรย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความจำเป็นและความเหมาะสมสอดคล้องของแต่ละห้องถิ่น (บุญเลิศ มาแสง, 2532)

ส่วนความคิดเห็นของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้ให้ความหมายของ “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” ไว้ว่า หมายถึง สถานที่หรือบุคคลในท้องถิ่นที่สามารถทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้หรือประสบการณ์ตามความประสงค์ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2526)

คำว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” ได้มีผู้ใช้คำเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น แหล่งวิทยาการในชุมชน แหล่งความรู้ แหล่งวิทยาการการศึกษานอกโรงเรียน แหล่งการศึกษานอกโรงเรียน แหล่งการศึกษานอกโรงเรียน แหล่งวิชาการในชุมชน แหล่งทรัพยากรชุมชนและแหล่งสื่อการสอนในชุมชน คำเหล่านี้ ต่างก็หมายถึง สิ่งหนึ่งสิ่งใดทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งตัวมนุษย์เอง ซึ่งเป็นปอเกิดเป็นศูนย์รวม เป็นสื่อกลาง และเป็นประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปได้ว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราเมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ด้วย ไม่ว่าจะผ่านทางประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจแล้ว จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทันความเป็นไปต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ช่วยให้คนทันโลก ทันเหตุการณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เป็นอย่างดีตามสมควรแก่สภาพ

2.3 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.3.1 ความหมายของ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) หมายถึง ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งยังมี การพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ที่พยายามจะยึดหยัดเพื่อดำรงการพึ่งตนเองต่อแรงกระแสดความกดดันและขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จากโลกภายนอก (เสน่ห์ จามริก, 2537)

ประเวศ วะสี และคณะ (2536) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สถาบันวิจัยทางสังคม (2534, 3) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึงความรู้ของชาวบ้านในการทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งความรู้นี้มีองค์ประกอบ 2 ประการคือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้นและกระบวนการขั้นตอนในการนำเข้าสู่สิ่งนั้น ๆ และกระบวนการขั้นตอนในการนำเข้าสู่สิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถพิจารณาออกได้เป็นความรู้ทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่มี

กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่น เช่น การประยุกต์ใช้พลังงาน สัตว์ และธรรมชาติ รวมทั้งนวัตกรรมของโลก ลม น้ำ ไฟ ใยน้ำ การติดตัวของไม้ การอัดตัวของวัตถุ ซึ่งได้แก่ การตอกลิ้ม การบีบน้ำมันพืช และความยืดหยุ่นของวัตถุซึ่งได้แก่การยืดตัวของ หนังสัตว์ เป็นต้น มาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตและอำนวยความสะดวกให้ความเป็นอยู่ดีกว่าเดิมตัวอย่างคือ เทคนิคการเพาะปลูก การจับสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ประเภทต่าง ๆ การตีเหล็ก การทำมาหากิน และงานเซรามิกส์ เป็นต้น

ในหนังสือ “การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยในการพัฒนา” ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ว่าเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่การใช้จ่ายและการศึกษาวัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด (ประเวศ วะสี, 2530)

ธวัช ปุณโณทก (2529) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมกันมา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรม เป็นต้น

อนึ่ง การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านของบุคคลและของชุมชนสามารถสืบทอดไม่เฉพาะแต่ภายในชุมชนเดียวกันเท่านั้น แต่ยังสามารถถ่ายทอดไปยังข้ามท้องถิ่นและข้ามชาติได้ด้วย ซึ่ง นักสังคมวิทยารุ่นใหม่มักเรียกกันว่าเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของคนและชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้สามารถอธิบายสภาพการเรียนรู้ของบุคคลหรือชุมชนได้ว่ามีสภาพการเรียนรู้อย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ โดยผ่านการสื่อสารตามรูปแบบวิธีการที่หลากหลายทั้งระดับบุคคล องค์กรภายในชุมชน ระหว่างชุมชนระหว่างประเทศและระหว่างทวีป ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารผ่านสื่อการเรียนรู้ที่มีอย่างหลากหลาย ทั้งประเภทสื่อบุคคล และสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเสียง และภาพ เป็นต้น ที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงสังคมและคุณภาพชีวิตของคน

แหล่งวิทยาการในท้องถิ่นที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษา อบรม สั่งสม และการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงานจากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “ภูมิปัญญาไทย” นั้น นอกจากเป็นเรื่องราวของพื้นภูมิธรรมแล้วยังหมายถึงศักยภาพในการประสาน

ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีหลายรูปแบบซึ่งสามารถสรุปประเภทต่าง ๆ ของภูมิปัญญาชาวบ้านได้ 3 ประเภทคือ

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ พฤติกรรมของภูมิปัญญาคือ เชี่ยวชาญการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่มีให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของ “ผี” ที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมือง ฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออกคือความเชื่อถือเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิพ่อแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดกิจกรรมการศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้านมีบทบาทสำคัญมากต่อการจัดกิจกรรมการศึกษาในท้องถิ่น เพราะเป็นรากแก้วของการพัฒนาคุณภาพของคนทุกคน “ระบบภูมิปัญญา” เป็นปัจจัยพื้นฐานหลักในการจัดกิจกรรมการศึกษาทุกรูปแบบ และทุกด้านได้อย่างบูรณาการที่สมบูรณ์ที่สุด

2.3.2 การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาของท้องถิ่น

“การจัดกิจกรรมการศึกษา” นับเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการส่งผ่านการศึกษาจากผู้รู้

สู่ผู้เรียนรู้ การจัดการศึกษาจะประสบความสำเร็จดังเป้าหมายได้ก็ด้วยการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ดีประสิทธิภาพสูงเท่านั้น การระดมทรัพยากรที่มีคุณค่าในท้องถิ่นมาสร้างประโยชน์สูงสุดในการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นจึงนับเป็นกลยุทธ์ที่ควรทำเป็นอย่างยิ่ง

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” นับเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่ายิ่งของสังคมไทย และเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุก ๆ ด้านในการพัฒนาคนของระบบการศึกษานั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาคนในท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ดังต่อไปนี้

1) ให้มีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ และทะนุบำรุงภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่นอย่างจริงจังในทุกระดับการศึกษาของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกทุกคนใน ท้องถิ่นตั้งแต่ วัยเด็กถึงผู้ใหญ่ได้สามารถรู้จักภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องชัดเจน

2) ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านให้แพร่หลายทั้งในสถาบัน การศึกษาและ ในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งนี้การตระหนักถึงคุณค่าของปัญญา ชาวบ้านจะได้ มีผลกระทบต่อความรู้สึกและต่อพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นอย่าง จริงจัง

3) นำเอาองค์ความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ มาเป็นฐาน ของการกำหนดหลักสูตรแล้วเชื่อมโยง เป็นต้น องค์ความรู้สมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำภูมิ ปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสานตีสองพร้อม ๆ กับเกิดความรู้สึกเห็น คุณค่าและ ห่วงแหนท้องถิ่นของตน

4) สนับสนุนและส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษา ทั้ง 3 รูปแบบคือ ทั้งรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตาม อธิยาศัย พร้อม ๆ กับการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ใช้ท้องถิ่นเป็นห้องทดลองของผู้เรียนทุกระดับชั้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีความผูกพันกับท้องถิ่นไปโดยปริยาย

5) ส่งเสริมให้มีการจัดทำตำราเรียนของท้องถิ่นโดยเปิดโอกาสให้ครู ผู้รู้ ผู้ อาวุโสในท้องถิ่นระดมความคิดและรวบรวมศักยภาพ ในการจัดทำตำราของท้องถิ่นที่จะให้ประชาชน ทุกคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เรียนรู้องค์ความรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับท้องถิ่น องค์ความรู้ที่ เหมาะสมเหล่านี้จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์ และนั่นคือ การสร้างสังคมที่เข้ม แข็งให้แก่ท้องถิ่น

6) ปรับโรงเรียนประถมศึกษาที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เป็น “โรงเรียนชุมชน” ซึ่งมี หน้าที่หลัก 3 ประการคือ

(1) ให้ผู้เรียนได้ศึกษาท้องถิ่นของตนเองอย่างถ่องแท้และชัดเจน

(2) จัดการศึกษาทุกรูปแบบให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นโดยใช้ทรัพยากร ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด

(3) จัดทำโรงเรียนให้เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อการพัฒนา ท้องถิ่น

7) นำรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้ในการ จัดกิจกรรม การศึกษาทุกระดับชั้น รวมทั้งการศึกษาทั่ว ๆ ไปให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานของความเป็น มนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการ ด้วยการเรียนจากประสบการณ์จริงในท้องถิ่น

8) ประสานงานกับสถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและ ภาคเอกชนในการร่วมมือจัดทำสื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนและ คน ต่างท้องถิ่นด้วยการใช้สื่อที่หลากหลายรูปแบบ เพื่อเป็นการจรรโลงคุณค่าของ ภูมิปัญญา ชาวบ้านให้เป็นที่ประจักษ์

หลังจากการทำความเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านของตนเองแล้ว จะทำให้สามารถเห็น ช่องทางการผสมผสานกับภูมิปัญญาอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลทำให้เกิดศักยภาพใน การ เรียนรู้ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นและของ ประเทศได้อย่างรวดเร็ว

ตอนที่ 3 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.1 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นวิธีที่จะส่งผลสำเร็จต่อกระบวนการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในอนาคต สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว การศึกษาทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษา นอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการเรียนรู้ต่าง ๆ ในวิถีชีวิตทั้งในบ้านและชุมชน จะต้องมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน ในเอกสารเรื่อง Educating for a Sustainability ในปี 2540 ได้เรียกร้องให้ครูผู้สอน นักพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารการศึกษา ผู้สนับสนุน ผู้ประกอบการ นักวางแผนด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม นักพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารการศึกษา ผู้สนับสนุน ผู้ประกอบการ นักวางแผนด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม นักการศึกษาทั้งองค์กรรัฐและเอกชน นักการ ศึกษาชุมชน ผู้นำเยาวชน สมาคมผู้ปกครอง สื่อมวลชน รวมทั้งผู้เรียน ฯลฯ ให้เข้ามามีส่วนร่วมและ ถือเป็นหน้าที่ที่จะให้การศึกษาดังกล่าว ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนทั้งมวลให้มีความรู้ความเข้าใจ และยอมรับนับถือในเรื่องความยั่งยืนของโลกในอนาคต เพื่อที่ผลักดันให้ความคิดเรื่องการพัฒนาที่ ยั่งยืนเข้าไปในทุกชุมชนและ ทุกสถาบันในท้องถิ่นทั่วทั้งโลก ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาจึงเป็นการ

ทำให้ประชาชนมีสติปัญญา มีความรู้ มีข้อมูลข่าวสารที่ดีมีจิตสำนึกทางจริยธรรม รู้จักคิดวิเคราะห์ ตลอดจนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ พัฒนาทักษะ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ค่านิยม รูปแบบการดำรงชีวิต ตลอดจนส่งเสริมการสนับสนุนมีส่วนร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ฯลฯ เพื่อให้มนุษย์ชาติบรรลุถึงความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน (UNESCO , 1997)

ก่อนหน้านี้ได้มีการประชุม The National Forum on Partnership Supporting Education about Environment ของ The National Science and Technology Council ร่วมกับ US. Department of Education ในสหรัฐอเมริกา ได้มีการทำข้อตกลงเพื่อจะสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี ค.ศ. 1994 และต่อมาได้ทำเป็นรายงานเสนอต่อประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา เรื่องการศึกษาเพื่อความยั่งยืน (Education for Sustainability: An Agenda for Action) ในปี ค.ศ. 1996 โดยชี้ให้เห็นถึงความรับผิดชอบของการศึกษาต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการศึกษาจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้เกิดความรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่จะเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องใช้องค์ความรู้ต่าง ๆ เข้ามาเป็นองค์ประกอบ ทั้งการศึกษาผู้ใหญ่ การฝึกอบรมในระหว่างการทำงาน โครงการการศึกษาทั้งในระบบ และนอกระบบ รวมทั้งสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้เข้าถึงบุคคลแต่ละคนให้มากที่สุด เอกสารดังกล่าวได้ให้นิยามการศึกษาเพื่อความยั่งยืนไว้ว่า “เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่นำไปสู่การเป็นพลเมืองที่ได้รับข้อมูลและมีสวนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการ มีทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างระบบ มีความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และสังคม มีพันธกิจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการให้ความร่วมมือในการกระทำต่าง ๆ ที่จะทำให้มั่นใจได้ว่าจะมี สิ่งแวดล้อมที่ดี มีเศรษฐกิจที่มั่นคงในอนาคต” (อ้างถึงใน ชัยยศ อิมสุวรรณ, 2543)

การศึกษาเพื่อความยั่งยืน : วาระแห่งการปฏิบัติ ซึ่งเป็นเอกสารรายงานต่อประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1996 มีสาระสำคัญ 6 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนตลอดชีวิตมนุษย์ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสะพานเชื่อมโยงการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบเข้าด้วยกัน รูปแบบของการศึกษาทั้ง 2 ระบบ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. การมีลักษณะที่เป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary approach) การศึกษาเพื่อความยั่งยืน มีความเชื่อมโยงกับประเด็นเนื้อหาต่าง ๆ ที่ข้ามศาสตร์แต่ละแขนงจึงต้องจัดการให้ผสมผสานความหลากหลายเหล่านั้น

3. การคิดอย่างเป็นระบบ (System thinking) เป็นการให้อิโกลาสในการพัฒนาและฝึกปฏิบัติที่มีระบบการคิดที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

4. การเป็นภาคี (Partnership) ซึ่งหมายถึง การร่วมงานกันระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชน ซึ่งจะเป็นกุญแจไขไปสู่ความก้าวหน้าของการศึกษาเพื่อความยั่งยืน

5. การมีทัศนคติในเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multiculture perspectives) การบรรลุถึงความยั่งยืนนั้นขึ้นอยู่กับความเข้าใจในเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายในวิธีการแก้ปัญหา

6. การสร้างพลัง (Empowerment) เป็นการสร้างเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการ จัดการให้เกิดความยั่งยืน

ในเอกสาร Agenda 21 ซึ่งเป็นแผนแม่บทของการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวทางของหลายประเทศในโลกในการปฏิบัติสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ได้เสนอแนวทางในการปรับปรุงการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ

1. ให้ประชาชนทุกวัยได้รับความรู้และมีการศึกษาในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา
2. นำเอาแนวความคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา รวมทั้งเรื่องประชากร รวมไว้ในโครงการทางด้านการศึกษาทุกระดับ โดยมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุในประเด็นปัญหาที่สำคัญ ๆ และควรเน้นเป็นพิเศษที่จะให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวแก่ผู้มีอำนาจตัดสินใจ
3. ให้เด็กนักเรียนศึกษาในเรื่องสภาวะแวดล้อมของท้องถิ่นและภูมิภาค รวมทั้งในเรื่องการมีน้ำดื่มและอาหารที่ปลอดภัย การสุขาภิบาลและผลกระทบทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากร

นอกจากนี้เอกสารดังกล่าวยังเสนอให้แต่ละประเทศดำเนินการเพื่อการปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมที่ยั่งยืนโดย

1. จัดตั้งแผนงานฝึกอบรมสำหรับผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน
2. สนับสนุนภาคีต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัย รัฐบาล NGO, และองค์กรต่าง ๆ ของชุมชนในการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. ให้เจ้าหน้าที่เทคนิคทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการคัดเลือกและศึกษาอบรมในระดับท้องถิ่นทำหน้าที่ให้บริการตามความต้องการของชุมชนนั้น ๆ เริ่มตั้งแต่การให้ความคุ้มครอง สิ่งแวดล้อมในเบื้องต้น
4. ส่งเสริมให้สาธารณชนมีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยผ่านสื่อมวลชน สื่อการแสดงผลและบันเทิง รวมทั้งสื่อโฆษณาต่าง ๆ
5. นำเอาประสบการณ์และความเข้าใจของคนพื้นเมืองในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาและฝึกอบรม

กล่าวโดยสรุป การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการสะท้อนให้เห็นข้อเรียกร้องและ ข้อเสนอต่อการปรับท่าทีของการศึกษาต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเห็นว่า การศึกษาเป็นวิธีการสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยเฉพาะมุ่งไปที่บทบาทของการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะ เจตคติ ตลอดจนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม หรือนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การปรับบทบาทของการศึกษาเพื่อที่จะมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะต้องปรับให้การศึกษา เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถเชื่อมโยงกับส่วนอื่น ๆ ในสังคมได้ทั้งระบบการคิด ความรู้ และวิถีปฏิบัติ เป็นการมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่ายและเน้นไปที่ชุมชนเป็น เป้าหมาย

3.2 การศึกษาความร่วมมือของคนทุกฝ่าย

“ภารกิจร่วม” ที่จะต้อง “ร่วมมือ” และ “รวมพลัง” “การศึกษา” เป็นเรื่องของทุกคน ทุกฝ่าย ทุกองค์กร ทุกสถาบันในสังคม ไม่มีใครหรือฝ่ายใดหรือองค์กรใดที่จะไม่ต้องมีบทบาท ในการพัฒนาการศึกษา ทุกฝ่ายจะต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาการศึกษาและสังคมร่วมกัน แม้ภารกิจหลักในการให้บริการและจัดการศึกษาจะเป็นของ รัฐบาล แต่หน่วยงานภาครัฐ บุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบันอื่น ๆ ในสังคมล้วนแล้วต้องเข้ามาร่วมมือและรวมพลังในการคิด พิจารณา ผลักดัน เรียกร้อง กำกับ ดำเนินการ จัดการ ฯลฯ ในขอบเขตที่ตนเองสามารถทำได้เพื่อปฏิรูปการศึกษาไทย ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา เป็นประโยชน์ อย่างแท้จริงและยั่งยืนต่อคนไทย สังคมไทย และประเทศไทย อย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

บุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบันในสังคมที่จะต้องมีส่วนร่วมเข้ามาร่วมมือและรวมพลังกันนั้น ย่อมรวมถึง

- ประชาชน / พ่อแม่ผู้ปกครอง / เกษตรกร
- ครู / อาจารย์ / นักบริหารการศึกษา
- นักคิด / นักวิชาการ / นักวิจัย
- นักธุรกิจ / เจ้าขององค์กรธุรกิจเอกชน
- นักพัฒนาเอกชน / นักบริหารองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์
- นักเรียน / นักศึกษา
- สื่อมวลชน / บรรณาธิการ / เจ้าของสำนักพิมพ์
- ภิษุ / นักบวช / ผู้แทนองค์กรศาสนา
- นักการเมือง
- ข้าราชการ

- สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร / สมาชิกวุฒิสภา
- ทหาร / ตำรวจ
- หน่วยงาน / อัยการ / ตุลาการ
- ศิลปิน
- ผู้ด้อยโอกาส
- ผู้ใช้แรงงาน

การ “ร่วมมือ” และ “รวมพลัง” ต้องทำในทุกระดับได้แก่ ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับชาติเป็นอย่างน้อย และสามารถทำได้ในเรื่องต่าง ๆ ตามความสนใจ ความเหมาะสมของสถานการณ์และความเป็นไปได้ในแต่ละกรณีที่สำคัญ คือจะต้องเป็น “ความร่วมมือ” และ “การรวมพลัง” ที่ทุกคน ทุกฝ่าย หันหน้าเข้าหากัน มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน มีความอดทนอดกลั้นต่อกัน ระดมสติปัญญาความสามารถและพลังสร้างสรรค์ เพื่อแก้ไขปัญหาและบรรลุมิติวัตถุประสงค์ร่วมกัน ใช้ความมานะพยายามมุ่งมั่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” นำมาซึ่ง “ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติ” รวมทั้งนำไปสู่ “สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้” ตลอดจน “ความก้าวหน้ามั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า”

การศึกษาไทยเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานให้แก่ผู้เรียนอย่างยากที่จะหาการศึกษาในประเทศใดเปรียบเทียบได้ พ่อแม่ทราบเรื่องนี้และอยู่ในฐานะที่จะทำได้แล้วส่งลูกไปเรียนในประเทศอื่นกล่าวตรงกันหมดว่า ลูกมีความสุขมากกว่าเรียนในโรงเรียนในประเทศไทย ถ้าไม่ปรับการเรียนรู้อะไรใหม่ให้การเรียนรู้เป็นความสุข เด็กจะปฏิเสธโรงเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การศึกษาไทยยังเน้นที่การท่องจำความรู้ความสำเร็จในปัจจุบันทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วรวมทั้งความรู้ ความรู้สำเร็จรูปจะใช้งานไม่ได้นาน เพราะมีความรู้ใหม่เกิดขึ้นแทนในสภาพเช่นนี้มนุษย์ต้องสามารถเรียนรู้อย่างเป็นพลวัต (dynamic) โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถเรียนรู้เป็น (learning how to learn) เพื่อมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะได้สามารถปรับตัวได้เรื่อยไป

มนุษย์ไม่ใช่วัตถุ โรงงานผลิตวัตถุสำเร็จรูปตายตัว เช่น เป็นแก้ว เป็นขวด เป็นกระป๋อง ถ้าคนถูกผลิตให้เป็นคนสำเร็จรูปตายตัวก็จะกลายเป็นวัตถุ ถ้าคนถูกผลิตให้เป็นคนสำเร็จรูป ตายตัวก็จะกลายเป็นวัตถุขาดความเป็นมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้ปรับตัวอย่างต่อเนื่อง การศึกษาของเรากระเดียดไปทางคล้ายการผลิตวัตถุตายตัวมากกว่าการพัฒนาความเป็นมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงมาก มนุษย์ควรจะมีการเรียนรู้ที่ดีที่สามารถพัฒนาศักยภาพของเขาเต็มที่ เท่าที่ความเป็นมนุษย์จะเป็นไปได้ถึงการศึกษาที่ดีสามารถสร้างคนให้ฉลาด เป็นคนดีและมีความสุขได้

วิกฤติการณ์ความรู้ หรือการไม่รู้ความจริงของมนุษย์ได้มาถึงจุดที่การแก้ไขปรับปรุงการศึกษา โดยตกแต่งโน้มนวดนี้หน่อยจะไม่ได้ผล แต่ต้องเปลี่ยนตัวตั้งกันเลย ไปเป็นการศึกษาที่เอาความจริงเป็นตัวตั้ง เอาวิชาเป็นเครื่องมือให้เข้าใจความจริงดีขึ้น หรือเอาวิชาเป็นเครื่องมือให้เกิดปัญญาไม่ใช่ไปถือเอาวิชาเป็นปัญญาเสียเอง ความจริงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ ธรรมชาติ การศึกษาควรสัมผัสความจริงอย่างเป็นจริงของธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์และสังคม อย่างเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น การสัมผัสกับเรื่องของชาวบ้าน ซึ่งมีชีวิต จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อันเป็นเรื่องที่ยาก และสลับซับซ้อนเกินกว่าที่การศึกษาทางทฤษฎี เป็นวิชา ๆ จะทำให้เกิดความเข้าใจได้เพียงพอและทันต่อการเปลี่ยนแปลง

3.3 หลักการศึกษาเพื่อสัมผัสความจริง

การศึกษาเพื่อสัมผัสความจริงสามารถทำได้ตามวัย และวุฒิภาวะของผู้เรียนโดยให้มีความสนุกและความสุขในกระบวนการเรียนรู้ไปด้วย เช่น เด็กให้ได้มีโอกาสเที่ยวศึกษาต้นไม้ สัตว์ตามความสนใจแต่ต้องมีการโยงความรู้ให้เชื่อมโยงกันเสมอไม่ใช่รู้อย่างขาดเป็นหัว ๆ เช่น เชื่อมโยงว่าต้นไม้กับดวงอาทิตย์เกี่ยวข้องกันอย่างไร แมลง กบ นก ต้นไม้ ไล่เดือน ฐ เกี่ยวข้องกันอย่างไร และเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างไร ควรใช้เครื่องมือขยายการรับรู้ด้วย เช่น ใช้กล้อง จุลทรรศน์ ส่องน้ำที่เอามาจากคูคลอง หรือส่องดินให้เห็นจุลชีพ ให้เห็นว่าแม้สิ่งที่ไม่เห็นด้วย ตาเปล่าก็มีสิ่งที่มีชีวิต และศึกษาต่อไปว่าจุลชีพเหล่านี้เกี่ยวกับชีวิตอื่น ๆ อย่างไร

การไปสัมผัสและไปมีกิจกรรมเกี่ยวกับของจริงมาเช่นนี้ จะทำให้เกิดการรับรู้ความจริง เกิดความเข้าใจหรือปัญญาขึ้นมาระดับหนึ่งจากการสัมผัสความจริง เกิดจิตสำนึกขึ้นมาระดับหนึ่ง เช่น รักธรรมชาติ รักเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเกิดยากมากหรือไม่เกิดเลยจากการท่องจำวิชาและการสอนแบบท่องจำเนื้อหาวิชาจากนี้สามารถนำมาทำให้เกิดปัญญาที่เข้าใจละเอียดและแจ่มแจ้งมากขึ้นโดยนำเอาข้อสังเกต ความรู้สึก และความรู้มาสู่การพิจารณาวิชันนาในกลุ่ม การพิจารณาวิชันนาทำให้เกิดปัญญาเพิ่มขึ้น และจากพิจารณาหรือการตั้งคำถามนำไปแสวงหาคำตอบ เช่น จากหนังสือจากคอมพิวเตอร์ จากการสอบถาม จากผู้เฒ่าผู้แก่ และจากการวิจัย การสัมผัสความเป็นจริง กระบวนการทางวัฒนธรรม กระบวนการทางวิทยาศาสตร์การวิจัยเข้ามาเชื่อมโยงกันในกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มีปัญญามากขึ้น โดยมีฐานอยู่ในความเป็นจริง

การเรียนรู้ควรจะต้องเป็นการเรียนรู้ของคนทั้งหมด และก่อให้เกิดการพัฒนาทุกมิติ ทั้งทางกาย ทางสังคม ทางจิต และทางปัญญา ซึ่งจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดในที่นี้ แต่อยากจะทำกล่าวถึงผู้ที่เข้าถึงความหลากหลายจะมีจิตใจสงบ สัมผัสกับความงามของธรรมชาติมีความสุข

มีความรักเพื่อนมนุษย์และรักธรรมชาติและสามารถเรียนรู้ได้ในทุกสถานการณ์ การเข้าถึงความหลากหลายเป็นการเข้าถึงธรรมะอย่างสูง การเรียนรู้ควรจะเป็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนาทั้ง 7 เรื่องพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ คือ เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการศึกษา สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกันอย่างเป็นปัจจัย การแยกทำเป็นเรื่อง ๆ จะไม่ได้ผล

การรวมตัวของชาวบ้านเป็นองค์กรชุมชน และมีกระบวนการเรียนรู้ในการกระทำ (community education through action) เป็นตัวอย่างของการศึกษาที่สำคัญมากต่อการพัฒนา เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม พร้อมกันไป

3.4 สัจธรรมและการเข้าถึงความจริง

ความจริงทำให้มนุษย์เข้าใจถูกต้อง และกระทำถูกต้อง ความถูกต้องช่วยให้เกิดความเป็นปกติหรือคุณภาพ หรือศานติ การศึกษาจึงควร ยืนอยู่บนหลักการดังนี้

1. การศึกษาจากการสัมผัสความจริง
2. การศึกษาจากการคิด
3. การศึกษาจากการเจริญสติ

การเรียนรู้ควรใช้ทั้ง 3 วิธีผนวกกัน ซึ่งขยายความพอเป็นสังเขปดังนี้

1. การศึกษาจากการสัมผัสความจริง

การสัมผัสความจริงทำให้รู้ความจริง ทำให้ความรู้มีฐานอยู่ในความจริง ไม่ ลอยตัว การศึกษาจากการสัมผัสความจริงมี 5 ประเภทคือ

1.1 การศึกษาจากการสัมผัสความจริงทางธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมรอบตัว ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ความหลากหลายทางธรรมชาติ จะทำให้รู้ รัก รักษา และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

1.2 การศึกษาจากการสัมผัสความจริงทางสังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะจากชุมชนทั้งในชนบทและในเมือง ทำให้รู้ความจริงทางสังคมและวัฒนธรรม

1.3 การศึกษาจากการสัมผัสความจริงโดยการทำงานและกิจกรรม โดยเลือกสิ่งที่ชอบ อาจเป็นอาชีพหรือการเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม เป็นการนำเอาการศึกษาทั้งเรื่อง เศรษฐกิจสังคม เข้ามาหากัน การศึกษาจะเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ พร้อมกันไป เช่น เรื่องครอบครัว โรคเอดส์ และเป็นการฝึกการอยู่และทำงานร่วมกัน หรือการสร้างความเป็นชุมชน รวมทั้งฝึกทักษะ ในการจัดการ

1.4 การศึกษาจากการสัมผัสความจริงที่เป็นสุนทรีย์ทั้งที่เป็นความงามทางธรรมชาติและทางศิลปะ เพื่อความสุขและพัฒนาความละเอียดอ่อนทางจิตใจ รวมทั้งเกิดฉันทะในการเรียนรู้ ศิลปะยังอยู่ในการทำงานทุกชนิด ที่ถ้าพยายามทำให้ประณีตและงามก็จะเข้ามาพัฒนาจิตใจ การเจริญสติ ซึ่งจะกล่าวถึงในข้อ 3 ก็จะช่วยทำให้สัมผัสความงามได้รอบตัว สุนทรีย์จะจึงอยู่ในทุกสิ่ง ทุกอย่าง ถ้าเรามีความเข้าใจ

1.5 การศึกษาจากการสัมผัสความจริงทางข้อมูล ข่าวสาร สมัยปัจจุบันและอนาคตเป็นสมัยที่ท่วมทับด้วยข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลข่าวสารมีทั้งที่เป็นจริงและไม่จริง คนสมัยปัจจุบันต้องฝึกให้มีความสามารถในการเลือกรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นความจริงและใช้ประโยชน์ได้ จะเห็นได้ว่า แม้เพียงเรื่องการศึกษาจากการสัมผัสความจริงอย่างเดียวก็พัฒนาปัญญาไปมากแล้วถ้าประกอบด้วยการคิด ดังจะกล่าวต่อไปดังข้างล่างนี้ ก็ทำให้ปัญญาแล่นไปสู่พลังที่สูงขึ้นอย่างไม่จำกัด

2. ศึกษาจากการคิด

เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์และต่อเนื่องจากการศึกษาจากการสัมผัสความจริง ประกอบด้วย

2.1 ฝึกการสังเกต

2.2 ฝึกการบันทึก (คนไทยเป็นชาติที่ไม่ชอบบันทึก)

2.3 ฝึกการนำเสนอในการประชุมกลุ่ม

2.4 ฝึกการฟัง (ถ้าได้ยินคนอื่นบ้างก็จะฉลาดขึ้นมาก)

2.5 ฝึกการปุจฉา – วิสัชนาในกลุ่ม เพื่อให้เกิดความแตกฉานทางปัญญา และเกิดวิจารณ์ญาณ รวมทั้งหัดให้มีความอดทนต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง หรือเห็นความงามของความหลากหลาย ซึ่งเป็นการพัฒนาทางจิตใจที่สูงยิ่ง การปุจฉา – วิสัชนาเป็นการสร้างจริยธรรมไปด้วยในตัว

2.6 ฝึกการตั้งสมมติฐานและการตั้งคำถาม การตั้งสมมติฐานและการตั้งคำถามเป็นการกระตุ้นให้แสวงหาและสร้างความรู้

2.7 ฝึกแสวงหาคำตอบต่อคำถามที่ตั้งขึ้น โดยค้นหาจากตำรา จากคอมพิวเตอร์ แต่ความรู้บางชนิดก็ไม่มีในตำราหรือคอมพิวเตอร์ แต่มีอยู่ในการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ก็ต้องไปคุยกับคนเฒ่าคนแก่ หรือสังเกตดูว่าเขาทำกันอย่างไร นี่เป็นการผนวก การเรียนรู้ทั้งของเก่าและของใหม่ เป็นการศึกษาที่สมานสังคัม ไม่ใช่ทำให้สังคัมแตกแยกเหมือนการศึกษาปัจจุบัน

2.8 การวิจัย ถ้าแสวงหาคำตอบแล้วไม่พบ แต่คำถามมีความสำคัญ แปลว่าไม่มีความรู้ในนั้นอยู่ในโลก ต้องสร้างความรู้ใหม่ขึ้นด้วยการวิจัย การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท

2.9 การเชื่อมโยงและการเข้าใจตัวเอง ไม่ว่าจะเรียนเรื่องอะไร ครูต้องช่วยทะล่อมให้กลุ่มคิดอย่างเชื่อมโยง ปัญญาคือการโยงความรู้ได้ยาวไกล แต่ที่จริงสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเชื่อมโยง การคิดเชื่อมโยงเป็นการเข้าถึงธรรม (ชาติ) เมื่อเชื่อมโยงแล้วก็ให้เข้าใจตนเอง (Self realization) ว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และควรต้องมีความสัมพันธ์กับคนอื่นและ สิ่งอื่น อย่งไรจึงจะมีความถูกต้อง และนี่คือจริยธรรม จริยธรรมไม่เกิดจากการท่องจำ “วิชา” จริยธรรม แต่เกิดในการเรียนรู้ทุกชนิด ถ้ากระบวนการเรียนรู้ถูกต้อง

2.10 ฝึกการเขียนบทความทางวิชาการ คนไทยเป็นคนไม่ชอบเขียน และเขียนบทความทางวิชาการไม่เป็น แม้แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ทำให้ขาดเครื่องมือพัฒนาการทางสติปัญญาไปอย่างสำคัญ เพราะการเขียนทำให้ต้องตรวจสอบความรู้อย่างเข้มข้น เนื่องจากข้อเขียนเป็นการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน การเขียนบทความทางวิชาการจึงช่วยสร้างความเข้มแข็งทางสติปัญญา

ทั้ง 10 ประการนี้คือ กระบวนการคิดที่ทรงพลังทางปัญญา

3. การศึกษาจากการเจริญสติ

การเจริญสติเป็นวิธีการทางปัญญาอย่างยอดเยี่ยม และมีประโยชน์สุดคณา แต่การศึกษาไทยไม่นำมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ เพราะตามฝรั่ง โดยฝรั่งไม่รู้จักริธีการทางปัญญาชนิดนี้ การเจริญสติช่วยให้การสัมผัสความจริงและการติดตรงและคมชัดมากขึ้น เพราะการเจริญสติทำให้จิตเป็นกลาง การเจริญสติทำให้เอาปัญญามาใช้ได้ทัน การเจริญสติป้องกันความผิดพลาด และสกัดกั้นความไม่ดีงามไม่ให้เข้ามาสู่ตัว การเจริญสติทำให้เกิดความสุขอันด้นเหลือ ทำให้สัมผัสความงามอันดำรงอยู่รอบตัว ฉะนั้นในเรื่องการสัมผัสความจริงที่เป็นสุนทรียะดังกล่าวควรมีการเจริญสติเป็นเครื่องส่งเสริมด้วย การเจริญสติยังเป็นเครื่องรักษาสุขภาพและช่วยให้ อายุยืน

นี่คือกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนามนุษย์ทุกมิติ ทั้งทางกาย ทางสังคม ทางจิต และทางปัญญา พร้อมกันเป็นไปอย่างเป็นบูรณาการ มนุษย์ทุกคนควรมีโอกาสพัฒนาให้เต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีการเรียนรู้ที่ดี การเรียนรู้ใหม่นี้จะง่ายกว่าเก่า และทำให้เกิดความสนุก เป็นการพัฒนาทั้งผู้เรียนและผู้สอนพร้อมกันไป

การเรียนรู้ในสถาบันสงฆ์ก็ควรมีการปฏิรูปให้เข้มแข็งขึ้น และถือว่าอยู่ในยุคศาสตร์ข้อนี้ด้วยเหมือนกัน

ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้ เริ่มต้นโดยรวบรวมและพัฒนาผู้เชี่ยวชาญเรื่อง การเรียนรู้ขึ้นมากลุ่มหนึ่ง ซึ่งจะฝึกครูในโรงเรียนแล้วทดลองการเรียนรู้แบบใหม่ในโรงเรียน ประเมิน ผลพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับทางนโยบาย ขยายตัวและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การพัฒนาท้องถิ่นโดยองค์รวมจะประกอบด้วยการพัฒนาคนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นมีหลากหลายมาก แนวคิดที่สำคัญมีดังนี้

3.5.1 แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่พิทักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของวันนี้ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานไปถึงอนาคต เพื่อสนองความต้องการของชนรุ่นหลังโดยไม่ละเลยชีวิตความเป็นอยู่ของชนรุ่นปัจจุบันนับเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economy) ควบคู่กับการพัฒนานิเวศวิทยา (Ecology) หลักการของการพัฒนาแบบยั่งยืนมี 3 ประการคือ

- 1) ให้ความสำคัญสูงสุดแก่ค่าของสิ่งแวดล้อม
- 2) ขยายมิติเวลาไปสู่อนาคต
- 3) เน้นหนักเรื่องความยุติธรรม

อย่างไรก็ตาม ระบบการพัฒนาแบบยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีระบบ ความสัมพันธ์ของ องค์ประกอบทั้ง 4 ได้แก่ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี และปัจจัย 4 นี้ ต้องส่งผลในทางเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยดี ทั้งนี้ต้องมีมนุษย์เป็นแกนกลางในการพัฒนา หนึ่งความยั่งยืนยาวนานที่แท้จริงไม่อาจได้มาโดยการใช้กลไกและระบบการจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การปรับเปลี่ยนระบบจากอุตสาหกรรมนิยมไปสู่ระบบเศรษฐกิจสังคมแบบสีเขียว ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎทางนิเวศวิทยา

3.5.2 แนวคิดการสร้างสังคมที่เข้มแข็ง (สังคมสมานภาพ) เป็นแนวคิดของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งดัดแปลงมาจากหลักธรรมของพุทธศาสตร์ โดย บูรณาการอธิปไตยธรรมกับมรรค 8 เชื่อว่า สังคมจะเข้มแข็งได้ก็ต่อเมื่อมีการรวมตัวทางสังคมที่หลากหลายรูปแบบ อาทิ ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน กลุ่มชมรม สมาคม สหกรณ์ มูลนิธิ สถาบัน และเครือข่ายในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ และ

ระหว่างประเทศโดยที่องค์กรชาวบ้านในระดับหมู่บ้านเป็นกุญแจสำคัญของ ความยั่งยืนของสังคมโดยรวม เมื่อมีการรวมตัวทางสังคม สมาชิกจะมีความตื่นตัวแข็งขัน มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดปัญญาซึ่งสามารถไปตั้งองค์กรหรือสถาบันที่สามารถถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและอำนาจเงิน ส่วนแนวทางในการสร้างสังคมสมานภาพหรือ “มรรค 8 แห่งสังคม สมานภาพ” (ประเวศ วะสี, 2535) มีดังต่อไปนี้

- 1) การรวมกลุ่มทำงานเพื่อสังคม โดยรวมในรูปแบบของชมรม มูลนิธิ หรือสมาคม ผู้ที่มารวมกลุ่มอาจจะเป็นนักวิชาการ ข้าราชการ นักธุรกิจ นักพัฒนา เอกชน ครู หรือนักศึกษา โดยมารวมกลุ่มกันด้วยความสมัครใจในการทำงานเพื่อสังคมในระดับต่าง ๆ เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ และระหว่างประเทศ
- 2) องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ส่งเสริมสนับสนุน การทำงานขององค์กรชุมชน ซึ่งจะเป็นรากแก้วในการช่วยแก้ปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ สิ่งแวดล้อม และการศึกษาพร้อม ๆ กันไปอย่างบูรณาการ นับเป็น การพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า
- 3) ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพื่อชุมชน ส่งเสริมให้องค์กรชุมชนมีสิทธิในการ จัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนอย่างเต็มที่
- 4) วัฒนธรรมเพื่อสังคม ส่งเสริมวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งครอบคลุมความเชื่อ ระบบคุณค่า และพฤติกรรมการดำรงชีวิตของชุมชน กลุ่มคน ท้องถิ่น และเผ่าพันธุ์ นับเป็น ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาและเป็นการรวมศูนย์คุณค่าทางสังคม
- 5) การศึกษาเพื่อสังคม ส่งเสริมให้การศึกษาเป็นฐานที่นำคนมาขยายกำลังภาคสังคม เพื่อเป็นการสร้างดุลอำนาจในสังคม ระบบการศึกษาต้องปรับทางให้สังคมเข้มแข็งยิ่ง ๆ ขึ้น
- 6) ศาสนาเพื่อสังคม ส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนให้มากยิ่งขึ้น และให้ศาสนามีศักยภาพในการจรรโลงศีลธรรมในสังคม ส่งเสริมให้พระสงฆ์ที่มีศักยภาพช่วยรวมกลุ่มของชาวบ้านโดยใช้การบริหารนิยธรรม เพราะการที่ชาวบ้านหมั่นประชุมเป็นเนืองนิตย์จะช่วยให้สังคมปรับตัวไปสู่ความถูกต้องและมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- 7) ประสิทธิภาพของการแก้ปัญหาและสันติวิธี ส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำที่เกิดขึ้น ให้ทุกคนเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ใช้ธรรมะ วิทยาศาสตร์ และการ จัดการมาแก้ปัญหาของสังคม ส่งเสริมให้มีการทำความเข้าใจเรื่อง “สันติวิธี” โดยการฝึกอบรม ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้มีทักษะ “สันติวิธี”

8) สื่อสารมวลชนเพื่อสังคม ให้ตั้งสถาบันทำหน้าที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีมาตรฐานทางวิชาการและจริยธรรมของสื่อสารมวลชน เพื่อช่วยสะท้อนภาพของสังคมและสร้างสังคมให้มีอำนาจที่สมดุลกับอำนาจอื่น ๆ

อนึ่ง การรวมตัวทางสังคมจะต้องแก้ปัญหาทุกอย่างแบบบูรณาการ 7 ปัจจัย อันได้แก่ เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการศึกษาเข้าด้วยกัน โดยเชื่อมโยงให้กลมกลืนกัน

ตอนที่ 4 การจัดการเรียนการสอนอนุบาล

4.1 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546

จากกระแสความเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ผ่านมา พ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน เห็นคุณค่าของการศึกษาและตระหนักถึงสิทธิของบุตรหลานที่จะต้องได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ ทำให้ พ่อแม่ ผู้ปกครอง และผู้คนในชุมชนจำนวนมากเริ่มมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานของตน รวมทั้งตรวจสอบคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดดังกล่าวก่อให้เกิดความคาดหวังและผลักดันให้เกิด พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้มีการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ เพื่อให้การศึกษาที่จัดโดยสถานศึกษาทุกแห่งมีมาตรฐานทัดเทียมกัน

สถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่มีคุณภาพและมาตรฐานนั้นจำเป็นต้องมีการนำหลักสูตรลงสู่การปฏิบัติเพื่อให้เด็กปฐมวัยได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมของการเรียนรู้ที่เหมาะสม ดังนั้นจึงได้มีการกำหนดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำหลักสูตรฉบับนี้ไปพัฒนาเด็กได้ถูกต้องเหมาะสม มีประสิทธิภาพและมาตรฐานเดียวกัน สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

4.1.1 ปรัชญาการศึกษาปฐมวัย

การศึกษาปฐมวัยเป็นการพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 5 ปี (5 ปี หมายถึง อายุ 5 ปี 11 เดือน 29 วัน) บนพื้นฐานการอบรมเลี้ยงดูและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กแต่ละคนตามศักยภาพภายใต้บริบทสังคม – วัฒนธรรมที่เด็ก

อาศัยอยู่ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร และ ความเข้าใจของทุกคน เพื่อสร้างรากฐานคุณภาพชีวิตให้เด็กพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เกิดคุณค่าต่อตนเองและสังคม

4.1.2 หลักการ

เด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการตลอดจนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ด้วยปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กกับพ่อแม่ เด็กกับผู้เลี้ยงดูหรือบุคคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาเด็กปฐมวัย เพื่อให้เด็กมีโอกาสพัฒนาตนเองตามลำดับขั้นของพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุลและเต็มตามศักยภาพ โดยกำหนด

หลักการ ดังนี้

- 1) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการที่ครอบคลุมเด็กปฐมวัยทุกประเภท
- 2) ยึดหลักการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาที่เน้นเด็กเป็นสำคัญโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และวิถีชีวิตของเด็กตามบริบทของชุมชน สังคม และวัฒนธรรมไทย
- 3) พัฒนาเด็กโดยองค์รวมผ่านการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย
- 4) จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพ

และมีความสุข

- 5) ประสานความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชนและสถานศึกษาในการพัฒนา

เด็ก

4.1.3 จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3 – 5 ปี มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานให้เด็กเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังนี้

- 1) ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย และมีสุขนิสัยที่ดี
- 2) กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็กแข็งแรง ใช้ได้อย่างคล่องแคล่วและประสานสัมพันธ์กัน
- 3) มีสุขภาพจิตดี และมีความสุข
- 4) มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม
- 5) ชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี การเคลื่อนไหว และรัก

การออกกำลังกาย

- 6) ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย

- 7) รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย
- 8) อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- 9) ใช้ภาษาสื่อสารได้เหมาะสมกับวัย
- 10) มีความสามารถในการคิดและการแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย
- 11) มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์
- 12) มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ และมีทักษะในการแสวงหาความรู้

4.1.4 สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ใช้เป็นสื่อกลางในการจัดกิจกรรมให้กับเด็ก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งนี้สาระการเรียนรู้ประกอบด้วย องค์ความรู้ หรือทักษะกระบวนการ และ คุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ความรู้สำหรับเด็กอายุ 3-5 ปีจะเป็นเรื่องราวที่ เกี่ยวข้องกับตัวเด็กบุคคลและสถานที่ที่แวดล้อมเด็ก ธรรมชาติรอบตัว และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็กที่โอกาสใกล้ชิดหรือมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันและเป็นสิ่งที่เด็กสนใจ จะไม่เน้นเนื้อหา การท่องจำในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทักษะหรือกระบวนการจำเป็นต้องบูรณาการทักษะที่สำคัญและจำเป็นสำหรับเด็ก เช่น ทักษะการเคลื่อนไหว ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการใช้ภาษา คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ขณะเดียวกันควรปลูกฝังให้เด็กเกิดเจตคติที่ดี มีค่านิยมที่พึงประสงค์ เช่นความรู้สึที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น รักการเรียนรู้ รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรม จริยธรรมที่เหมาะสมกับวัย เป็นต้น

ผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษา อาจนำสาระการเรียนรู้มาจัดในลักษณะหน่วยการสอนแบบ บูรณาการหรือเลือกใช้วิธีการที่สอดคล้องกับปรัชญาและหลักการจัดการศึกษาปฐมวัย สาระการเรียนรู้กำหนดเป็น 2 ส่วนดังนี้

1) ประสพการณ์สำคัญ

ประสพการณ์สำคัญเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำคัญเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาเด็กทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาช่วยให้เด็กเกิดทักษะที่สำคัญสำหรับการสร้างองค์ความรู้ โดยให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุ สิ่งของ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมไปพร้อมกันด้วยประสพการณ์สำคัญ มีดังนี้

1.1 ประสพการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย ได้แก่

- 1.1.1 การทรงตัวและการประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อใหญ่
- 1.1.2 การประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อเล็ก

1.2 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ ได้แก่

- 1.2.1 ดนตรี
- 1.2.2 สุนทรียภาพ
- 1.2.3 การเล่น
- 1.2.4 คุณธรรม จริยธรรม

1.3 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม ได้แก่ การเรียนรู้ทางสังคม

1.4 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา ได้แก่

- 1.4.1 การคิด
- 1.4.2 การใช้ภาษา
- 1.4.3 การสังเกต การจำแนก และการเปรียบเทียบ
- 1.4.4 จำนวน
- 1.4.5 มิติสัมพันธ์ (พื้นที่ / ระยะเวลา)
- 1.4.6 เวลา

2) สาระที่ควรเรียนรู้

สาระที่ควรเรียนรู้ เป็นเรื่องราวรอบตัวเด็กที่นำมาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ไม่เน้นการท่องจำเนื้อหา ผู้สอนสามารถกำหนดรายละเอียดขึ้นเองให้สอดคล้องกับวัย ความต้องการ และความสนใจของเด็ก โดยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์สำคัญที่ระบุไว้ข้างต้น ทั้งนี้อาจยืดหยุ่นเนื้อหาได้ โดยคำนึงถึงประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตจริงของเด็ก สาระที่เด็กอายุ 3-5 ปี ควรเรียนรู้ มีดังนี้

- 2.1 เรื่องราวเกี่ยวกับตัวเด็ก
- 2.2 เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่แวดล้อมเด็ก
- 2.3 ธรรมชาติรอบตัว
- 2.4 สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็ก

4.1.5 การจัดประสบการณ์

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปี จะไม่จัดเป็นรายวิชาแต่จัดในรูปของกิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เกิดความรู้

ทักษะ คุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเกิดการพัฒนาร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยมีหลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์ ดังนี้

1) หลักการจัดประสบการณ์

1.1 จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง

1.2 เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่

1.3 จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต

1.4 จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์

1.5 ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

2) แนวทางการจัดประสบการณ์

2.1 จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือเหมาะสมกับอายุ วุฒิภาวะและระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้ทุกคนพัฒนาเต็มตามศักยภาพ

2.2 จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้คือเด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต สืบค้น ทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

2.3 จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้

2.4 จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่ม คิด วางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำและนำเสนอความคิดโดยผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก

2.5 จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่นที่มีความสุขและเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน

2.6 จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก

2.7 จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวันตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2.8 จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีกรวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้

2.9 ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ ทั้งการวางแผนการสนับสนุนสื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรม และการประเมินพัฒนาการ

2.10 จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาไตร่ตรองและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กและการวิจัยในชั้นเรียน

3) การจัดกิจกรรมประจำวัน

กิจกรรมสำหรับเด็กอายุ 3 – 5 ปี สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลาย รูปแบบ เป็นการช่วยให้ทั้งผู้สอนและเด็กทราบว่าแต่ละวันจะทำกิจกรรมอะไร เมื่อใดและอย่างไร การจัดกิจกรรมประจำวันมีหลักการจัดและขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน ดังนี้

3.1 หลักการจัดกิจกรรมประจำวัน

3.1.1 กำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัยของเด็กในแต่ละวัน

3.1.2 กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิดทั้งในกลุ่มใหญ่ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินกว่า 20 นาที

3.1.3 กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ใช้เวลาประมาณ 40 – 60 นาที

3.1.4 กิจกรรมควรมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมในห้องและนอกห้อง กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นรายบุคคล กลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่มและผู้สอนเป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ใช้กำลังและไม่ใช้กำลังจัดให้ครบทุกประเภท ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องออกกำลังควรจัดสลับกับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังมากนักเพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป

3.2 ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จะนำมาจัดในแต่ละวัน ต้องให้ครอบคลุมสิ่งต่อไปนี้

3.2.1 การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่

3.2.2 การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก

3.2.3 การพัฒนาอารมณ์ จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

3.2.4 การพัฒนาสังคมนิสัย

3.2.5 การพัฒนาการคิด

3.2.6 การพัฒนาภาษา

3.2.7 การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์

4.1.6 การประเมินพัฒนาการ

การประเมินพัฒนาการเด็กอายุ 3-5 ปี เป็นการประเมินพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็ก โดยถือเป็นกระบวนการต่อเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมปกติที่จัดให้เด็กในแต่ละวัน ทั้งนี้ให้มุ่งนำข้อมูลการประเมินมาพิจารณาปรับปรุง วางแผนการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนได้รับการพัฒนาตามจุดหมายของหลักสูตรการประเมินพัฒนาการควรวีธีหลักดังนี้

1. ประเมินพัฒนาการของเด็กครบทุกด้านและนำผลมาพัฒนาเด็ก
2. ประเมินเป็นรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดปี
3. สภาพการประเมินควรมีลักษณะเช่นเดียวกับการปฏิบัติกิจกรรม

ประจำวัน

4. ประเมินอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน เลือกใช้เครื่องมือและจุด

บันทึกไว้เป็นหลักฐาน

5. ประเมินตามสภาพจริงด้วยวิธีการหลากหลายเหมาะกับเด็ก รวมทั้ง

ใช้แหล่งข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ไม่ควรใช้การทดสอบ

สำหรับวิธีการประเมินที่เหมาะสมและควรใช้กับเด็กอายุ 3-5 ปี ได้แก่

การสังเกตการบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงานเด็กที่เก็บอย่างมีระบบ

4.1.7 การกำกับ ติดตาม ประเมิน และรายงาน

การจัดการศึกษาปฐมวัยมีหลักการสำคัญในการให้สังคม ชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและกระจายอำนาจการศึกษาลงไปยังท้องถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษาในระดับนี้ ดังนั้นเพื่อให้ผลผลิตทางการศึกษาปฐมวัยมีคุณภาพตามมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคม จำเป็นต้องมีระบบการกำกับ ติดตาม ประเมินและรายงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทุกกลุ่มทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษา เห็นความก้าวหน้า ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนการให้ ความร่วมมือ ช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนการวางแผน และดำเนินงานการจัดการศึกษาปฐมวัยให้มีคุณภาพอย่างแท้จริง

การกำกับ ติดตาม ประเมินและรายงานผลการจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นส่วนหนึ่งกระบวนการบริหารการศึกษาและระบบการประกันคุณภาพที่ต้องดำเนินการอย่าง

ต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาปฐมวัย สร้างความมั่นใจให้ผู้เกี่ยวข้องโดยต้องมีการดำเนินการที่เป็นระบบเครือข่ายครอบคลุมทั้งหน่วยงานภายในและภายนอกตั้งแต่ระดับชาติ เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ในรูปแบบของคณะกรรมการที่มาจากบุคคลทุกระดับและทุกอาชีพ การกำกับดูแลและประเมินผล ต้องมีการรายงานผลจากทุกระดับให้ทุกฝ่ายรวมทั้งประชาชนทั่วไปทราบ เพื่อนำข้อมูลจากรายงานผลมาจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพ การศึกษาของสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยต่อไป

4.2 รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทยฉบับปรับปรุง

รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทยฉบับปรับปรุงที่นำเสนอนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การติดตามและปรับปรุงรูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย” ซึ่งเป็นงานวิจัยย่อยที่ 7 ของโครงการวิจัยแม่บทเรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย : รูปแบบสำหรับการศึกษาปฐมวัย” โครงการแม่บทนี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.2528 โดยคณาจารย์ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ที่สำคัญของโครงการนี้ คือการแสวงหาหลักการพัฒนาเด็กปฐมวัยที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย และหลักการพัฒนาเด็กของสากลเพื่อพัฒนารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูและสร้างองค์ความรู้ในการสอนนิสิตสาขาการศึกษาปฐมวัย

รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทยฉบับนำร่อง พ.ศ.2536 ได้พัฒนาขึ้นพร้อมกับการทดลองใช้บางส่วนกับเด็กอายุ 3 – 5 ปี ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชนบททั้ง 4 ภาคคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ เป็นเวลา 1 ปีการศึกษา

ในปีการศึกษาต่อมาคือ พ.ศ.2537 ได้ทดลองใช้ต่อ ครั้งนี้เป็นการทดลองในสภาพจริง โดย ผู้ดูแลเด็ก คณะกรรมการพัฒนาเด็กและสมาชิกชุมชนเป็นผู้นำรูปแบบฯ ไปใช้เองหลังจากได้รับการนิเทศการใช้รูปแบบฯ ไปแล้ว ในการติดตามการใช้รูปแบบฯ ครั้งนี้ ผู้วิจัยยังคงตั้งคำถามเดิมว่า การศึกษาปฐมวัยที่เหมาะสมกับเด็กไทยและสังคมไทยในยุคนี้ควรจะเป็นอย่างไร หลักการที่พัฒนาขึ้นเหมาะสมหรือไม่ รูปแบบฯ สามารถนำไปใช้ได้จริงตามเจตนารมณ์ของผู้วิจัยหรือไม่ รูปแบบฯ สอดคล้องกลมกลืนหรือขัดแย้งกับวิถีชีวิตของเด็กและโลกทัศน์ของคนไทยหรือไม่ อย่างไร

4.2.1 ลักษณะสำคัญ

รูปแบบฯ ฉบับปรับปรุงเป็นรูปแบบการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กชนบทวัย

3 – 5 ปีที่มุ่งค้นหาวิธีการพัฒนาเด็กที่เหมาะสมกับธรรมชาติของวัยและที่เป็นพื้นฐานของความเป็น

มนุษย์เป็นอิสระ เพื่อให้เกิดการศึกษายิ่งย่น ลักษณะการจัดการเรียนการสอนจึงเรียบง่าย เน้นการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ยังคงไว้ซึ่งประสิทธิภาพในการส่งเสริมพัฒนาการที่เด็กควรได้รับอย่างเต็มศักยภาพ ครูและผู้อบรมเลี้ยงดูเด็กต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเปี่ยมด้วยความรัก ความเมตตาและมีทัศนคติการมองโลกแห่งวัตถุและโลกแห่งจิตวิญญาณอย่างสมดุล สาระและประสบการณ์ที่จำเป็นคือธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถสอนได้ทั้งในมิติของ ความจริง ความดี และความงาม อีกทั้งยังช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการมีส่วนร่วม ทางการศึกษาของเด็กโดยการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่นกับโรงเรียน กิจวัตรในการดำเนินชีวิตเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมประจำวันในโรงเรียนและเป็นส่วนของการสอนที่ สัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็ก

บรรยากาศในการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากของรูปแบบฯ ฉบับปรับปรุง บรรยากาศที่อบอุ่นงดงามด้วยพลังความรักความเมตตาต่อสรรพสิ่งและกลมกลืนกับ ความจริงในธรรมชาติรอบตัว สะท้อนจุดยืนของรูปแบบฯ ในการปกป้องธรรมชาติของวัยเด็ก

4.2.2 ความมุ่งหมาย

ด้วยทัศนะว่าพัฒนาการเด็กเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการตลอดชีวิต ของปัจเจกชนและวิวัฒนาการของมนุษยชาติ ความมุ่งหมายของรูปแบบฯ ฉบับปรับปรุงจึงมีดังนี้

- 1) เพื่อพัฒนาความรู้สึกมั่นคงและความสงบภายในของเด็กโดยการเรียนรู้จากกิจกรรม ที่ทำอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในกิจวัตรประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำฤดูกาล ประจำเทศกาลและ ประจำปี
- 2) เพื่อส่งเสริมให้เด็กสัมผัสสัมพันธ์กับโลกด้วยความตื่นตาตื่นใจ สงสัยใคร่รู้ใคร่เรียนและสนุกสนาน สามารถตอบสนองตนเอง ผู้อื่น และสิ่งรอบตัวได้อย่างเหมาะสม
- 3) เพื่อหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติและการเรียนรู้คุณของธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ที่เกื้อหนุนการดำรงชีวิตของตน
- 4) เพื่อพัฒนาความวิริยะอุตสาหะและวินัยในตนเองจากการทำกิจวัตรประจำวันที่เป็นต่อความเป็นอยู่ในชีวิตจริง
- 5) เพื่อให้เด็กมีโอกาสพอเพียงในการเล่นอย่างสร้างสรรค์และถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดได้อย่างเสรี
- 6) เพื่อพัฒนาปัญญาควบคู่กับความละเอียดอ่อนของจิตใจโดยใช้ภาษาถิ่นและภาษากลางสื่อสารความจริงในธรรมชาติและภูมิปัญญาในวัฒนธรรมที่คุ้นเคย

7. เพื่อจัดสิ่งแวดล้อมที่หล่อเลี้ยงกายและใจของเด็กให้มีความเข้มแข็งและอ่อนโยน พร้อมที่จะเผชิญโลกในภายภาคหน้าได้อย่างเป็นอิสระและมีศักดิ์ศรี

4.2.3 ตารางกิจกรรมประจำวัน

ตารางกิจกรรมประจำวันที่น่าเสนอนี้ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งในการประยุกต์ใช้ รูปแบบฯ การจัดตารางกิจกรรมประจำวันแบบอื่น ภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ สาระ และประสบการณ์ ที่กำหนดให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น เป็นสิ่งที่จะทำให้รูปแบบฯ นี้มีคุณค่าอย่างแท้จริง

7.00 – 8.00 น. การรับเด็ก

- ครูทักทายและต้อนรับเด็กเป็นรายบุคคล
- กิจวัตรก่อนเข้าเรียน
- คืนสิ่งที่ยืมจากห้องเรียน กลับไปทำกิจกรรมที่บ้าน
- เล่นกับเพื่อน
- รดน้ำต้นไม้ ให้อาหารสัตว์
- ช่วยครูทำความสะอาดบริเวณ
- ช่วยครูจัดดอกไม้บนโต๊ะพระพุทธรูปและตกแต่งโต๊ะตามบรรยากาศของฤดูกาล
- ทำความสะอาดร่างกายเพื่อเตรียมตัวเข้าเรียน
- เคารพธงชาติ

8.00 – 8.30 น. กิจกรรมวงกลม

- ถวายดอกไม้บูชาพระ สวดมนต์ และกล่าวคำถวายความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
- ร้องเพลงทักทายธรรมชาติรอบตัวเพื่อนและครู
- ท่องคำกลอนปณิธานเด็ก
- ร้องเพลง ท่องบทกลอน เล่นเกมนิ้วมือเคลื่อนไหวร่างกายตามจินตนาการเพลงและบทกลอนอาจเป็นนิทานหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับธรรมชาติ ครอบครั้ว เพื่อน จำนวนตัวเลข ฯลฯ

8.30 – 9.30 น. กิจกรรมสร้างสรรค์

- เล่นตามจินตนาการโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นวัสดุธรรมชาติ และงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ กิ่งไม้ ใบไม้ เมล็ดพืช กววด ผ้า ตุ๊กตาและของเล่นแบบ ง่าย ๆ ที่เด็กครู และผู้ปกครองทำเองได้
- 9.30 – 10.00 น. กิจกรรมที่ครูชี้แนะ
- เพื่อให้บรรยากาศในห้องเรียนสงบและการควบคุมชั้นรวบรื่น ครูควรเลือก กิจกรรมที่เสนอแนะเพียงหนึ่งกิจกรรมมาจัดเตรียมให้เด็กในแต่ละวัน แต่ถ้าเด็กมีความรับผิดชอบพอในการทำ กิจกรรมด้วยตนเอง ครูสามารถอนุญาตให้ทำ กิจกรรมที่ครูเคยจัดให้แล้วในวันก่อน ๆ ได้ กิจกรรมที่เสนอให้ครูเลือกจัดอย่าง สม่ำเสมอ แต่ละวันในหนึ่งสัปดาห์ ได้แก่
- วาดรูป
 - (เด็กโตอาจเขียน อ่านเพิ่ม หรือควบคุมกับการวาดรูป)
 - ระบายสี
 - เย็บ ปัก ถัก ร้อย ประดิษฐ์งานหัตถกรรม
 - ทำอาหาร
 - ปั้น
 - เดินชมธรรมชาตินอกห้องเรียน
- 10.00 – 10.30 น. อาหารว่างตอนเช้า
- ช่วยครูเตรียมอาหารว่างอย่างง่าย ๆ
 - จัดโต๊ะอาหารด้วยแจกันดอกไม้ ถ้วย ชาม และช้อนตามจำนวนเพื่อน และครู
 - เสิร์ฟอาหาร
 - กล่าวขอบคุณธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ที่เกื้อหนุนให้อาหารมีอันนี้
 - สนทนาและช่วยเหลือเติมอาหารให้เพื่อน
 - ล้างภาชนะอาหาร
 - เก็บอาหารที่เหลือสำหรับใส่หลุมปุ๋ยหมักและไว้เลี้ยงสัตว์
- 10.30 – 11.30 น. กิจกรรมกลางแจ้ง
- 11.30 – 12.00 น. การเตรียมตัวสำหรับอาหารกลางวัน
- ครูทบทวนบทบาทและความรับผิดชอบของเด็กบางคน ในการเตรียมจัด โต๊ะอาหารและการทำความสะอาดหลังอาหารในวันนั้น
 - ครูเล่าเรื่องสั้น ๆ ง่าย ๆ เช่น เทพนิยาย เรื่องเล่าเกี่ยวกับธรรมชาติ

- 12.00 – 13.00 น. อาหารกลางวัน
- เสิร์ฟอาหาร
 - กล่าวคำขอบคุณธรรมชาติและผู้ที่เกี่ยวข้อง
 - ล้างภาชนะอาหาร
 - ทำความสะอาดร่างกายก่อนนอนกลางวัน
- 13.00 – 14.30 น. นอนกลางวัน
- สวดมนต์ แผ่เมตตา
 - ฟังครูกล่อมให้นอนอย่างสงบ
- 14.30 – 15.30 น. การเตรียมตัวกลับบ้าน
- ล้างหน้า ช่วยเหลือกันในการหิวผมและแต่งตัว
 - รับประทานอาหารว่างตอนบ่าย (ลำดับกิจกรรมเช่นเดียวกับในช่วงอาหารว่างตอนเช้า)
 - ท่องคำคล้องจอง ขอบคุณ ขอโทษ และอำลาเพื่อน ครูและ ทุกสิ่งรอบตัวก่อนกลับบ้าน
 - เด็กหรือผู้ปกครองบางคนเยี่ยมนิทานเนื้อเพลง หรือบทกลอนกลับไปทำ กิจกรรมร่วมกันในครอบครัว
 - ทำสวน

หมายเหตุ อาหารว่างและอาหารกลางวันควรเป็นอาหารตามฤดูกาลที่มีในท้องถิ่น เพื่อที่เด็กจะได้เห็นความต่อเนื่องของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ควรเป็นอาหารที่ทำรับประทานได้ง่าย เพื่อเด็กจะได้เรียนรู้จากการมีส่วนร่วมเตรียมอาหารและการจัดการกับอาหารที่เหลือ

4.2.4 สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ที่กำหนดมีสองมิติ มิติแรกที่ได้อธิบายไว้แล้ว เป็นสาระที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม อันเป็นวิถีชีวิตของเด็ก สาระในมิตินี้เป็นแกนสำหรับบูรณาการกับสาระในมิติที่สองคือ สาระตามพัฒนาการด้านร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม บุคลิกภาพและสังคมของเด็ก ถ้าพิจารณาในแง่ของหลักสูตร สาระดังกล่าวคือเนื้อหาในวิชาต่อไปนี้

ภาษา : ภาษาถิ่นและภาษาไทยกลาง

คณิตศาสตร์

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สังคมศึกษาและสิ่งแวดล้อมศึกษา
 คุณธรรม
 สุขศึกษาและพลศึกษา
 ศิลปะศึกษา

ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม

5.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม

งานวิจัยนี้อาศัยปรัชญาและแนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรมเชิงพัฒนาเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาโปรแกรม ดังนี้

ความหมายของโปรแกรมและการพัฒนาโปรแกรม

บอยเออส์ (Boyle ,1981) ได้ให้ความหมายของโปรแกรมว่า หมายถึง ผลของความ ร่วมมือระหว่างผู้พัฒนาโปรแกรมกับผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ กิจกรรม ดังกล่าว ได้แก่ การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผนการจัดกิจกรรม การประชาสัมพันธ์ การประเมินผลและการรายงานผล

โบน (Boone, 1992)ได้ให้ความหมายของโปรแกรมว่า หมายถึง ความร่วมมือระหว่าง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมกับผู้พัฒนาโปรแกรม ในการวางแผน สร้างแผนการจัดกิจกรรม การปฏิบัติการ การประเมินผลและความรับผิดชอบต่อโปรแกรม

บอยเออส์ (Boyle ,1981) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาโปรแกรม (program development) ว่า หมายถึง การปฏิบัติการและการตัดสินใจอย่างมีจุดมุ่งหมายร่วมกันระหว่าง นักพัฒนาโปรแกรมกับประชาชนหรือตัวแทนของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโปรแกรมใน 9 ประการดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาโครงสร้างขององค์กรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เกี่ยวกับการวิเคราะห์ ตีความ ตัดสินว่าปัญหาหรือสถานการณ์ใดที่ควรมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ให้ดีขึ้น
2. ประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรวิเคราะห์ความต้องการของบุคคลหรือปัญหาของชุมชน

3. การกำหนดความสำคัญของปัญหาหรือสถานการณ์ที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงและจัดทำแผนปฏิบัติงาน
4. การส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดผลที่พึงประสงค์จากโปรแกรม
5. การกำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุนด้านการเงินที่จะนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์และในทางปฏิบัติ
6. การวางแผนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมและเอื้อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม
7. การนำแผนการสอนไปปฏิบัติโดยเลือกรูปแบบและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน เช่น วิธีการประชุมทางวิชาการ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การพบปะเป็นรายบุคคล
8. การพัฒนาวิธีการประเมินผลที่สะท้อนให้เห็นความรับผิดชอบและโปร่งใสเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ผลและคุณค่าของโปรแกรม
9. การประชาสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของโปรแกรมแก่ผู้สนับสนุนผู้เข้าโปรแกรมหรือบุคคลทั่วไปที่สนใจโปรแกรม

สรุปได้ว่าการพัฒนาโปรแกรมหมายถึง การร่วมมือกันระหว่างนักพัฒนาโปรแกรมกับผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการวิเคราะห์ความต้องการ ปัญหา กำหนดรายละเอียดของ กิจกรรมเพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เข้าร่วมโปรแกรม เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือลักษณะของโปรแกรมที่วางไว้ ซึ่งส่วนใหญ่รายละเอียดของโปรแกรมจะประกอบไปด้วย จุดมุ่งหมาย ลักษณะของโปรแกรม การคัดเลือกผู้เข้าร่วมโปรแกรม วิธีการจัดกิจกรรมและการประเมินผลโปรแกรม ประเภทของโปรแกรม (program types)

บอยเออร์ (Boyle, 1981) ได้จัดโปรแกรมทางการศึกษาเป็น 3 ประเภท คือ

1. โปรแกรมเชิงพัฒนา (development program) โปรแกรมเชิงพัฒนามี จุดมุ่งหมายหลักคือ การช่วยให้ผู้ที่เข้ามาใช้บริการสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ โปรแกรมเชิงพัฒนามีความสำคัญมากในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและบุคคลในทุกกลุ่มใน ทุกชุมชน จำเป็นที่จะต้องได้รับความรู้ ทักษะ ค่านิยม และเจตคติเพื่อปรับตัวให้เข้ากับการ เปลี่ยนแปลงต่างๆ

โปรแกรมเชิงพัฒนาจะแตกต่างจากโปรแกรมประเภทอื่น คือ จุดเริ่มต้นของโปรแกรมจะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่คลุมเครือ คือ ประชาชนหรือผู้เข้าร่วมโปรแกรมพอจะรู้ว่ามีปัญหาแต่ยังไม่รู้ว่าควรจะทำอะไรในการที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ หน้าที่ของนักพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา

คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะช่วยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพิจารณาและกำหนดว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไรและควรแก้ปัญหาที่แท้จริงคืออะไร และควรแก้ไขด้วยวิธีการใดที่จะเหมาะสมที่สุดในสภาพการณ์เช่นนี้ โปรแกรมพัฒนามีจุดมุ่งหมายหลักในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม ตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ขั้นตอนการกำหนดกิจกรรมเพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา และขั้นตอนการประเมินผลโปรแกรมว่าประชาชนพอใจในโปรแกรมมากน้อยเพียงใด ตัวบ่งชี้วัดว่าโปรแกรมประสบความสำเร็จหรือไม่ คือ ความพึงพอใจของประชาชนว่าโปรแกรมได้ช่วยให้ประชาชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของโปรแกรมเชิงพัฒนาคือ แนวความคิดว่า ความรู้ ทักษะหรือเจตคติที่มีอยู่ในกิจกรรมการเรียนรู้เป็นเพียงวิธีการ เพื่อพัฒนาการตัดสินใจและการแก้ปัญหาซึ่งเป็นเป้าหมายหลัก

นักพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาจะให้ความสำคัญเรื่องการประเมินผลแตกต่างจากนักประเมินผล คือ นักพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาจะยึดเกณฑ์ความสำเร็จของการพัฒนาโปรแกรมว่า ในกระบวนการของการพัฒนาโปรแกรม ผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้แสดงความรู้ความเข้าใจ เจตคติและปฏิบัติกิจกรรมในด้านการวิเคราะห์ การตัดสินใจและการมีส่วนร่วมในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อโปรแกรมหรือไม่ ส่วนนักประเมินผลอาจใช้เกณฑ์การประเมินความสำเร็จของโปรแกรมว่าบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่โปรแกรมได้กำหนดไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด

2. โปรแกรมเชิงสถาบัน (institutional program) เป็นโปรแกรมที่มุ่งหมายให้บุคคลหรือกลุ่มได้พัฒนาความสามารถพื้นฐานของปัจเจกบุคคล ซึ่งให้ความสำคัญกับเนื้อหาทางวิชาการเพื่อพัฒนาทางสติปัญญาและการมีเหตุผลของผู้เรียน โปรแกรมสถาบันมีความสัมพันธ์กับองค์กรหรือสถาบันเป็นผู้พัฒนาโปรแกรม

3. โปรแกรมสารสนเทศ (information program) ลักษณะของโปรแกรมสารสนเทศคือการแลกเปลี่ยนสารสนเทศกันระหว่างผู้พัฒนาโปรแกรมกับผู้เข้าร่วมโปรแกรม ผู้เข้าร่วมโปรแกรมจะพบปะเพื่อถามคำถามหรือหาข้อมูลเมื่อได้คำตอบแล้วก็ตีจากไป ตัวอย่างเช่น การโทรศัพท์ไปถามข้อมูลด้านสุขภาพอนามัย นอกจากนั้นโปรแกรมสารสนเทศมุ่งให้ความรู้ใหม่กับประชาชน เช่น เรื่องกฎหมายใหม่ หรือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการวิจัย

องค์ประกอบของโปรแกรม

บอยเออร์ (Boyle ,1981) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรม 15 ข้อ เพื่อให้ผู้พัฒนาโปรแกรมใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมที่หลากหลาย ดังต่อไปนี้

1. การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรม เช่นการเลือกเทคนิควิธีการ จัดกิจกรรมต้องสัมพันธ์กับความเชื่อหรือปรัชญาของนักพัฒนาโปรแกรม
2. การวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา ความต้องการหรือสิ่งที่ผู้เข้าร่วมโปรแกรมหรือชุมชนกำลังห่วงใย ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องวิเคราะห์สถานการณ์อย่างลึกซึ้งจนสามารถลำดับความต้องการหรือปัญหาได้ เพื่อการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้อย่างถูกต้อง การวิเคราะห์ต้องมีการตัดสินใจเลือกผู้ที่จะเข้าร่วมโปรแกรม บทบาทของผู้เข้าร่วม วิเคราะห์สถานการณ์ของผู้เข้าร่วมและวิเคราะห์ชุมชนของผู้เข้าร่วมควรจำแนกว่าความต้องการและปัญหาอะไรบ้าง
3. การมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโปรแกรม ให้ผู้ร่วมโปรแกรมมีส่วนร่วมในการทำ กิจกรรมมากที่สุด
4. ระดับสติปัญญาและสถานภาพทางสังคมของผู้เข้าร่วมโปรแกรม ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคล
5. ศึกษาแหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม
6. การยอมรับเรื่องข้อจำกัดของสถาบันและบุคคล
7. เกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญ การกำหนดความสำคัญต้องพิจารณาจากความต้องการ ปัญหา โดยมีเกณฑ์ในการตัดสินใจที่มีคุณภาพและควรให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์นั้นๆ ด้วย
8. ระดับความยืดหยุ่นของการวางแผนโปรแกรม ความยืดหยุ่นหรือความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้เป็นหลักการสำคัญของการพัฒนาโปรแกรม เนื่องจากโปรแกรมมีลักษณะเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนาที่เกี่ยวกับปัญหาของผู้เข้าร่วมโปรแกรม การกำหนดที่พยายามควบคุมปัจจัยทุกขั้นตอนนั้นเป็นเรื่องยาก การประเมินวัตถุประสงค์และวิธีการต่างๆ อย่างต่อเนื่องจะช่วยให้ได้หลายทางเลือกทำให้โปรแกรมมีความยืดหยุ่น
9. ความเห็นชอบทางกฎหมายและการสนับสนุนจากกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
10. การเลือกและจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์การเรียนรู้ ควรจะให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมมากที่สุด เช่น ร่วมคิด ร่วมฟัง ร่วมเขียน ร่วมลงมือกระทำ ร่วมอภิปราย
11. การเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมอย่างเหมาะสม
12. การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์ มีการวางแผนที่ดีเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย สื่อ เวลา การประชาสัมพันธ์ควรใช้สื่อ เทคนิคที่หลากหลาย
13. การได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรสำหรับโปรแกรม
14. การประเมินประสิทธิภาพ ผล และผลกระทบ
15. การสื่อคุณค่าของโปรแกรมให้ผู้มีหน้าที่ต้องตัดสินใจ การสื่อโปรแกรมมีทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการควรพิจารณาตามความเหมาะสมของแต่ละกลุ่ม

กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา

กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนามีลักษณะสำคัญที่กำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม เริ่มต้นจากสภาพความต้องการและปัญหาในชุมชนที่อาจจะไม่ชัดเจนในระยะเริ่มต้นและเมื่อมีการรวบรวมข้อมูลหรือทำกิจกรรมบางอย่างวัตถุประสงค์ของโปรแกรมอาจจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ดังนั้นขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมบางขั้นตอนอาจจะแยกออกจากกันได้เด็ดขาดแต่ในบางขั้นตอนอาจดำเนินการในระยะเวลาใกล้เคียงกันหรืออาจสลับขั้นตอนกันได้ ขั้นตอนนี้อาจเกิดขึ้นตามลำดับมีดังนี้ (Boyle, 1981)

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดพื้นที่สำหรับการพัฒนาโปรแกรม

- กำหนดปรัชญาที่จะนำมาใช้ในการวางแผนโปรแกรม
- พิจารณาถึงความเชื่อหรือปรัชญาของผู้พัฒนาโปรแกรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม ลักษณะผู้เข้าร่วมโปรแกรม วิทยากร การพัฒนาโปรแกรม ฯลฯ
- พิจารณาเรื่องนโยบาย ระเบียบ แนวปฏิบัติและทำความเข้าใจเกี่ยวกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรม

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มผู้เข้าร่วมโปรแกรม

- รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและในอดีตเกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านประชากร พื้นที่ สาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ลักษณะทางสังคม
- สนทนาและศึกษาบุคคล กลุ่ม และหน่วยงานที่ช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีผลต่อโปรแกรม
- ศึกษาแหล่งทรัพยากรที่จะนำมาใช้ เช่น คน แรงงาน อุปกรณ์และวัสดุต่างๆ

ขั้นตอนที่ 3 การพิจารณาผลที่พึงประสงค์จากโปรแกรม

- ใ้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมกลั่นกรองความต้องการและปัญหาเพื่อกำหนดเป็นผลที่พึงประสงค์ และในบางกรณีการวิเคราะห์ความต้องการอาจถูกกำหนดจากที่ปรึกษาร่วมกับกลุ่มผู้เข้าร่วมโปรแกรม
- ระบุผลที่พึงประสงค์และพัฒนาให้เป็นวัตถุประสงค์เฉพาะ ถ้าหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้เข้าร่วมโปรแกรม ควรให้ความรู้ขั้นต้นในเรื่องใดบ้างเกี่ยวกับการกระทำหรือความต้องการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง ตลอดจนพิจารณาความรู้ของผู้เข้าร่วมโปรแกรมก่อนที่จะเข้าร่วมด้วย
- จัดลำดับที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรมว่า (1) วัตถุประสงค์เฉพาะตรงกับการวิเคราะห์ความต้องการและสถานการณ์ปัญหาหรือไม่ (2) วัตถุประสงค์เฉพาะดำเนินการได้ในสภาพความเป็นจริงตามเงื่อนไขของกลุ่มผู้เข้าร่วมโปรแกรมหรือไม่ (3) ผลที่พึงประสงค์

ตอบสนองความต้องการของคนส่วนมากแต่มีความยืดหยุ่นสำหรับบุคคลบางกลุ่มเพื่อตอบสนองความต้องการที่แตกต่างไป

- ตัดสินลำดับความสำคัญของโปรแกรมโดยใช้เกณฑ์ว่าเรื่องใดมีความสำคัญ เร่งด่วนและสำคัญโดยนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์จากชุมชนและกลุ่มบุคคล

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน เช่น กำหนดแรงงาน เวลา บุคคล ที่จะช่วยให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนดำเนินกิจกรรม

- พิจารณาเลือกประสบการณ์ที่ผู้เข้าร่วมโปรแกรมควรได้รับโดยพิจารณาจากประสบการณ์เดิม ระดับการศึกษา สภาพเศรษฐกิจและสังคม และจัดลำดับเนื้อหาให้บรรลุ วัตถุประสงค์ของโปรแกรม

- ตัดสินว่าผู้พัฒนาโปรแกรมจะมีส่วนร่วมกับผู้เข้าร่วมในโปรแกรมมากน้อย เพียงใด ในกระบวนการดำเนินกิจกรรมตามโปรแกรม

- กำหนดวิธีการเรียนการสอนและกิจกรรมเฉพาะเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรม เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการดูงาน

- กำหนดหน้าที่ผู้รับผิดชอบและวิทยากร

- กำหนดการพัฒนาเอกสารที่ต้องใช้เตรียมให้พร้อมและกำหนดเวลาที่ใช้ในการเสนอ

ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน

- เลือกเนื้อหาวิชา กิจกรรมและสภาพการณ์เพื่อ (1) สร้างความสนใจ (2) ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะทำให้บรรลุผลที่คาดหวัง หรือ (3) สามารถติดตามผลได้

- ดำเนินกิจกรรมให้ต่อเนื่องและให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีส่วนร่วม

- ทำปฏิทินโปรแกรมที่แสดงให้เห็นกิจกรรมประชาสัมพันธ์ เวลา ในการเตรียมเอกสาร การพบปะกลุ่มวิทยากร การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติการและประเมินผล ปฏิทิน กิจกรรมจะต้องประกอบด้วย (1) การจัดลำดับกิจกรรมต่างๆ อย่างถูกต้องและอย่างต่อเนื่อง (2) การระบุความรับผิดชอบของแต่ละฝ่ายและการเตรียมการ

- นำโปรแกรมไปปฏิบัติและแก้ไขปรับปรุงดัดแปลงเมื่อเกิดความจำเป็นขึ้นใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

- วางแผนให้มีการประเมินผลทุกขั้นตอน เช่น ประเมินแผนการดำเนินกิจกรรมก่อนที่จะนำไปปฏิบัติประเมินคุณภาพและความก้าวหน้าของโปรแกรมขณะปฏิบัติงานและวางแผนเพื่อประเมินผลครั้งสุดท้าย

- ในการประเมินทุกครั้งจะระบุว่าเมื่อมีเหตุผลอะไรที่มีการประเมินและนำผลไปใช้ อย่างไร
- กำหนดว่าจะประเมินโปรแกรมในเรื่องอะไร เช่น ประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลของ

โปรแกรม

-ระบุเกณฑ์ที่จะใช้ในการประเมินโปรแกรม เช่น ตัวบ่งชี้และข้อมูลต่างๆ ที่จะนำมาประกอบการประเมินผล วิธีการคัดเลือกข้อมูล หลักฐานที่จะนำมาใช้และมีการสร้างเกณฑ์การสังเกตประกอบการประเมิน

-กำหนดว่าต้องใช้ข้อมูลหลักฐานอะไรบ้างและเก็บรวบรวมด้วยวิธีการอะไร จะใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร

- ประเมินผลและกำหนดว่าควรเสนอผลให้กับใคร ในรูปแบบใด

ขั้นตอนที่ 8 การรายงานคุณค่าของโปรแกรม

-จัดทำรายงานหลายรูปแบบ เพื่อให้กลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น วิทยากร ผู้เข้าร่วมโปรแกรมกลุ่มที่ปรึกษาที่กำหนดนโยบาย รูปแบบการนำเสนออาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นการทำรายงานเป็นเอกสารประเมินหรือการพบปะสนทนารายงานควรประกอบด้วย (1) ความจำเป็นที่ต้องมีโปรแกรมหดังกล่าว (2) โปรแกรมเป็นเรื่องอะไร (3) บทบาทของผู้ให้ความรู้ (4) ผลที่คาดหวัง (5) ประโยชน์ (6) การปฏิบัติงาน (7) ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมโปรแกรมหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง

-ติดตามการตอบคำถามหรือข้อสงสัยเพิ่มเติมโดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและมีความเหมาะสมช่วยให้ความกระจ่างเกี่ยวกับโปรแกรม

การประเมินผลโปรแกรม

สตีล (Steele, 1970 อ้างถึงใน Boyle, 1981) ให้ความหมายของการประเมินผลว่าเป็นกระบวนการตัดสินคุณค่าของโปรแกรม การตัดสินเกิดจากการเปรียบเทียบข้อมูลว่าโปรแกรมเป็นอย่างไรเมื่อเทียบกับเกณฑ์ และโปรแกรมควรจะเป็นอย่างไร การประเมินผลจะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีการตัดสิน ในการประเมินโปรแกรมมี 5 องค์ประกอบดังนี้

1. คุณภาพ (quality) โปรแกรมมีคุณภาพหรือไม่เนื่อหาสาระ กิจกรรมในโปรแกรมหรือการปฏิบัติงานของผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นอย่างไร ความรู้สึกรหรือปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมโปรแกรมเป็นอย่างไร

2. ความเหมาะสม (suitability) โปรแกรมสนองความต้องการและความคาดหวังของผู้เข้าร่วมโปรแกรมหรือไม่ โปรแกรมอยู่ภายในขอบเขตงานของหน่วยงานหรือไม่

3. ประสิทธิภาพ (effectiveness) โปรแกรมประสบความสำเร็จในเรื่องอะไรและบรรลุวัตถุประสงค์อย่างไร
4. ประสิทธิภาพ (efficiency) ผลสำเร็จของโปรแกรมเหมาะสมกับทรัพยากรที่ใช้ไปหรือไม่
5. ความสำคัญ (importance) โปรแกรมมีคุณค่าต่อผู้เข้าร่วมโปรแกรม และมีคุณค่าต่อสังคมหรือไม่ คุณค่าเหมาะสมกับทรัพยากรต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้หรือไม่

เยาวดี วิบูลย์ศรี (2536) ได้จัดกลุ่มรูปแบบการประเมินออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. กลุ่มรูปแบบการประเมินเพื่อการตัดสินใจ (decision – oriented evaluation) เป็นการจัดการสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ เน้นการประเมินเพื่อปรับปรุงรูปแบบการประเมินในกลุ่มนี้ได้แก่รูปแบบการประเมินที่เสนอโดยคณะกรรมการการประเมินผลการศึกษาแห่งชาติ ของสหรัฐอเมริกา (The Phi Delta Kappa National Study Committee on Evaluation) รูปแบบนี้มีชื่อย่อว่า CIPP MODEL คณะกรรมการการประเมินผลการศึกษาแห่งชาติ ของสหรัฐอเมริกา ซึ่ง นำโดย สตรัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ได้กำหนดหลักการสำคัญในการประเมิน โดยมุ่งประเมินสถานการณ์ต่างๆ 4 ส่วน ดังนี้

1. การประเมินบริบท (context evaluation) ได้แก่สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ความต้องการของคนในชุมชน แนวคิด ปรัชญาในการจัดการศึกษา การพัฒนาต่างๆ ซึ่งบริบทเหล่านี้จะนำไปสู่การกำหนดจุดมุ่งหมายของโปรแกรม

2. การประเมินตัวป้อนเข้า (input evaluation) ได้แก่ปัจจัยต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการนำโปรแกรมไปใช้ เช่นความพร้อมของครู ผู้บริหาร ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน อาคารสถานที่ งบประมาณ สื่อ และอุปกรณ์ต่างๆ

3. การประเมินกระบวนการ (process evaluation) ได้แก่กระบวนการ นำโปรแกรมไปใช้ เป็นการประเมินเพื่อหาข้อบกพร่องของการดำเนินการและทำการแก้ไขข้อมูลมาประกอบในการตัดสินใจสั่งการ การพัฒนาต่างๆ บันทึกภาวะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐาน

4. การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น (product evaluation) เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโปรแกรมกับเป้าหมายหรือจุดประสงค์ของโปรแกรมที่กำหนดไว้แต่ต้น

2. กลุ่มรูปแบบการประเมินเพื่อตัดสินคุณค่า (value - oriented evaluation) เป็นการให้คุณค่าหรือตีราคาสิ่งที่ถูกประเมินนิยมใช้ในการประเมินโครงการที่เกี่ยวข้องกับบริการสังคม หรือโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ซึ่งมักมีความซับซ้อนต้องอาศัยวิธีการประเมินทั้งแบบมีระบบ

และแบบธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญของการประเมินที่จะได้คุณค่าที่แท้จริงของโครงการ รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจริง แม้จะเป็นผลกระทบก็ถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญต่อการตัดสินใจคุณค่า

บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม

บอยเออร์ล(Boyle ,1981) สรุปเกี่ยวกับบทบาทของนักพัฒนาโปรแกรมว่ามี 4 ด้าน คือ

1. บทบาทนักวิเคราะห์ (the analyst) นักพัฒนาโปรแกรมมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์ความต้องการและปัญหาของผู้เข้ารับบริการ โดยเฉพาะการวิเคราะห์และตีความสถานการณ์ให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจว่าปัญหาหรือสิ่งที่ควรแก้ไขควรอยู่ในจุดใด
2. บทบาทผู้กระตุ้น (the stimulator) นักพัฒนาโปรแกรมมีบทบาทที่จะต้องกระตุ้นให้ประชาชนและนักพัฒนาโปรแกรมมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้และให้ความร่วมมือในการเรียนการสอน ตลอดจนสร้างบรรยากาศที่กลุ่มเป้าหมายเกิดความสนใจอย่างต่อเนื่อง
3. บทบาทผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (the facilitator) บทบาทนักพัฒนาโปรแกรมในฐานะผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ คือ การเชื่อมโยงความต้องการของผู้เข้าร่วมโปรแกรมให้ตรงกับความรู้และแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมี ประสิทธิภาพ
4. บทบาทผู้ให้กำลังใจ (the encourager) ในสถานการณ์ที่กลุ่มเป้าหมายยังไม่มีประสบการณ์มาก่อน ผู้เข้าร่วมโปรแกรมอาจจะรู้สึกอึดอัด กังวล และไม่มีความเชื่อมั่นเกี่ยวกับความสามารถของตนเองหรือของกลุ่ม นักพัฒนาโปรแกรมจึงมีบทบาทสำคัญในการให้กำลังใจและสร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมกล้าแสดงออกและมีกำลังใจที่จะเรียนรู้

5.2 แนวคิดและหลักการด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ความหมายและลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

พันธุทิพย์ งามสูตร (2540) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (participatory action research) ว่า หมายถึง กระบวนการทางประชาธิปไตยที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการร่วมศึกษา ลงมือกระทำด้วยตนเองแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน โดยพยายามเปลี่ยนรูปสังคมแบบแข่งขัน ทำลาย และขัดแย้งไปสู่สังคมที่ร่วมมือ สร้างสรรค์และสันติ

ส. วาสนา ประवालพฤษ (2538) ได้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ (action research) ว่า หมายถึง การวิจัยแบบเข้ามามีส่วนร่วมและร่วมมือกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งปกติจะเกิดจากกลุ่มที่มีความคิดเห็นร่วมกัน บุคคลจะอธิบายส่วนที่ตนสนใจเกี่ยวข้อง สืบหาสิ่งที่คนอื่นคิดและหาหนทางแก้ไขที่เป็นไปได้ ในการอธิบายจะช่วยตัดสินใจว่า ความเป็นไปได้ที่กลุ่มจะดำเนินการในรูปของกลุ่มจะดำเนินการไปนั้นมีอะไรบ้าง กลุ่มจะต้องกำหนดแนวคิดที่สนใจร่วมกัน ของการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกัน โดยกำหนดขอบเขตการดำเนินการที่กลุ่มต้องการจะปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงวิธีการ สมาชิกของกลุ่มจะวางแผนทำงานร่วมกัน ลงมือปฏิบัติ และสังเกต เก็บข้อมูลเป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่มรวม และสะท้อนผลการดำเนินงานร่วมกัน แล้วจึงวางแผนทางใหม่อย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยเหตุการณ์ในอดีตเป็นแนวทาง

พันธทิพย์ รามสูตร(2540)กล่าวถึงลักษณะเด่นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังนี้

1. เป็นการสร้างความรู้ผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิชาการกับความรู้พื้นฐาน
2. เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์และเป็นสหวิทยาการ ซึ่งเป็นวิถีชีวิต เป็นปริทัศน์ทางจิตที่รวมเอาความอยากรู้อยากเห็นเข้ากับความคิดเปิดใจกว้าง การค้นพบสิ่งใหม่
3. เป็นการสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ และสะท้อนความคิดแล้วลงมือปฏิบัติไปเช่นนั้น ทำให้บุคคลตระหนักถึงการเป็นที่พึ่งแห่งตน
4. เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยสร้างความรู้จาก วิธีการ เชื่อมโยงกับความรู้เดิมและทรัพยากรที่มีอยู่
5. เป็นการใช้ความรู้สู่การปฏิบัติ
6. เป็นกระบวนการต่อเนื่องไม่มีเวลาจำกัด เป็นรูปแบบที่ไม่สามารถกำหนด แผนการล่วงหน้า ไม่สามารถทำนายผลล่วงหน้าอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาตามกระแสของนักวิจัยที่เข้าไปมีส่วนร่วมและเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ โดยไม่มีทฤษฎีตายตัว
7. เป็นกระบวนการสร้างความตระหนัก สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง พัฒนาอัตมโนทัศน์ของผู้เข้าร่วมการวิจัย
8. สังคมนิเวศน์ สร้างความเท่าเทียมและความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
9. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถจัดการเรื่องต่างๆได้และควรส่งเสริมศักยภาพของแต่ละบุคคล

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

เลวิน (Lawin, 1946 อ้างถึงใน McNiff, 1995) กล่าวถึงเกลียวของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วย 1) การพัฒนาแผนการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วให้ดีขึ้น 2) การนำแผนไปใช้ปฏิบัติ 3) สังเกตผลการปฏิบัติ 4) สะท้อนแผนของการปฏิบัติ ให้เป็นพื้นฐานของการวางแผนต่อไปอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร

การวิจัยปฏิบัติการเป็นกระบวนการที่เคลื่อนหมุนไปในสภาวะของสิ่งสำคัญ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจว่า ทั้งสี่ จุดนี้จะมีการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง และไม่จบลงในตัวเองแต่จะอยู่ในสภาวะการณ์ขณะใดขณะหนึ่งของการวิจัยปฏิบัติการที่จะมีลักษณะการเคลื่อนไหวในลักษณะของเกลียวส่วนระหว่างการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อน

Kemmis and McTaggart, 1988 (อ้างถึงใน ส. วาสนา ประมวลพฤษ ,2538) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การวางแผนหรือแนวทางปฏิบัติ โดยจะต้องระลึกเสมอว่าเหตุการณ์ทางสังคมนั้นไม่สามารถกำหนดการณ์ไว้ล่วงหน้าได้ และต้องมีการเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนอยู่บ้าง การกำหนดแผนโดยทั่วไปจึงต้องมีความยืดหยุ่นพอสมควรเพื่อจะสามารถปรับให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้

2. การปฏิบัติการปฏิบัติงานจะดำเนินตามแนวทางที่วางแผนไว้อย่างมีเหตุผลและมีการควบคุมอย่างสมบูรณ์ แต่การปฏิบัติตามแนวทางที่วางแผนไว้นี้มีโอกาสของการเสียอยู่ด้วย เนื่องจากเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้นจริงตามสภาพการณ์จริง ซึ่งบางอย่างเกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดไม่สามารถทำนายได้ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้นการวางแผนสำหรับการปฏิบัติ ต้องสามารถแก้ไขได้ โดยกำหนดให้มีความยืดหยุ่นพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง การให้ข้อมูล กิจกรรมที่ทำมาก่อนต้องทำอย่างต่อเนื่องและนำมาใช้ในกิจกรรมต่อไป แต่การทำงานที่ผ่านมาไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นแนวทางสำหรับปัจจุบันเสมอไป การปฏิบัติงานจะต้องเปลี่ยนรูปไป หรือ ปรับปรุงไปได้เรื่อยๆ การปฏิบัติงานจะต้องเป็นไปตามสภาพการทางสังคมและทรัพยากรที่มีอยู่ และ ผู้ที่ปฏิบัติต้องเก็บหลักฐานเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของตนเพื่อเตรียมพร้อมที่จะถูกประเมิน

3. การสังเกต สังเกตการปฏิบัติงานอย่างมีหลักฐานเชิงวิจยารณญาณ นักวิจัยต้องสังเกตสถานการณ์และข้อขัดข้องของการปฏิบัติสังเกตวิธีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอิทธิพลหรือมีผลเกี่ยวเนื่อง และปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงาน การสังเกตจะฉายภาพสลัวในสัมฤทธิ์ผลของการสะท้อนภาพการดำเนินงาน ข้อมูลจากการสังเกตจะช่วยให้เกิดการปรับปรุงการปฏิบัติงานโดยเกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น และมีการปฏิบัติที่มี

ยุทธศาสตร์ที่มีหลักฐานการรายงานอย่างถูกต้อง เนื้อหาของการสังเกตจะเป็นเรื่องการปฏิบัติงาน ผลของการปฏิบัติ และสภาพแวดล้อมของสถานการณ์ที่กำลังดำเนินการปฏิบัติอยู่

4. การสะท้อน การสะท้อนภาพจากการที่ได้กระทำ การสะท้อนภาพจะพิจารณาจากการอภิปรายกลุ่ม โดยวิธีนี้จะช่วยให้ได้ภาพของกลุ่ม นำไปสู่การปรับสถานการณ์ทางสังคม และปรับปรุงโครงการ การสะท้อนภาพมีลักษณะเป็นการประเมินอย่างหนึ่งซึ่งผู้วิจัยปฏิบัติการจะต้องตัดสินใจจากประสบการณ์ของตนว่าผลของการปฏิบัตินั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่พึงประสงค์หรือไม่และแนะนำการปฏิบัติต่อไป นอกจากนี้การสะท้อนภาพยังหมายถึง การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นก่อนที่จะดำเนินการจริงอีกด้วย การสะท้อนข้อมูลจะช่วยให้การวางแผนดำเนินการต่อไป

การรวมตัวของกลุ่มบุคคลในการวิจัยปฏิบัติการ ประกอบด้วยบุคคลที่ปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันมีบทบาทหน้าที่เดียวกัน หรือกลุ่มบุคคลทำงานในบทบาทหน้าที่แตกต่างกันมาร่วมดำเนินการ ในกิจกรรมการวิจัยเดียวกัน เช่น การที่บุคคลมาร่วมพูดคุยถึงปัญหา หรือสิ่งที่ควรทำ ความสนใจของทั้งสองกลุ่มจะถูกดึงมาประสานสัมพันธ์กัน ปรับเข้าหากันเป็นความสนใจร่วมกันของกลุ่ม กระบวนการมักจะเป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งสมาชิกทุกคนจะต้องมีส่วนในการให้ความเห็น สร้างข้อตกลงร่วมกัน แล้วกลุ่มจึงได้ข้อสรุปว่าจะทำอะไร และต้องยอมรับในสิ่งที่จะดำเนินการไปร่วมกัน การดำเนินการวิจัยปฏิบัติการไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ขั้นตอนแรกเสมอไปบางครั้งคณะผู้วิจัยอาจจะมีแผนการปฏิบัติเรียบร้อยแล้ว ซึ่งอาจจะเริ่มด้วยการปฏิบัติการเป็นขั้นตอนแรกของการดำเนินงาน หรือบางกลุ่มมีข้อมูลจากงานที่ทำอยู่แล้วอาจเริ่มปฏิบัติงานในขั้นสะท้อน เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการต่อไป อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่มักจะเริ่มด้วยการสะท้อน เพื่อที่จะกำหนดหรือวางรูปแบบการปฏิรูประบบสถานการณ์ ซึ่งใช้เป็นแนวของการกำหนดแนวคิดที่สนใจ ร่วมกัน อันเป็นพื้นฐานของการวางแผนและการปฏิบัติ

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการร่วมมือของโรงเรียนและชุมชน

ศศิษา พึ่งแสงแก้ว (2535) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านช่วยกันรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อในเรื่องการนับถือผีซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่า ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ยึดถือป่าว่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชนไม่ใช่ของหลวง ชาวบ้านทุกคนจึงมีจิตสำนึกร่วมกันถึงสิทธิและ

เพื่อประเมินศักยภาพเครือข่ายผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ จากการบันทึกของนักพัฒนา นักวิจัย และการประชุมสัมมนาในวงการพัฒนาชนบทที่เกี่ยวข้อง ผู้นำหลาย ๆ มิติ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิใช้วิธีการเลือกศึกษาผู้นำและเครือข่ายผู้นำเป็นกรณีศึกษา ทั้งหมด 7 กรณี โดยเลือกศึกษาผู้นำที่เป็นพระสงฆ์ ชาวบ้าน ครู และเกษตรตำบล ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ

1. การเกิดขึ้นของเครือข่าย เครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ 2 แบบคือ

1.1 เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายเครือญาติ เครือข่ายทางเศรษฐกิจ และเครือข่ายของความเชื่อถือ

1.2 เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความพร้อมและความต้องการของผู้นำและเครือข่ายเองบางกรณีเกิดจากความพร้อม ความต้องการของผู้นำและเครือข่ายประสานกันกับการหนุนช่วยจากองค์กรภายนอกชุมชน

2. ลักษณะของเครือข่ายจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรมและเครือข่ายสนับสนุนทุน

3 ความสัมพันธ์ของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้านผลการวิจัยพบว่ามีการพัฒนาการของความสัมพันธ์ ดังนี้

1) ในหมู่บ้านมีความขัดแย้ง เมื่อผู้นำเสนอทางออกที่ช่วยแก้ปัญหาของชุมชนได้ ชาวบ้านส่วนอื่น ๆ จึงเข้ามาร่วมมือกับผู้นำมากขึ้น (ขัดแย้ง - สำเร็จ - ร่วม)

2) เมื่อผู้นำเริ่มกิจกรรมในระยะแรกชาวบ้านรอดูท่าที พอประสบความสำเร็จ สำเร็จจึงเข้าร่วม (รอดูท่าที - สำเร็จ - ร่วม)

3) ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำอยู่ก่อนแล้ว เมื่อผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรมประสบผลสำเร็จชาวบ้านก็จึงร่วมต่อไป (ร่วม - สำเร็จ - ร่วม)

4) ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำต่อมากิจกรรมประสบความล้มเหลวจึงเกิดความขัดแย้ง (ร่วม - ล้มเหลว - ขัดแย้ง)

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้นำอื่น

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับเจ้าหน้าที่รัฐ

4 มิติความสัมพันธ์ของเครือข่าย เกิดขึ้นทั้งมิติความสัมพันธ์ในแนวราบและมิติความสัมพันธ์กึ่งแนวราบกึ่งแนวคิด

5 ความเข้มแข็งของเครือข่าย การสร้างเครือข่ายจะเกิดขึ้นใน 2 ลักษณะคือ เครือข่ายภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน ความเข้มแข็งของเครือข่ายจะมีอยู่ที่การมีส่วนร่วม

ของสมาชิก ซึ่งมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ 5 ระดับ เกี่ยวกับการร่วมคิดและวิเคราะห์ถึงปัญหา การตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2536) ทำการวิจัยเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ใช้วิธีการวิจัยจากการศึกษาเอกสารและการสำรวจข้อมูลภาคสนาม เลือกพื้นที่หมู่บ้านห้วยน้ำแก้ง หมู่ที่ 8 อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นหมู่บ้านที่ชุมชนมีการรักษาป่า มีการวางระเบียบและกฎเกณฑ์ในการรักษาป่าที่ชัดเจน สภาพทั่วไปของหมู่บ้านอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองประมาณ 11 กิโลเมตร พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณ 2,000 ไร่ มีสถานที่บวงสรวงที่ชาวบ้านจัดพิธีกรรมทุกปี มีครัวเรือน 290 ครัวเรือน มีประชากร 980 คน นับถือศาสนาพุทธและนับถือผี เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย ได้กำหนดความหมายได้ 2 ประเภทคือ 1) เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนหรือองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และ 2) เป็นการขยายความรู้หรืออุดมการณ์ หรือความตระหนักในการอนุรักษ์ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้กับบุคคลหรือองค์กรที่ยังมีความไม่เข้าใจ ให้ตระหนักต่อความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อการดำรงอยู่ของชุมชน โดยเฉพาะการสืบทอดอุดมการณ์หรือความตระหนักให้กับคนแต่ละรุ่นของชุมชน ได้กำหนดประเด็นที่ศึกษาระดับเครือข่ายการเรียนรู้ 4 ระดับ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน ได้ข้อค้นพบในแต่ละระดับคือ

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบครอบครัวหรือระบบของเครือญาติ ที่มีผู้นำระดับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้หลากหลายรูปแบบในการดูแลรับผิดชอบและอนุรักษ์ป่าชุมชนได้

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม แบ่งเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ตามลักษณะการแบ่งกลุ่มบ้านและกลุ่มอาชีพ โดยมีการติดต่อและเปลี่ยนแปลงพูดคุยกันภายในกลุ่ม การรับข่าวสาร ความรู้จากภายนอก การอบรม เช่น จากผู้นำ จากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชน ในอดีตที่เมื่อมีการเดินทางไปอำเภอมีการแวะพักบ้านญาติต่างชุมชน ปัจจุบันมีติดต่อสัมพันธ์กันในเรื่องพิธีกรรมการประชุมตำบล ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนรักษาป่า ทราบเกณฑ์ กติการะหว่างหมู่บ้านในการรักษาป่า

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีบทบาทมากคือ สถาบันทางศาสนา และสถาบันทางการศึกษา ชุมชนมีส่วนร่วมกับวัดและโรงเรียนเหมือนกับเตา จะต้องมีลักษณะสามเส้า ที่ให้แนวคิด พูดคุย มีกิจกรรมช่วยกันในการปลูกฝังและมีประโยชน์เกี่ยวกับป่า

สุพร พิรมฤกร (2539) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนกับป่ากรณีศึกษาป่าชุมชน หมู่บ้านปากอ ตำบลแสงกา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เป็นการนำเสนอการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า โดยการมุ่งประเด็นความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์วิธีการดำรงชีวิตระหว่างชุมชนกับป่า โดยพิจารณาทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายในชุมชนและสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน ว่าสิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไรบ้างในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า เพื่อวิเคราะห์ถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน รวมทั้งเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการเสนอโยบายการพัฒนาป่าชุมชนในอนาคต

ผลจากการศึกษาพบว่า ในการจัดการดูแลรักษาป่านั้นควรต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าว่า "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันตามลักษณะทางกายภาพ สังคมความคิดและความเชื่อของแต่ละชุมชน" โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่านั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และทดสอบ โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบเป็นตัวทดสอบ จนกระทั่งตกตะกอนเป็นวิธีการดำรงชีวิตของชุมชน แต่ทว่าวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนนี้ ก็จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นและเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นหนทางที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และการที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานเช่นนี้ก็น่าจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่ง

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในกาอนุรักษทรัพยากรป่าไม้ และเพื่อนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ที่ศึกษาได้แก่ เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มฮักเมืองน่าน เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วาง เครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ลุ่มน้ำแม่จัน - แม่ละออง และเครือข่ายการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนบ้านปานอด ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลเป็นเวลา 16 เดือน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สัมภาษณ์แบบกลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการศึกษาเอกสาร รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษทรัพยากรป่าไม้ ที่นำเสนอได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ประกอบหลักของเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ศักยภาพขึ้นอยู่กับผู้นำสามารถเชื่อมความรู้เก่าและใหม่เกี่ยวกับป่าในการรวมพลังคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้

2. ปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ ผู้นำที่ได้รับความศรัทธาและมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน การประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์

3. รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

3.1 เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ พัฒนาจากเครือข่ายระดับ

คน - คน ไปสู่ คน - กลุ่ม และ กลุ่ม - กลุ่ม

3.2 กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

3.2.1 การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติ หรืออาจเป็นผู้นำภายในหรือภายนอกชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนให้แก้ปัญหาของชุมชน

3.2.2 การขยายและการเชื่อมประสานเน้นการสร้าง การรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหาการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาฐานความรู้เดิมและสร้างองค์ความรู้ใหม่ซึ่งเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการสมัยใหม่

3.2.3 การดำรงอยู่เน้นให้สมาชิกของเครือข่ายมีการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ และร่วมแก้ปัญหาตลอดจนมีการขยายพื้นที่เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรมโดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

พูนศรี ไม้ทอง (2543) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนที่ได้รับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าในการปรับและ / หรือการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับหลักสูตรท้องถิ่นเท่านั้น ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมคือ ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ ลักษณะที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคือ ช่วยประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนด้านสิ่งของ วัสดุหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ปัญหาที่พบคือ โรงเรียนและชุมชนมีเวลาว่างไม่ตรงกัน และชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรเนื่องจากมีภารกิจมาก ในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในด้านการเตรียมครู การจัดบริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน การประชาสัมพันธ์หลักสูตรท้องถิ่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการจัดสื่อ / ผลิตสื่อการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมคือ ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ ลักษณะที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคือเป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐาน และสนับสนุนด้านสิ่งของ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ปัญหาที่พบคือ โรงเรียนและชุมชนมีเวลาว่างไม่ตรงกันและชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรในการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูล

ส่วนใหญ่ระบุว่า ชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากชุมชนเห็นว่าการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นเป็นหน้าที่ของโรงเรียน และนโยบายของโรงเรียนไม่เอื้อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากชุมชนเห็นว่าการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นเป็นหน้าที่ของโรงเรียน และนโยบายของโรงเรียนไม่เอื้อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแนวทางในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เสนอแนะว่าชุมชนควรมีบทบาทในการเป็นผู้ให้ข้อมูล แนวคิด และ / หรือข้อเสนอแนะ และเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทางและเป้าหมายของโรงเรียน ส่วนบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความร่วมมือของชุมชนต่อหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เสนอแนะว่าโรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

ไครนีย์ (Cairney, 1995) และคณะ ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาความร่วมมือ : จุดเชื่อมต่อกันระหว่างบ้านโรงเรียนและชุมชน โดยศึกษาถึงการเรียนรู้ภาษาและการเรียนรู้วรรณกรรมโรงเรียนของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับอิทธิพลมาจากการสนับสนุนจากสิ่งแวดล้อมในบ้านและชุมชน และจากพ่อแม่ ผู้ดูแล และผู้ที่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้วรรณกรรมโรงเรียนของพวกเขาอย่างไร การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาระดับศึกษาค้นคว้าจำนวน 11 ครอบครัว ผลการวิจัยพบว่าจากการประเมินทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมครอบครัวและชุมชนสนับสนุนการพัฒนาการเรียนรู้วรรณกรรมของเด็กโดยส่วนใหญ่ และพบว่าการริเริ่มความร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ริเริ่มจากโรงเรียนสู่ชุมชน 76.3 % ริเริ่มจากกลุ่มในชุมชนสู่โรงเรียน 10.3 %

บาร์นฮาร์ท (Barnhart, 1991) ทำวิจัยเรื่อง การตรวจสอบการพัฒนาโครงการโรงเรียนก่อนประถมศึกษาของโคโลราโด ในกระบวนการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลและเอกชน : รูปแบบความร่วมมือ ซึ่งโครงการโรงเรียนก่อนประถมศึกษาของโคโลราโด (CPP) ก่อตั้งขึ้นในปี 1988 ซึ่งบริการให้กับเด็กอายุ 4 ขวบจำนวน 2,000 คน ที่ต้องการการพัฒนาด้านภาษา จากผลการวิจัยพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและประยุกต์ใช้โครงการ CPP พ่อแม่มีส่วนร่วมในการให้ทางเลือกต่าง ๆ มีการฝึกหัดบุคคลของ CPP อย่างเหมาะสม ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างระดับการศึกษาหรือภาษาที่ใช้พูดที่บ้านกับความเห็นด้วยกับการดำเนินงานของ CPP

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนอนุบาล

สุวรรณี ขอบรูป (2540) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกห้องเรียนเพื่อส่งเสริมทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์สำหรับเด็กวัยอนุบาลพบว่า โปรแกรม ฯ ที่ปรับปรุงแล้วเป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบหน่วยบูรณาการที่มีระยะเวลาในการเรียนแต่ละหน่วยประมาณ 2 สัปดาห์ โดยมีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เป็นไปตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ (1) ขั้นให้ประสบการณ์ก่อนออกทำกิจกรรมนอกห้องเรียน (2) ขั้นเตรียมการก่อนออกนอกห้องเรียน (3) ขั้นนำสำรวจและกระตุ้นให้พบปัญหา (4) ขั้นนำให้วางแผนและเก็บรวบรวมข้อมูล (5) ขั้นฝึกให้สรุปและบันทึกผลสาระสำคัญของโปรแกรม ฯ ประกอบด้วย ความเชื่อพื้นฐาน หลักการ ผู้ในใช้โปรแกรม ฯ และกลุ่มเป้าหมาย โครงสร้างและลักษณะของโปรแกรม ฯ และเอกสารและสื่อของโปรแกรม ฯ ซึ่งได้แก่ 1) คู่มือการใช้โปรแกรม ฯ จำนวน 1 เล่ม 2) แผนการจัดกิจกรรม แผนละ 1 หน่วย จำนวน 6 หน่วย ซึ่งได้แก่ หน่วยแมลง : ผีเสื้อและมด หน่วยนก หน่วยต้นไม้ หน่วยดิน หน่วยน้ำ และหน่วยลมฟ้าอากาศ และ 3) เครื่องมือประเมินผลการเรียนรู้ซึ่งได้แก่ (1) แบบประเมินทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (2) แฟ้มรวบรวมหลักฐานการดำเนินกิจกรรมของนักเรียน และ (3) แฟ้มรวบรวมผลงานของนักเรียนแต่ละบุคคล

เกสรี สุวรรณเรืองศรี (2542) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาการสอนระดับอนุบาล ในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า การสอนระดับอนุบาลแสดงให้เห็นการยอมรับและเห็นคุณค่าวัฒนธรรมตนเอง และวัฒนธรรมอื่นใน 7 องค์ประกอบคือ 1) การจัดประสบการณ์การสอนระดับอนุบาล 2) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน 3) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนที่มีต่อนักเรียนและชุมชน 4) วิธีสอน 5) สภาพแวดล้อมและสื่อ 6) ภูมิปัญญาชุมชน 7) นโยบายร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน

ชุติมา ปานดำ (2542) ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาการเรียนการสอนของครูอนุบาลด้วยวิธีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ครูอนุบาลมีความสามารถในการแก้ปัญหาการเรียนการสอนสูงขึ้น ครูมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางบวกเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนดังนี้ 1) ครูแต่ละคนมีความสามารถในการแก้ปัญหาการเรียนการสอนสูงขึ้น และครูส่วนใหญ่ประเมินว่าปัญหาการเรียนการสอนของตนได้รับการแก้ปัญหาแล้ว 2) ครูมีพฤติกรรมการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะเพื่อแก้ปัญหาการเรียนการสอนร่วมกันที่สูงขึ้น จากการที่พบว่าก่อนทดลองใช้โปรแกรม ฯ มีครูเพียง

คนเดียวที่ได้ดำเนินการแก้ปัญหาและทำตามลำพัง มาเป็นครูทุกคนทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะในการแก้ปัญหาการเรียนการสอน

จำลอง ไชยยา (2545) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความรู้ เจตคติและการปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้วีดิทัศน์ออนไลน์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในระหว่างการเข้าร่วมโปรแกรมในด้านความเหมาะสมของสถานที่และระยะเวลาในการจัดการเรียนการสอน ความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนการสอน และประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโปรแกรมอยู่ในระดับมาก โปรแกรมที่สมบูรณ์มีองค์ประกอบคือ หลักการของโปรแกรม วัตถุประสงค์ของโปรแกรม ลักษณะของโปรแกรม คุณสมบัติของผู้ใช้และกลุ่มเป้าหมาย เอกสารที่ใช้ในโปรแกรม ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผล การเรียนการสอน

สุดาเรศ แจ่มเดชศักดิ์ (2543) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับเด็กวัยอนุบาลโดยใช้แนวการสอนแบบผูกเป็นเรื่องราว ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยมีดังนี้ 1) หลังทดลองใช้โปรแกรม ๙ นักเรียนมีคะแนนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมสูงกว่าก่อนการทดลองใช้โปรแกรม ๙ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) นักเรียนมีคะแนนพฤติกรรมการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมหลังการทดลองใช้โปรแกรม ๙ สูงกว่าเกณฑ์การประเมินโปรแกรม ๙ ที่กำหนดไว้ คือ สูงกว่า 70% โปรแกรมสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับเด็กวัยอนุบาลโดยใช้แนวการสอนแบบผูกเป็นเรื่องราวที่ปรับปรุงแล้ว ประกอบด้วย ความเชื่อพื้นฐาน หลักการจัดการเรียนการสอน วัตถุประสงค์ ผู้ใช้โปรแกรม ๙ และกลุ่มเป้าหมาย โครงสร้างและลักษณะของโปรแกรม ๙ การประเมินผลโปรแกรม ๙ และ เอกสารและสื่อของโปรแกรม ๙ ซึ่งได้แก่ 1) คู่มือการใช้โปรแกรม ๙ จำนวน 1 เล่ม 2) แผนการจัดการจัดกิจกรรม 1 ชุด และ 3) เครื่องมือประเมินผลการเรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาของชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล เป็นการวิจัยแบบเข้าไปมีส่วนร่วมและร่วมมือกันเป็นหมู่คณะ ในการวิจัยจะต้องประกอบด้วยการทำงานร่วมกัน ลงมือปฏิบัติและสังเกต เก็บข้อมูลและสะท้อนผลการทำงานร่วมกัน แล้วจัดวางแนวทางใหม่อย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยความเข้าใจและเหตุการณ์ในอดีตเป็นแนวทาง เน้นความสำคัญของพลังกลุ่มซึ่งจะช่วยให้การกระทำใด ๆ มีการพิจารณาอย่างรอบคอบโดยกลุ่ม

ในการทำวิจัยเรื่องนี้ จึงกำหนดแผนและการปฏิบัติให้มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง แผนที่วางไว้สำหรับปฏิบัติจะต้องสามารถแก้ไขได้และต้องระลึกอยู่เสมอว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นไม่สามารถทำนายหรือกำหนดล่วงหน้าได้ รวมทั้งต้องมีความยืดหยุ่นที่จะจัดเก็บข้อมูลในลักษณะที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมารวบรวมเป็นเรื่องราวสะท้อนต่อเนืองและสอดคล้องต่อกัน เพื่อพิจารณาเป็นภาพสะท้อนของกลุ่มที่จะนำไปสู่โปรแกรมต่อไป ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เตรียมการ

- 1.1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 1.2 เตรียมตัวผู้วิจัย
- 1.3 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา
- 1.4 นำร่องกิจกรรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน

ขั้นที่ 2 การทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ

- 2.1 การเตรียมการก่อนทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ
- 2.2 ดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3 การตรวจสอบข้อมูล
- 2.4 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอผลการศึกษา

ขั้นที่ 3 ขั้นปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรมฯ

- 3.1 นำข้อมูลขั้นทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ
- 3.2 นำเสนอโปรแกรมฯ ฉบับสมบูรณ์

ขั้นที่ 1 เตรียมการ

ในการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลผู้วิจัยใช้เวลาในการเตรียมการ ดังนี้

1.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาแนวคิดเรื่องป่ากับการเรียนรู้ของเด็ก การจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งวิทยาการท้องถิ่น การศึกษาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มุ่งเน้นที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา มีจิตสำนึกที่จะต้องร่วมรับผิดชอบ ร่วมสร้างสรรค์ โดยนำแหล่งวิทยาการในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ สนับสนุนการพัฒนาการศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

แนวการจัดการศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นความร่วมมือระหว่างโรงเรียน บ้าน และชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีในเรื่องของการทำงานแบบระดมสรรพกำลัง การทำงานในรูปแบบเครือข่ายและศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรม เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ที่มาเข้าร่วมโปรแกรมสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ นอกจากนี้แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการก็เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การวิจัยเป็นรูปแบบของวิธีการศึกษาค้นคว้าแบบสะท้อนตนเองเป็นหมู่คณะของกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในสถานการณ์ทางสังคมเพื่อต้องการที่จะพัฒนาหาลักษณะที่สอดคล้องด้วยเหตุผลของวิธีการปฏิบัติงานและในขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานนั้น

1.2 เตรียมตัวผู้วิจัย โดย

- ลงทะเบียนเรียนวิชาเทคนิควิจัยภาคสนาม ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคเรียนที่ 2/2543
- ศึกษาดูงานด้านความรู้ป่าไม้ที่คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- เดินป่าร่วมกับคณะป่าชุมชน และคณะป่าไม้ในพื้นที่ป่าของจังหวัดราชบุรี
- เข้าโรงเรียนเพื่อสนทนาและดูการทำงานของโรงเรียนในด้านป่าและทำความเข้าใจกับครูประจำชั้นอนุบาล รวมทั้งค้นหาสมาชิกเครือข่ายในโรงเรียน

- เข้าชุมชนทำความเข้าใจกับผู้คนในชุมชน สนทนาพูดคุยเพื่อค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องป่าและค้นหาเครือข่ายในชุมชนที่จะทำงานร่วมกัน
- สืบเนื่องจากกรเข้าพื้นที่โรงเรียนและชุมชน ผู้วิจัยต้องค้นหาบุคคลหรือหน่วยงานที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายนอกชุมชน ซึ่งอาจมาจากเครือข่ายที่โรงเรียนมีอยู่แล้วหรือเครือข่ายที่ผู้วิจัยค้นหาตามคุณสมบัติที่เหมาะสม

1.3 กรณีศึกษา

1.3.1 โรงเรียนกรณีศึกษา

โรงเรียนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยนี้คือ โรงเรียนบ้านมะขามคู่เป็นโรงเรียนขนาดกลาง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เป็นโรงเรียนที่อยู่ในอำเภอเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในจังหวัดราชบุรี ซึ่งในอำเภอนี้ยังคงมีพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์เหลืออยู่ ครอบคลุมพื้นที่ 16 ไร่ซึ่งได้ทำการอนุรักษ์ป่ามาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2511 และมีโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม โรงเรียนบ้านมะขามคู่มีลักษณะสำคัญเด่นที่น่าศึกษาคือ

- มีป่าชุมชนอยู่ในพื้นที่ของโรงเรียน เป็นป่าที่โรงเรียนและคนในชุมชนร่วมกันรักษาและอนุรักษ์ไว้
- ป่าชุมชนของโรงเรียนจัดเป็นป่าประเภท ป่าเบญจพรรณแล้งต่ำซึ่งเป็นป่าที่สำคัญของประเทศในเขตร้อน ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ
- ป่าชุมชนโรงเรียนบ้านมะขามคู่เป็นที่ศึกษาดูงานด้านป่าไม้ของหน่วยงาน ต่าง ๆ
- ป่าชุมชนโรงเรียนบ้านมะขามคู่ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาของจังหวัดราชบุรี

1.3.2 พื้นที่กรณีศึกษา

ผู้วิจัยทำการสำรวจโรงเรียนที่มีบริบทเป็นป่าและมีภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่ารวมทั้งความต้องการที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยการสอบถามและขอคำแนะนำจากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมกำหนด พื้นที่ในการทำการวิจัยเป็นพื้นที่ที่ตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามลักษณะ ดังนี้

- เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ป่าอยู่ในชุมชนและผู้คนยังมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าและธรรมชาติ
- ในชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ
- ในชุมชนมีภูมิปัญญา ผู้รู้ อนุรักษ์และทำงานด้านป่า

- เป็นชุมชนที่มีการคมนาคมเข้าถึงและไม่อันตราย
- เป็นชุมชนที่มีระดับการพัฒนาไม่ต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของกรมพัฒนาชุมชน

จากเหตุดังกล่าวผู้วิจัยได้เลือกชุมชนบ้านมะขามคู่เป็นชุมชนกรณีศึกษา เนื่องจากมีคุณสมบัติครบถ้วนและมีลักษณะเด่นด้านการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนในโรงเรียน

1.3.3 เครือข่ายโรงเรียน

เครือข่ายโรงเรียนที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย เครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชน การคัดเลือกเครือข่ายแต่ละกลุ่มมาเป็นคณะทำงาน คุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าร่วมเป็นกลุ่มทำงาน มีดังนี้

เครือข่ายในโรงเรียน เป็นบุคคลในโรงเรียนที่มีความรู้เรื่องป่าชุมชนในโรงเรียนและสนใจในเรื่องของการพัฒนา และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้

เครือข่ายในชุมชน เป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนที่มีความรู้เรื่องป่าและมีแนวคิดในเชิงอนุรักษ์หรือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องป่า รวมทั้งมีความสัมพันธ์อันดีต่อผู้คนในชุมชนและในโรงเรียน

เครือข่ายนอกชุมชน เป็นหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือ การศึกษาปฐมวัย มีความสามารถ ประสบการณ์ในการเดินป่าและมีแนวคิดในการพัฒนาการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับป่า

1.3.4 ศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน โรงเรียนในวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับป่ารวมทั้งสภาพการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นอนุบาลในโรงเรียนบ้านมะขามคู่ ดังนี้

1. สร้างแบบสำรวจสภาพชุมชน โดยปรับปรุงจาก “เครื่องมือการศึกษา เชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทยของภาควิชาประถมศึกษาคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” โดยนำแบบสำรวจสภาพชุมชนที่ปรับปรุงแล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบแก้ไขและปรับปรุง

2. ผู้วิจัยศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นอนุบาลโดยการพูดคุยและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยเป็นแนวคำถามขึ้น นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องในการกำหนดแนวคำถาม แก้ไขปรับปรุง

3. ประมวลข้อมูลและสรุปวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ

ที่มีความชำนาญด้านภูมิปัญญาชาวบ้านและด้านการศึกษาปฐมวัยพิจารณาเกี่ยวกับสภาพชุมชน โรงเรียน และสภาพการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นอนุบาลและนำข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของผู้ทรงคุณวุฒิ มากำหนดเป็นแนวทางในการนำร่อง กิจกรรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนต่อไป

1.4 นำร่องกิจกรรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน

จากข้อมูลในขั้นต้นทำให้ผู้วิจัยมีข้อมูลในการเข้าไปนำร่องกิจกรรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล ดังนี้

1. คัดเลือกบุคคลที่คิดว่าจะเข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนใน 3 กลุ่ม เครือข่าย คือ เครือข่ายในโรงเรียนเครือข่ายในชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชนโดยมีจำนวนสมาชิกในแต่ละกลุ่ม ประมาณ 2 – 3 คน

2. มีการประชุมพูดคุยปรึกษากันในกลุ่มสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนเพื่อหาวิธีการในการนำป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากสมาชิกทั้ง 3 กลุ่มเครือข่ายมีความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน จึงใช้วิธีการทำงานโดยการสร้างคำถามเพื่อค้นหาคำตอบจากสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่มโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 เพื่อค้นหาวิธีการทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

ช่วงที่ 2 เพื่อค้นหาวิธีการทำงานร่วมกันเพื่อนำข้อมูลที่ได้เรื่องป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านมาจัดเป็นเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

ตารางที่ 1 แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 1
เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
<ul style="list-style-type: none"> - ป่าชุมชนของโรงเรียนเป็นป่าประเภทใด มีความสำคัญอย่างไร - ในป่ามีสัตว์อะไรอาศัยอยู่บ้าง - สภาพดินและน้ำในแต่ละพื้นที่ในป่ามีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร - คนจะเข้าไปใช้ประโยชน์อะไรจากป่าได้บ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเป็นแหล่งศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาจากเอกสาร - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียน - ฐานข้อมูลต้นไม้ในโรงเรียน - ฐานข้อมูลสัตว์ป่าในโรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูชิต - ลุงใหญ่
<ul style="list-style-type: none"> - เราจะสังเกตความแตกต่างและแบ่งประเภทของต้นไม้ได้อย่างไร - สัตว์ต่าง ๆ ในป่ามีความเป็นอยู่แตกต่างกันอย่างไร - ต้นไม้ต่างชนิดกันต้องการสภาพดินและน้ำที่แตกต่างกันหรือไม่ - คนจะเข้าป่าได้ในฤดูกาลใดบ้าง เพราะอะไร 	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเป็นแหล่งฝึกทักษะการคิด 	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจและบันทึก - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - น้าลี - พี่สุกรี
<ul style="list-style-type: none"> - ในแต่ละฤดูกาลต้นไม้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร - เราจะพบสัตว์แต่ละชนิดได้ในช่วงใดบ้าง - สภาพดิน น้ำ อากาศในป่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละฤดูกาล - คนจะสังเกตความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลจากป่าได้อย่างไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเป็นแหล่งที่สร้างมุมมองที่หลากหลาย 	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจและบันทึก - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - น้าลี - พี่สุกรี

ตารางที่ 1 (ต่อ) แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 1
เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
- ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความรู้ อะไรบ้างเกี่ยวกับป่าที่สืบทอด มาจากอดีต	เพื่อเป็นแหล่งที่สร้าง ความเข้าใจในอดีตที่ สัมพันธ์กับปัจจุบัน	- การสำรวจ และบันทึก - การสัมภาษณ์	- ภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน	- ครูชลิต - ลุงใหญ่ - ลุงโบ - น้ำดี - พี่สุกรี
- จำนวนของสัตว์ในป่ามีการเพิ่ม หรือลดอย่างไร	เชื่อมโยงสู่อนาคต			
- มีวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำในป่า อย่างไร				
- คนจะใช้ชีวิตอยู่กับป่าอย่างไรให้ มีความสมดุลซึ่งกันและกัน				

* หมายเหตุ

เครือข่ายในโรงเรียน

ครูชลิต	อาจารย์ใหญ่
ครูสุพร	ครูประจำชั้นอนุบาล
ลุงใหญ่	นักการ

เครือข่ายในชุมชน

ลุงโบ	ผู้อาวุโส
น้ำดี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า
พี่สุกรี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า

เครือข่ายนอกชุมชน

ครูมาลี	ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาปฐมวัย
ครูภูผา	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องป่า
มูลนิธิเด็กรักป่า	คณะวนศาสตร์

ตารางที่ 2 แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 2

เพื่อค้นหาเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนในการใช้ป่าชุมชนและ
ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
<ul style="list-style-type: none"> - เด็กเรียนรู้อะไรจากต้นไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนของโรงเรียน - สัตว์ประเภทไหนในป่าที่สามารถนำมาสอนเด็กได้ - สภาพดินในพื้นที่ป่าเบญจพรรณแล้งดำมีลักษณะเฉพาะอย่างไร - การเดินป่าสำหรับเด็กมีวิธีการอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้จากชีวิตจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูลจากช่วงที่ 1 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ครูมาลี - ครูภูผา
<ul style="list-style-type: none"> - จะจัดพื้นที่ภายในป่าอย่างไรให้เด็กเข้าไปเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง - จัดการเรียนการสอนอย่างไรให้เห็นความเป็นอยู่ของสัตว์ชนิดต่าง ๆ - จะจัดกิจกรรมให้เด็กสังเกตสภาพดินในพื้นที่ป่าแบบต่าง ๆ ใด - จะจัดการเรียนการสอนที่เป็นการตั้งคำถามและให้เด็กหาคำตอบจากการเดินป่าอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อสร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก 	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูลจากช่วงที่ 1 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน - เครือข่ายนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูสุพร - ลุงใหญ่ - น้าดี - พี่สุกรี - ครูมาลี - ครูภูผา

ตารางที่ 2 (ต่อ) แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 2

เพื่อค้นหาเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนในการใช้ป่าชุมชนและ
ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

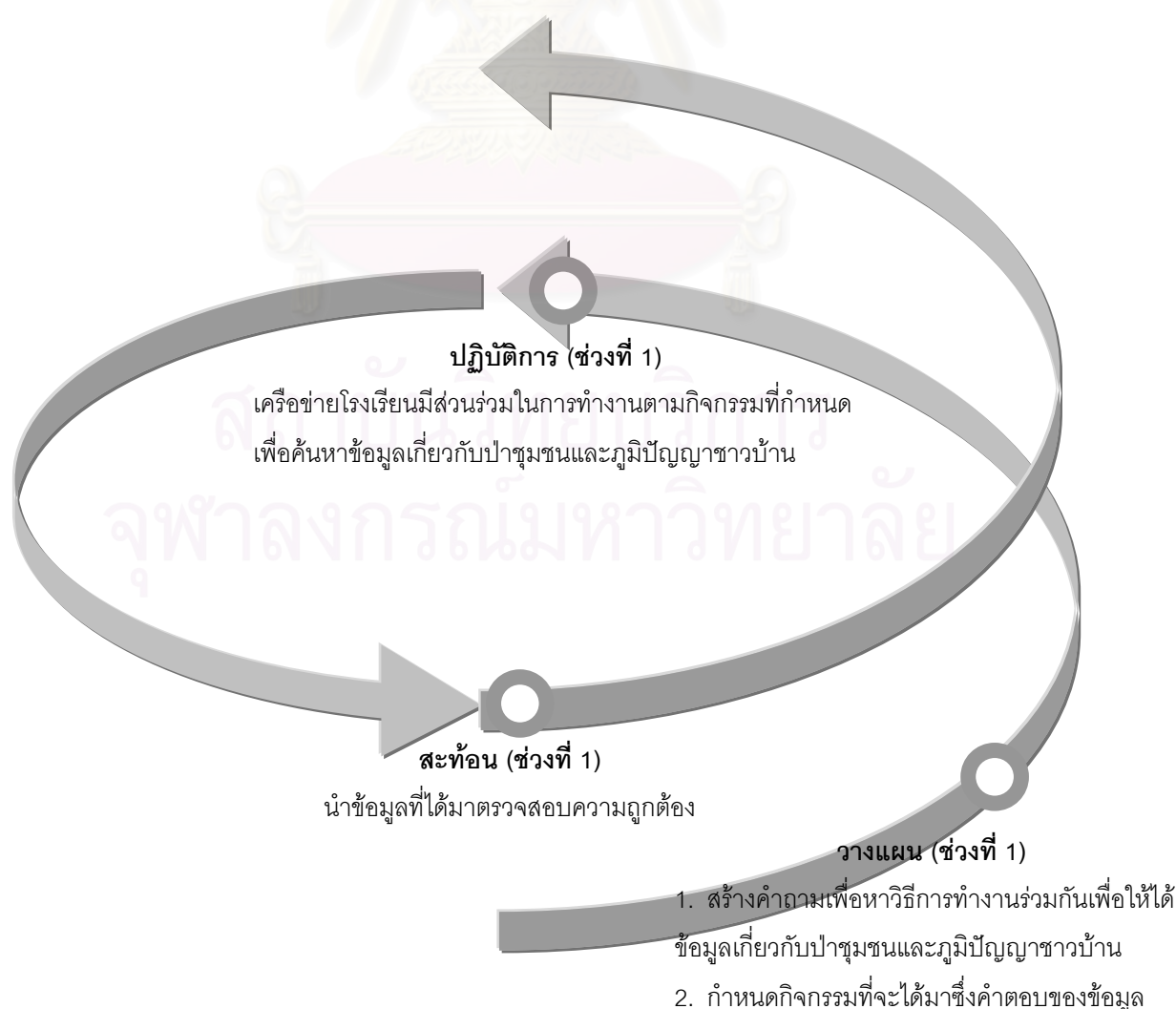
รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
- ในแต่ละฤดูเด็กจะเก็บอะไรจาก ป่ามาเรียนในห้องเรียนได้บ้าง	เพื่อให้เห็นกฎของ ธรรมชาติและ	- สัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูล จากช่วงที่ 1	- เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายนอกชุมชน	- ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ครูมาลี
- มีสัตว์ชนิดใดในป่าที่เด็กสามารถ เรียนรู้วงจรชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง ทุกฤดูกาล	เชื่อมโยงมาสู่ การเรียนการสอน ที่สอดคล้อง			- ครูภูผา
- เด็กจะเรียนรู้เรื่องดิน น้ำ อากาศ ในป่าที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละ ฤดูกาลอย่างไร	กับป่า			
- จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อย่างไรให้สอดคล้องกับฤดูกาล				
- จะใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้เรื่องอะไรที่ เกี่ยวกับป่าให้เด็กได้บ้าง	เพื่อสร้างความ ร่วมมือในการ จัดการเรียนการสอน	- การสัมภาษณ์	- เครือข่ายในโรงเรียน - ภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายนอกชุมชน	- ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - ครูมาลี
- ใครสามารถถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับการสังเกตสัตว์ชนิด ต่าง ๆ ในป่าได้	และขยายเป็นเครือ ข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ			- ครูภูผา
- ใครสามารถจัดกิจกรรมเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อรักษา สมดุลทางธรรมชาติ				
- จะใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ถ่ายทอดประสบการณ์เรื่องราว ในอดีตของผู้คนที่อยู่กับป่า อย่างไร				

จากการสร้างคำถามเพื่อค้นหาคำตอบของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กอนุบาลนำมาซึ่งกระบวนการในการทำงานที่เครือข่ายโรงเรียนตัดสินใจใช้ในการค้นหาคำตอบ แบ่งเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

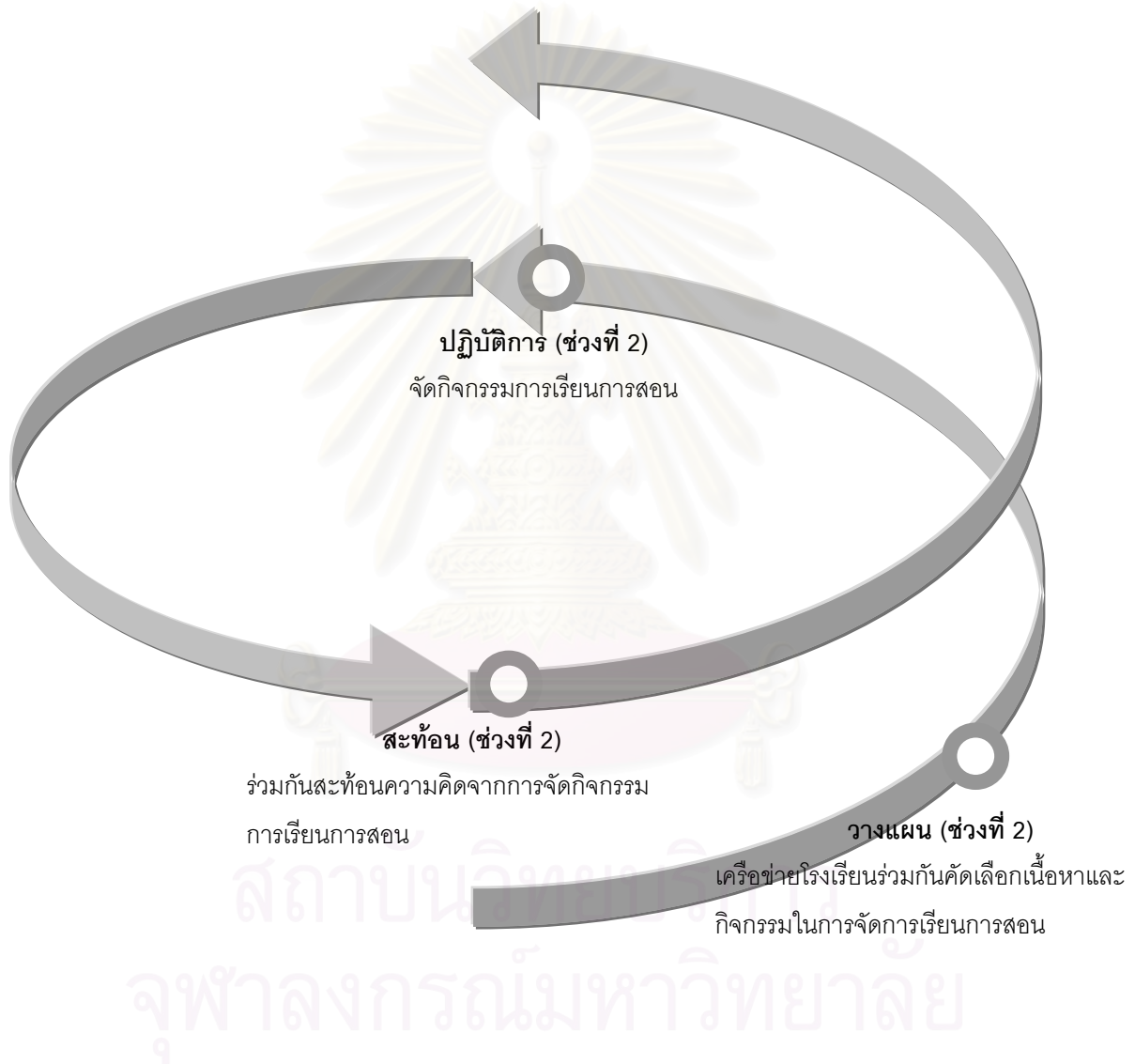
วางแผน	1. สร้างคำถามเพื่อหาวิธีการทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน 2. กำหนดกิจกรรมที่จะได้มาซึ่งคำตอบของข้อมูล
ปฏิบัติการ	เครือข่ายโรงเรียนมีส่วนร่วมในการทำงานตามกิจกรรมที่กำหนดเพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
สะท้อน	นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง

แผนภูมิที่ 1 แสดงกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนช่วงที่ 1

ช่วงที่ 2	การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนเพื่อจัดการเรียนการสอน
วางแผน	ร่วมกันคัดเลือกเนื้อหาและกิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน
ปฏิบัติการ	จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
สะท้อน	ร่วมกันสะท้อนความคิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

แผนภูมิที่ 2 แสดงกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนช่วงที่ 2

ขั้นที่ 2 การทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ

2.1 การเตรียมการก่อนทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ

ผู้วิจัยทดลองนำกระบวนการที่ได้มาจากการนำร่องไปใช้ ซึ่งในขั้นการทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ ผู้วิจัยดำเนินการในเรื่องการคัดเลือกสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนซึ่งสมาชิกบางคนได้มาจากขั้นนำร่อง การดำเนินการทดลอง การเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียดดังนี้

การได้มาซึ่งสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนในช่วงเตรียมการและนำร่อง โดยมีเกณฑ์การเลือกดังนี้

1. เกณฑ์การเลือกสมาชิกเครือข่ายโรงเรียน

1.1 สมาชิกเครือข่ายโรงเรียน

- เป็นผู้มีความรู้เรื่องป่า
- เป็นผู้มีความสนใจที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสัมพันธ์กับป่า
- เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการเดินป่า

1.2 สมาชิกเครือข่ายในชุมชน

- เป็นผู้ที่อยู่ในชุมชน
- เป็นผู้มีความรู้เรื่องป่าหรือมีป่าอยู่ในพื้นที่ของตนเอง
- เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีประสบการณ์ในการเดินป่า

1.3 สมาชิกเครือข่ายนอกชุมชน

- เป็นบุคคลหรือหน่วยงานที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อโรงเรียนและชุมชน
- เป็นผู้มีความรู้ด้านการศึกษาหรือการศึกษาปฐมวัย
- เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการเดินป่า

2.2 การดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูลในโปรแกรมฯ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเตรียมการก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยได้ทำหนังสือขอความร่วมมือในการทำวิจัยของบัณฑิตศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปยังผู้บริหารโรงเรียนบ้านมะขามคู่ อำเภอต้นผึ้ง จังหวัดราชบุรี

2. จัดเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น แบบบันทึกอย่างย่อ แบบวิเคราะห์ข้อมูล ตารางตรวจสอบข้อมูล ดัชนี แนวคำถาม เครื่องเขียน กล้องถ่ายรูป และเทปบันทึกเสียง

ผู้วิจัยเริ่มต้นทำงานในชั้นทดลองใช้โปรแกรมตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2545 ถึงเดือนมีนาคม 2546 เป็นระยะเวลา 11 เดือน ผู้วิจัยเข้าไปอยู่ในฐานะผู้ช่วยครูประจำชั้น ระยะเวลาที่ผู้วิจัยใช้เวลาในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนและโรงเรียนรวมทั้งเข้าไปเยี่ยมชมนวนป่าของผู้คนในชุมชนที่ทำการอนุรักษ์ไว้ตามแนวคิดเดียวกับโรงเรียน จนได้รู้จักกับชาวบ้านท่านหนึ่งที่อาศัยอยู่หมู่บ้านมะขามคู่มานาน เคยเห็นป่าผืนใหญ่ในหมู่บ้าน เคยใช้ชีวิตอยู่คู่กับผืนป่าแห่งนี้ รวมทั้งเห็นความเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งต่อมาผู้วิจัยได้เชิญเข้ามาเป็นเครือข่ายในชุมชน

ในโรงเรียนผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสนทนาพูดคุยกับบุคลากรในโรงเรียน และช่วยเหลืองานโรงเรียนในส่วนที่สามารถช่วยได้ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยอยู่ในโรงเรียนได้มีโอกาสเดินป่าในชุมชนของโรงเรียนร่วมกับอาจารย์ใหญ่ ครู นักการ นักเรียน และคนในชุมชนหลายครั้ง ทำให้ได้รับความรู้ในป่า ชีวิตของป่าในช่วงเวลาที่ต่างกัน รวมทั้งในบางโอกาสได้มีหน่วยงานหรือบุคคลจากภายนอกที่เข้ามาทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าร่วมกับโรงเรียนทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสค้นหาเครือข่ายนอกชุมชนอีกทางหนึ่ง

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยพิจารณาวีธีการเก็บข้อมูลตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ข้อมูลด้านการจัดการเรียนการสอนระดับอนุบาล ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นหลักในการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในกิจกรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมแล้วบันทึกลงในแบบบันทึกอย่างย่อ

2.3 การตรวจสอบข้อมูล

การใช้เวลาภาคสนาม โดยผู้วิจัยใช้เวลาในการทดลองในโปรแกรมฯ เป็นเวลา 11 เดือน โดยก่อนหน้านั้นในขั้นเตรียมการในการศึกษาในพื้นที่ในการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน ผู้วิจัยใช้เวลาอยู่ในชุมชนเป็นเวลา 5 เดือน ผู้วิจัยได้เห็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีความไว้วางใจกัน ครูและประชาชนในชุมชนจึงทำให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมจนได้ข้อมูลที่ตรงกับความจริงข้อมูลจึงมีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการทำบันทึกข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลเป็นประจำทุกวัน ในกรณีที่ไม่มีเวลามากพอที่จะทำการวิเคราะห์ทุกวันผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเพื่อที่จะทำการในปลายสัปดาห์ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างสมมติฐานเบื้องต้นนี้เมื่อผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้บันทึกในแบบบันทึกข้อมูลอย่างย่อและทำดัชนีข้อมูลที่ได้มาจากการบันทึกอย่างย่อ โดยใช้ดัชนีเชิงอธิบาย ซึ่งเป็นข้อความที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่เป็นการอธิบาย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกต การศึกษาเอกสารและการบันทึกอย่างย่อ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งตอบคำถามการวิจัยคือ

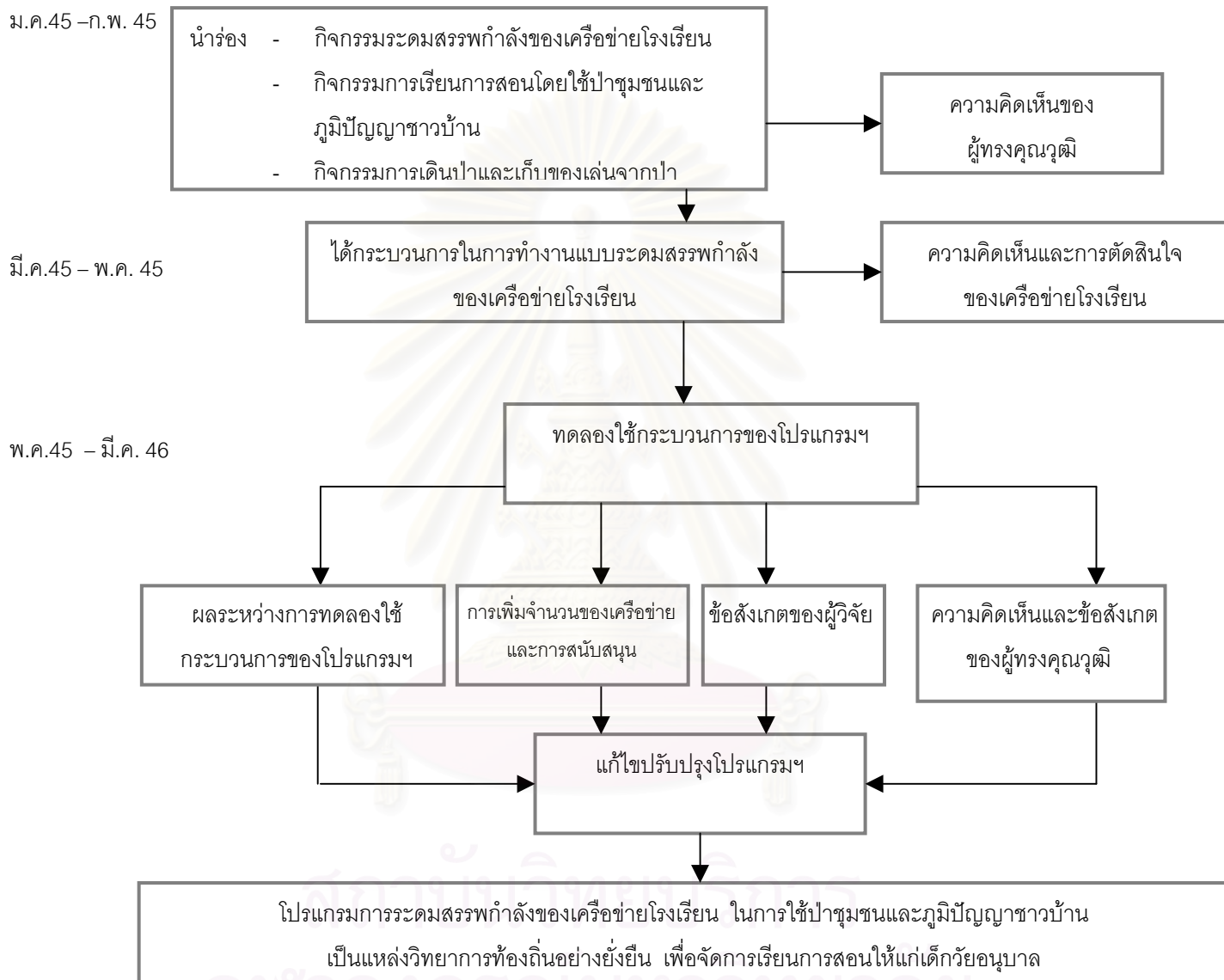
1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร
2. เด็กอนุบาลป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างไร
ยั่งยืนอย่างไร
3. คุรุสภาจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
อย่างไร

ขั้นที่ 3 ปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรมฯ

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมความคิดเห็นของสมาชิกทั้งในส่วนของเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ข้อสังเกตของผู้วิจัย เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย บันทึกการสังเกตสภาพแวดล้อมและสื่อ และบันทึกข้อมูลอย่างย่อขณะทำการทดลอง 11 เดือน มาวิเคราะห์และปรับปรุงโปรแกรมฯ เพื่อนำเสนอฉบับสมบูรณ์ต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**แผนภูมิที่ 3 การปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน
ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล**

การนำเสนอโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและ
ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก
วัยอนุบาลฉบับสมบูรณ์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มเครือข่ายผู้เด็กอนุบาล

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน โรงเรียน ป่าชุมชนโรงเรียนและ การจัดการเรียนการสอนในชั้นอนุบาลโรงเรียนบ้านมะขามคู่ รวมทั้งผลจากการดำเนินงานของ การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญา ชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

การที่ผู้วิจัยได้เข้าไปคลุกคลีกับข้อมูลอย่างใกล้ชิดเป็นเวลานาน ทำให้ผู้วิจัยสามารถ ค้นหาความหมายจากคำพูดหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลไปยังกันและกัน ท่ามกลางเวลาที่ผ่านไป ซึ่งเป็นการเจาะลึกกว่าการค้นพบเพียงแค่ผลสัมฤทธิ์ของโปรแกรม ดังนั้น ข้อค้นพบที่นำเสนอในบทนี้จึงไม่เป็นเพียงแค่ข้อค้นพบที่ได้จากการดำเนินงานของ โปรแกรมฯ เท่านั้น หากเป็นการเสนอภาพที่ได้สัมผัสตามความเป็นจริง

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการระดม สรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการ ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล แบ่งเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

- 1.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านมะขามคู่
- 1.2 ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียนบ้านมะขามคู่
- 1.3 ข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนโรงเรียนบ้านมะขามคู่

ตอนที่ 2 สภาพการจัดการเรียนการสอนในชั้นอนุบาลโรงเรียนบ้านมะขามคู่

ตอนที่ 3 กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มเครือข่ายผู้เด็กอนุบาล

- 3.1 การระดมสรรพกำลังนำสู่ความยั่งยืน
- 3.2 การใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นของเด็กอนุบาล
- 3.3 การจัดการเรียนการสอนที่เปลี่ยนไป

ตอนที่ 4 ความสำเร็จของโปรแกรมฯ

ตอนที่ 5 โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญา ชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วัยอนุบาลฉบับสมบูรณ์

ตอนที่ 1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

1.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านมะขามคู่

ประวัติความเป็นมาของบ้านมะขามคู่ เดิมชื่อมะขามสองพี่น้อง เนื่องจากมีหนองน้ำใหญ่และมีต้นมะขามใหญ่ 1 คู่ จึงเรียกว่ามะขามคู่ส่วนคำว่าสองพี่น้องมีเรื่องมาจากนายทองคำมณีแก้ว (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) มีภรรยาชื่อนางดี ต่อมาภรรยานายทองคำได้เสียชีวิตลง และได้แต่งงานใหม่กับน้องภรรยา ชาวบ้านจึงเรียกมะขามสองพี่น้อง

ปัจจุบันหนองน้ำขนาดใหญ่ได้ตั้งเงินแห้งแล้งหมดสภาพความเป็นหนองน้ำ แต่ต้นมะขามคู่ยังคงอยู่ ส่วนมะขามคู่สองพี่น้องนั้นอาจเป็นเพราะชื่อยาว คงไม่สะดวกในการเรียกชื่อ จึงเรียกมะขามคู่เรื่อยมา ส่วนคำว่าสองพี่น้องหายไป ต่อมาเมื่อมีบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นจึงเรียกว่า “บ้านมะขามคู่” จนถึงทุกวันนี้

การตั้งถิ่นฐานของคนรุ่นแรกที่มาอาศัยอยู่บ้านมะขามคู่ ประมาณ 100 ปีมาแล้ว ได้มีนายทองคำ มณีแก้ว พร้อมด้วยครอบครัว และนายมัด แสนสำราญ พร้อมด้วยครอบครัว ซึ่งมีเชื้อสายไทยวน อพยพมาจากบ้านมะขามคู่ตีนดอย ตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี อีกครอบครัวหนึ่งคือ ครอบครัวของนายสุข วิถีไทย อพยพมาจากทุ่งแจ่ม ตำบลทุ่งตะโก อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นเชื้อสายไทยวนเหมือนกัน

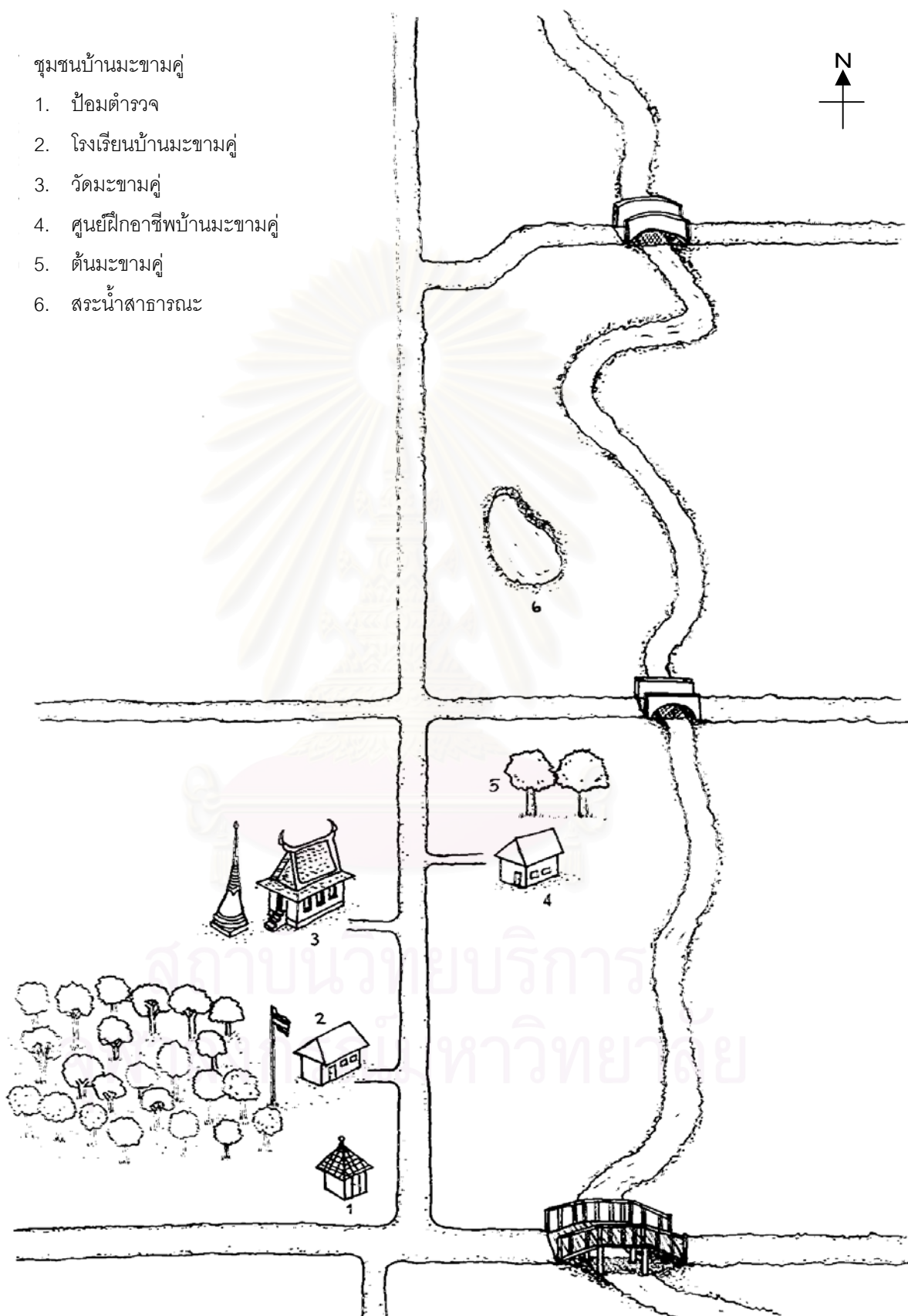
ตามประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทำศึกสงครามที่เชียงใหม่ หลังจากสงครามเลิกแล้วได้มีการกวาดต้อนครอบครัวไทยวนลงมาภาคกลางด้วย เพื่อเป็นการทดแทนพลเมืองที่น้อยลงเนื่องจากสงครามสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และเป็น การขยาย พื้นที่การทำงานให้มากขึ้น ซึ่งครั้งแรกให้มาอยู่ริมแม่น้ำแม่กลองบริเวณบ้านไร่ที่ ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่เรียกว่าบ้านไร่ ไทยวนที่มาอยู่บ้านมะขามคู่เป็นรุ่นเดียวกับพวกที่อพยพ มาอยู่ที่บ้านดอกบัว บ้านทุ่งกว้าง และบ้านป่าใหญ่ ตำบลดอกบัว อำเภอบึงใหญ่ จังหวัด ราชบุรี ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา

สภาพความเป็นอยู่ในอดีต กลุ่มคนที่มาอยู่ครั้งแรกรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและ ความเป็นอยู่เหมือนบรรพบุรุษ กล่าวคือการสร้างบ้านเรือน คอกสัตว์ ยุ่งข้าว ก็ใช้วัสดุท้องถิ่น ซึ่งหาได้ง่ายในสมัยนั้น การแต่งกายยังเห็นได้ชัดเจน ผู้หญิงเกล้าผมมวย พูดภาษาวน นับถือ เครงในพระพุทธรูป มีการทำบุญประจำปี เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา อาชีพส่วนใหญ่ทำนาและเก็บของป่า

แผนที่ที่ 1 แผนที่ชุมชนบ้านมะขามคู่

ชุมชนบ้านมะขามคู่

1. บ่อมตำรวจ
2. โรงเรียนบ้านมะขามคู่
3. วัดมะขามคู่
4. ศูนย์ฝึกอาชีพบ้านมะขามคู่
5. ต้นมะขามคู่
6. สระน้ำสาธารณะ

ชุมชนบ้านมะขามคู่มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านทุ่งสีนวล หมู่ที่ 5 อำเภอบึงใหญ่

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านหม้อข้าวน้อย หมู่ที่ 5 ตำบลบางหวาย อำเภอต้นผึ้ง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลดอกบัว อำเภอบึงใหญ่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านห้วยทรายทอง หมู่ที่ 1 ตำบลบางหวาย อำเภอต้นผึ้ง

ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนบ้านมะขามคู่ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงและภูเขาสูง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชไร่ บริเวณหุบเขาและริมลำห้วยเป็น พื้นดินชุ่มชื้น เหมาะแก่การทำสวนผลไม้และปลูกผัก น้ำที่ใช้สำหรับอุปโภคบริโภคเพียงพอ แต่น้ำสำหรับทำการเกษตรยังไม่เพียงพอ แต่ได้มีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรโดยการสร้าง ฝายทดน้ำและถนนน้ำล้นขึ้น ผลผลิตที่สำคัญในชุมชน คือพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย พืชเศรษฐกิจ เช่น ชมพู่ มะม่วง และขนุน และได้มีการทดลองปลูกพืชชนิดอื่น ๆ เช่น แก้วมังกร ลำไย เงาะ ทุเรียน

หมู่บ้านมะขามคู่ในปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด 650 คน ชาย 334 คน หญิง 316 คน จำนวนครัวเรือน 145 ครัวเรือน คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมะขามคู่ได้รับการศึกษาจนจบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หากเป็นคนที่มีความรู้ดีก็จะมีโอกาสศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษา แต่คนที่มี ฐานะยากจนก็จะประกอบอาชีพในท้องถิ่น ทำไร่ ไร่จ้าง มีส่วนน้อยที่ไปทำงานนอกชุมชนคือ ไปทำงานตามโรงงานต่าง ๆ ในจังหวัดใกล้เคียง

สภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ชีวิตชาวบ้านมะขามคู่ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจาก ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี และผู้คนที่เข้ามาอยู่รุ่นหลัง ๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลง ไป จะมีการทำไร่มากกว่าทำนา การตัดไม้ เผาถ่าน เก็บหาของป่ามีน้อยลง อาจเป็นเพราะป่าไม้ เหลือน้อย พืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูก ได้แก่ มันสำปะหลังและอ้อย การแต่งกายก็เปลี่ยนมาแต่ง แบบคนรุ่นใหม่ และที่สำคัญคือคนรุ่นใหม่พูดภาษาพื้นเมืองไทยยวนไม่ได้แล้ว

ในด้านความเชื่อชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องผี เช่น เมื่อมีคนป่วยรักษาไม่หาย ก็จะทำ การบนบานเจ้าพ่อ หรือผีตายโหง โดยการจุดธูป 3 ดอกแล้วอธิษฐาน หากหายป่วยก็จะแก้บน ด้วยหมู ไก่ และเหล้า ความเชื่อในเรื่องของการเลี้ยงผีไว้ในบ้าน การเลี้ยงผีก็จะเลี้ยงด้วยข้าวและ ไข่ต้มทุกวันโดยจัดไว้บนหิ้งบูชา หากผู้เลี้ยงดูเอาใจใส่ก็จะสร้างความเจริญให้แต่ถ้าเลี้ยงไม่ดีก็จะ มีแต่ความหายนะและมีการสืบทอดกันเป็นรุ่น ๆ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องลูกกรอกและ ผีปอบอีกด้วย

ปัญหาสำคัญของหมู่บ้านมะขามคู่คือ เขตพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เริ่มขาดความสมดุล ทางธรรมชาติ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทำให้พบว่าบ้านมะขามคู่ในสมัยก่อนเป็น

ป่าผืนใหญ่ ซึ่งเป็นทางเดินสัตว์ที่เรียกว่าด่านสัตว์ เพราะว่ามีป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีแหล่งน้ำ สัตว์ใหญ่จะเดินมาหาแหล่งน้ำมากินดินโป่ง ทำให้เกิดเป็นเส้นทางขึ้น หลังจากนั้นผู้คนก็ใช้ เส้นทางนี้ ตอนที่มีศึกสงครามเขาก็ใช้เป็นทางเดินทัพ เพราะว่ามีแหล่งน้ำแต่เนื่องจากมีการบุกรุก พื้นที่ป่าและนำทรัพยากรมาใช้มากเกินไป ชาวบ้านบางคนประกอบอาชีพด้วยการเผาถ่านขายจน ก่อให้เกิดภัยแล้งในช่วงฤดูร้อนและเกิดอุทกภัยในช่วงฤดูฝน มีผลกระทบต่ออาชีพหลักของ ท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของชุมชน นอกจากนี้คนรุ่นใหม่เริ่มหันไปประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างตาม โรงงานต่าง ๆ ไม่สนใจกับอาชีพ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น จึงเป็นปัญหาว่าทรัพยากรธรรมชาติ นับวันก็มีแต่จะสูญไป

1.2 ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียนบ้านมะขามคู่

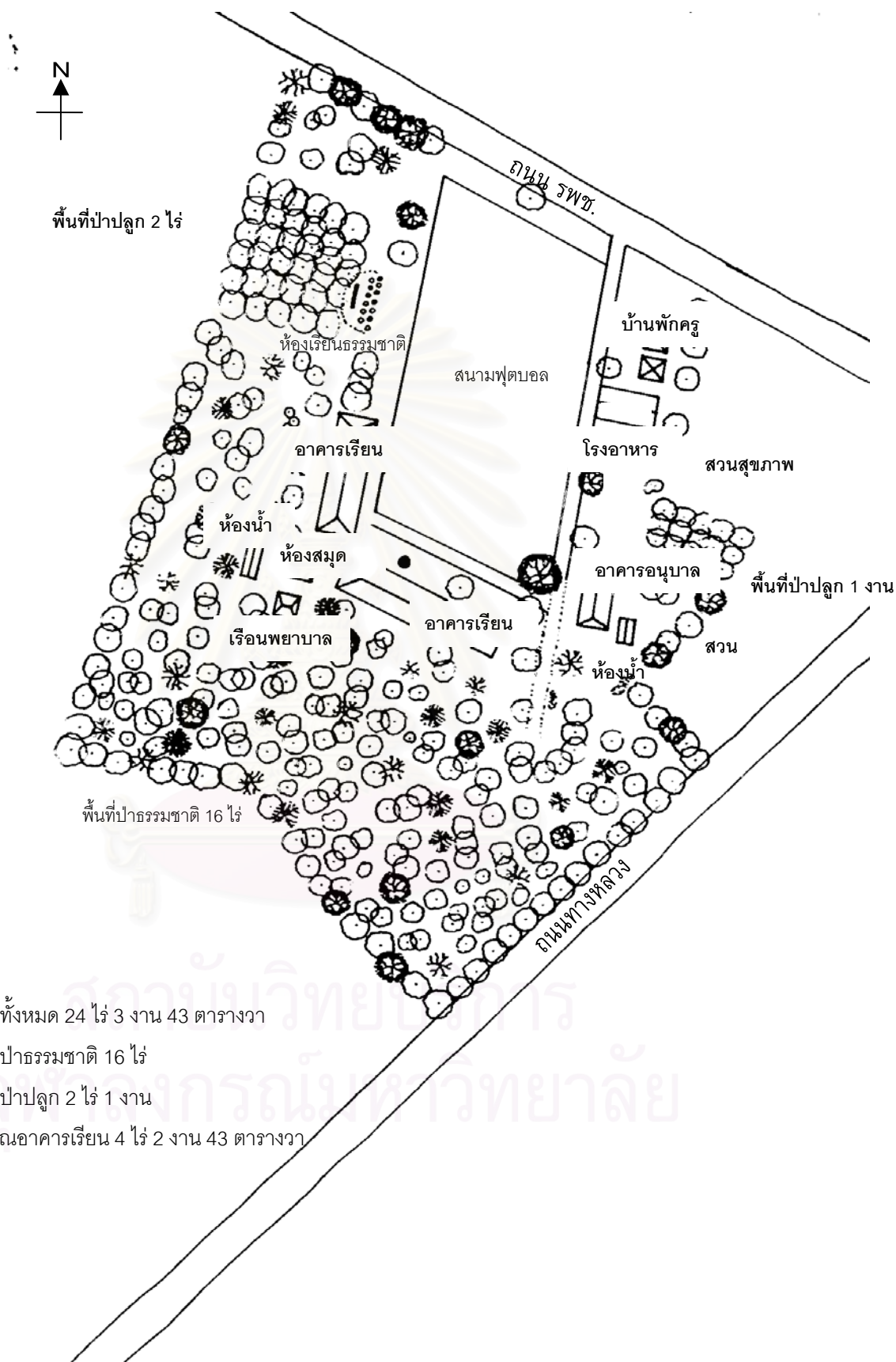
โรงเรียนบ้านมะขามคู่เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่ที่บ้านมะขามคู่ หมู่ที่ 5 ตำบล บางหวาย อำเภอต้นผึ้ง จังหวัดราษบุรี ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนชั่วคราวขึ้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2501 เป็นแบบโรงนาเสาไม้จริง เครื่องบนไม้ไผ่มุงด้วยหญ้าคา มีขนาดกว้าง 4.50 เมตร ยาว 20 เมตรโดยมีนายจันทร์ วิถีไทย เป็นผู้นำในการก่อสร้างครูคนแรกคือ นายเสริม ทรัพย์มาก มีนักเรียน 40 คน มีเนื้อที่ 25 ไร่เป็นพื้นที่จับจอง

โรงเรียนบ้านมะขามคู่ในปัจจุบันมีเนื้อที่ 24 ไร่ 3 งาน 43 ตารางวา เป็นบริเวณ สวนป่าซึ่งเป็นป่าธรรมชาติ 16 ไร่ และป่าปลูก 2 ไร่ 1 งาน นอกนั้นจะเป็นบริเวณอาคารเรียน สนามกีฬา สวนสุขภาพ ที่พักผ่อน และแปลงเกษตร จำนวน 4 ไร่ 2 งาน 43 ตารางวา

การจัดอาคารเรียนมีการจัดอาคารเรียนเป็นรูปตัว U มีอาคารเรียนทั้งหมด 3 หลัง มี ห้องเรียนทั้งหมด 8 ห้อง ห้องปฏิบัติการทางภาษาและห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ได้มีการ จัดรวมอยู่ในห้องเรียน มีห้องสมุด 1 หลัง เรือนพยาบาล 1 หลัง โรงอาหาร 1 หลัง ห้องส้วม 2 หลัง นอกจากนี้ยังมีห้องเรียนธรรมชาติ เป็นการใช้พื้นที่บริเวณรอบ ๆ โรงเรียนเป็นที่เรียนนอก ห้องเรียน

โรงเรียนบ้านมะขามคู่เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบัน มีนักเรียนทั้งหมด 180 คน เป็นชาย 91 คน หญิง 89 คน มีครูทั้งหมด 9 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 7 คน นักการ 1 คน อาจารย์ใหญ่คนปัจจุบันคือนายชลิต สว่างวงศ์ ซึ่งเข้ารับราชการ ครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านมะขามคู่ ในปี พ.ศ. 2507 และดำรงตำแหน่งครูใหญ่เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2508 นายชลิตได้อนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่ 16 ไร่ของโรงเรียน ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 จนถึงปัจจุบัน

แผนที่ที่ 2 แผนที่โรงเรียนบ้านมะขามคู่

พื้นที่ทั้งหมด 24 ไร่ 3 งาน 43 ตารางวา

พื้นที่ป่าธรรมชาติ 16 ไร่

พื้นที่ป่าปลูก 2 ไร่ 1 งาน

บริเวณอาคารเรียน 4 ไร่ 2 งาน 43 ตารางวา

1.3 ข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนโรงเรียนบ้านมะขามคู่

“รักษาป่ามานาน 30 ปี”

โรงเรียนบ้านมะขามคู่ มีพื้นที่อยู่ 24 ไร่ 3 งาน 42 ตารางวา ใช้เป็นอาคารสถานที่ ประมาณ 6 ไร่กว่า ๆ นอกนั้นเป็นสวนป่าทั้งหมด เริ่มรักษาป่าไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 รวมแล้วป่านี้ก็รักษามานานถึง 30 ปีทีเดียว

“ผมรักต้นไม้”

สวนป่าของโรงเรียนบ้านมะขามคู่มีการดูแลรักษามานาน ไม่ใช่เรื่องง่ายที่มันจะเติบโตขึ้นมา แต่อาจารย์ใหญ่ชูลิต สว่างวงศ์ ได้บอกเล่าถึงการรักษาป่าว่า “ความจริงเดิมที่ผมก็เอาธมา ปาดหน้าดินให้เสมอกัน ต้นไม้ก็ราบเรียบไปหมด ต้นเล็กต้นน้อยเราก็ให้เด็กเก็บเกลี้ยง พออยู่มาสักอาทิตย์สองอาทิตย์มันก็ขึ้นมาอีก ผมก็บอกให้เด็กตัดให้หมด พอได้อาทิตย์กว่า ๆ มันก็ขึ้นมาอีกเต็ม ผมก็เลยคิดว่าอยากขึ้นก็ให้ขึ้น เราแม้แต่ตัดอยู่ก็ไม่ต้องทำอะไรอะไรแล้ว ที่ตั้ง 20 ไร่”

“ธรรมชาติแท้ ๆ นั้นให้ประโยชน์อย่างไร?”

สวนป่า 20 ไร่ของโรงเรียนประชาบาล ถึงแม้ว่ามันจะไม่ใหญ่โตนักแต่มันใหญ่ในคุณค่าของคนที่มีความรักและหวงแหนต้นไม้ ธรรมชาติสอนให้คนที่ผ่านไปผ่านมาได้คิดว่า ธรรมชาติแท้ ๆ นั้นให้ประโยชน์อย่างไร อาจารย์ใหญ่ชูลิตท่องให้ฟังว่า “ประโยชน์ของป่าทำให้ฝนตก ป้องกันอุทกภัย เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัย ได้สมุนไพร ทำยา ช่วยรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งอาหารของคนและสัตว์” ประโยคทุกประโยคที่กล่าวมานี้ มีเขียนไว้ที่แผ่นป้ายให้นักเรียนและชาวบ้านอ่าน แต่อาจารย์ใหญ่จำได้ขึ้นใจ ไม่เคยลืม

“หลวงพ่อบอกตัดไม้”

ต้นไม้ทุกต้นไม่ได้ปลูก มันเป็นต้นไม้ที่ขึ้นเองทั้งนั้น อาจารย์ใหญ่หวังใครจะมาตัดไม้ได้ ภารโรง ชาวบ้าน แม้แต่หลวงพ่อบุญใจวัดมะขามคู่เองก็ไม่ยอม

หลวงพ่อบุญใจ : “อาจารย์ใหญ่ ฉันขอต้นคางคกใหญ่ให้ได้ไหม ฉันจะเอามาทำกระดานสร้าง ศาลาวัด”

ครูใหญ่ : “ไม่ได้หรอกหลวงพ่อบุญใจ ต้นคางคกใหญ่ที่สุด ผมจะเอาไว้ทำต้นไม้ยักษ์ให้คนเขา ได้ดูกัน เดี่ยววันหน้าไม่มีต้นไม้ใหญ่ดู”

อาจารย์ใหญ่ตอบหลวงพ่อบุญใจไปอย่างนั้น ซึ่งท่านก็ไม่ได้ว่าอะไร

“หน้าหนาว เดือนหงาย ถีอไฟฉายส่องป่า”

อาจารย์ใหญ่เล่าว่า “เมื่อก่อนผมอยู่ที่บ้านพักครู ตอนกลางคืนถ้ามีเสียงกรอบแกรบสักที ผมต้องลงมาถือมีดเล่มหนึ่งเล่ม ไฟฉายหนึ่งกระบอกส่องดูสวนป่าใครจะมาลักต้นไม้ มีเหมือนกันคน มาลักตัดแต่น้อย เพราะเขารู้ว่าผมหวง

ต้นไม้ 30 ปีที่ขึ้นเองตามธรรมชาติของมัน กว่าจะใหญ่ผมว่าไม่ใช่มันจะโตได้ง่าย ๆ ผมเพิ่งรู้ว่าต้นไม้ที่เติบโตโดยธรรมชาติมันสวยงามน่ารักอย่างนี้เอง ผมรักมันตลอดมา บางคืนหน้าหนาวเวลาเดือนหงาย ผมยังห่มผ้าลุกขึ้นมาเดินดูสวนป่าของผมคนเดียว มันงามมากเวลาถูกแสงจันทร์”

“ป่าโรงเรียนบ้านมะขามคู่”

นายชลิต สว่างวงศ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านมะขามคู่ เข้ารับราชการ พ.ศ. 2507 แต่เดิมไม่ได้มีความสนใจเกี่ยวกับป่าไม้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการย้ายอาคารเรียนมาอยู่ในที่ใหม่ซึ่งเต็มไปด้วยป่าเสื่อมโทรมมีแต่ต้นไม้เล็ก ๆ ซึ่งมีความสูงเฉลี่ย 2-5 เมตรเท่านั้น ครูและเด็กได้ช่วยกันล้างท้องสวนป่า (ล้างท้อง หมายถึง การทำให้โล่ง) หลังจากล้างท้องสวนป่าแล้ว ทำให้แลดูโล่งสะอาดตา สวยงาม ทำให้เกิดความรักป่าขึ้นมาทันที

การอนุรักษ์ป่าโรงเรียนบ้านมะขามคู่

โรงเรียนบ้านมะขามคู่ได้มีการอนุรักษ์ป่า โดยมีกิจกรรมหลัก คือ

1. การอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ

1.1 ป่าเปิด (แต่งป่าธรรมชาติ) เป็นสภาพป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีการตกแต่งเพิ่มเติมบ้างโดยการทำทางเดินในสวนป่าพร้อมปลูกไม้ประดับสองข้างทางลัดเลาะไปตามต้นไม้ ทำให้เกิดความสวยงามเป็นสัดส่วน และเพื่อความสะดวกในการให้ครูพาเด็กไปศึกษาหาความรู้รวมไปถึงผู้ที่มาศึกษาดูงานด้านป่าไม้

1.2 ป่าปิด (ป่าธรรมชาติ) เป็นสภาพป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่นกันโดยโรงเรียนปล่อยให้ป่านี้เป็นไปตามธรรมชาติให้มากที่สุด ไม่มีการหักล้างถางป่า ไม่มีการปลูกเพิ่มเติมหรือกระทำการใด ๆ ทั้งนี้ในป่านี้จะมีพืชตั้งแต่ระดับผิวดิน เช่น กระเทียม กระเจียว บุก เป็นต้น พืชระดับสูงจะเป็นไม้ยืนต้น เช่น มะค่าแต้ ตะแบก ชิงชัน ประดู่ พยอม และไม้ป่า เป็นต้น

2. การปลูกป่า

2.1 ป่าปลูก เป็นป่าที่คณะครูและนักเรียนช่วยกันปลูกในที่ว่างเปล่าของโรงเรียน เป็นป่าสะเดา และป่าผสม ซึ่งเป็นการปลูกไม้ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่เดียวกัน ได้แก่ ตะแบก อินทนิล มะค่าโมง หางนกยูง

2.2 การปลูกไม้ประดับในบริเวณโรงเรียนและอาคารเรียนเพื่อความสวยงาม มีการปลูกต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงารอบบริเวณสนามฟุตบอล ตามแนวถนนหน้าโรงเรียนปลูกต้นไม้ที่ให้ร่มเงาเพื่อความสวยงามและใช้เป็นอาหารได้ เช่น มะขาม กระจิน เป็นต้น

2.3 การเพาะชำกล้าไม้ไว้เพื่อปลูกซ่อมแซมต้นไม้ที่ตาย หรือมีที่ว่างที่พอจะปลูกได้ เช่น เมล็ดมะค่าแต่ ซึ่งเมล็ดพันธุ์นั้นได้มาจากต้นเดิมในป่าของโรงเรียน

2.4 การรวบรวมพันธุ์ไม้ซึ่งเป็นพันธุ์ไม่มีค่าของท้องถิ่น เพื่อใช้ขยายพันธุ์และนำไปมอบให้กับศูนย์เพาะชำกล้าไม้ราชบุรี และหน่วยงานหรือบุคคลที่สนใจทั่วไป

2.5 การจัดทำป้ายคำขวัญไว้ในบริเวณโรงเรียน สวนป่าและริมถนนใหญ่ เพื่อให้เด็กหรือผู้ที่สนใจผ่านไปมาได้อ่าน ทำให้เห็นความสำคัญของป่าไม้

2.6 การจัดวันพัฒนาสวนป่าของโรงเรียน ใน พ.ศ. 2530 โรงเรียนได้จัดให้มีวันพัฒนาสวนป่าขึ้นในเดือนมีนาคมของทุกปี หลังจากเด็กสอบปลายภาคเรียนจะเป็นวันพัฒนาหนึ่งวัน วันพัฒนานี้จะเข้าไปทำเฉพาะบริเวณป่าเปิด (แต่งป่าธรรมชาติ) เท่านั้น เช่น มีการเก็บใบไม้ ตัดแต่งกิ่งไม้ที่รกหรือเกะกะออกเพื่อให้ดูสะอาดตาสวยงาม ใบไม้ที่เก็บกวาดได้จะนำไปทำปุ๋ยหมักวันพัฒนานี้จะมีชาวบ้านเข้ามาร่วมกิจกรรมและช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ มีการนำอุปกรณ์มาช่วยและมีการนำอาหารมาเลี้ยงเด็กและคณะครู แต่วันพัฒนาสวนป่านี้ภายหลังได้มีการยกเลิกเพราะต้องการคืนธรรมชาติให้กับป่า “ถ้ามีวันพัฒนาสวนป่าต่อไป จะทำให้ต้นไม้ขาดอาหารตามธรรมชาติอย่างแน่นอน” อาจารย์ใหญ่กล่าวในที่สุด

ในระยะหลังได้มีผู้มาติดต่อขอซื้อเศษไม้ ใบไม้ในสวนป่า โดยจะเข้ามาเก็บกวาดเอง แต่ทางโรงเรียนก็ไม่ขายเพราะต้องการคืนธรรมชาติให้แก่ป่า แม้แต่การก่อสร้างอาคารแต่ละครั้งจะต้องให้เสียต้นไม้ไม่น้อยที่สุด

การอนุรักษ์ป่าของโรงเรียนอย่างต่อเนื่องทำให้สภาพป่าของโรงเรียนบ้านมะขามคู้เป็นป่าที่สมบูรณ์ จัดเป็นป่าประเภทป่าเบญจพรรณแล้งต่ำ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นที่ศึกษาดูงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาเรื่องป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่สนใจศึกษาและนำไปเป็นแบบอย่าง เช่น นายจันทร์ วิถีไทย (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านมะขามคู้ ลุงจันทร์ได้เห็นสภาพโรงเรียนที่มีการอนุรักษ์ป่าจึงเกิดความคิดว่า ที่บ้านตนเองก็ยังมีพื้นที่ที่ยังเป็นป่าอยู่อีกประมาณ 10 ไร่จึงได้รักษาป่านั้นไว้ อาจารย์ใหญ่ขลิตเล่าว่า ได้เคยไปเยี่ยมลุงจันทร์ที่บ้านและเห็นสภาพป่าที่รักษาไว้ ลุงจันทร์เล่าว่า “สวนป่าของลุงเป็นอย่างนี้ได้เพราะได้แบบอย่างมาจากสวนป่าของโรงเรียน” และเล่าต่อว่าลุงได้รับประโยชน์จากป่าแห่งนี้มากมาย เช่น ได้ใช้ไม้แห้งมาทำฟืน ทำถ่าน บางฤดูก็ได้อาหารจากป่า เช่น เห็ดโคน ผักหวาน กระทิงเพาะ นูก กลอย กระเจียว เป็นต้น ปัจจุบันถึงแม้ว่าลุงจันทร์จะได้เสียชีวิตไปแล้ว แต่ลูกของลุงจันทร์ก็ยังคงรักษาป่าผืนนั้นไว้

จะเห็นได้ว่าการรักษาป่ามีจุดเริ่มต้นมาจากบุคคลเพียงคนเดียวคืออาจารย์ใหญ่ อาจารย์กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากความบังเอิญ แต่มาเห็นความงามของป่าและตระหนักถึงคุณค่าในภายหลัง จากนั้นมีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ชีวิตไปสู่ผู้คนรอบข้างให้เห็นคุณค่าและริเริ่มแนวคิดในการอนุรักษ์ด้วยตัวเอง ลงมือทำและเห็นผลด้วยตัวเอง

ตอนที่ 2 สภาพการจัดการเรียนการสอนในชั้นอนุบาลโรงเรียนบ้านมะขามคู่

“ห้องเรียนของหนูอยู่น้ำสวนป่า”

ห้องเรียนชั้นอนุบาลที่โรงเรียนบ้านมะขามคู่เป็นห้องเรียนที่มีความเป็นเอกเทศ เป็นอาคารที่แยกตัวมาจากชั้นประถมศึกษา มีผู้บริจาคทรัพย์ส่วนตัวก่อสร้างให้โรงเรียน จากการสอบถามอาจารย์ใหญ่และครูประจำชั้นอนุบาลถึงการเลือกทำเลที่ตั้งของอาคารอนุบาลทราบว่าเลือกพื้นที่ว่างบริเวณด้านหน้าโรงเรียนและที่ว่างบริเวณทางเข้าป่าชุมชน เพราะจะได้ไม่ต้องตัดต้นไม้เพื่อก่อสร้างอาคาร และที่บริเวณนี้ติดกับโรงอาหาร สวนสุขภาพ และสนามเด็กเล่นของโรงเรียนประถม มีบริเวณกว้างที่ครูสามารถดูแลเด็กได้ทั่วถึง ไม่ลับตา การที่อยู่ใกล้ด้านหน้าของโรงเรียนก็สะดวกในการรับส่งเด็กในตอนเช้าและตอนเย็น

จากการสังเกตภายในห้องพบว่ามีการปรับน้ำเป็นรอยอยู่บนผนังห้องส่วนล่างที่ติดกับพื้นห้องเรียน ครูประจำชั้นเล่าว่า

“ทุกเช้าเวลาเปิดห้องจะค่อนข้างมีกลิ่นอับ ต้องเปิดประตูหน้าต่างทุกบานให้ระบายอากาศ ควบน้ำที่เห็นจะมีมากในหน้าฝน ถ้าฝนตกหนัก ๆ พื้นจะขึ้นมากต้องปูผ้าให้เด็กนอน แต่ถ้าเป็นหน้าร้อนจะเย็นสบาย มีอยู่ครั้งหนึ่งได้กลิ่นเหม็นเน่าอยู่ในห้อง หาเท่าไรก็ไม่พบ จนวันหนึ่งเด็กคนที่นอนอยู่ตรงมุมห้องบอกว่า ครูครับมีงูตายอยู่ใต้เสื่อน้ำมันเป็นงูตัวเล็ก ๆ คงตายมาหลายวันแล้ว เด็กก็นอนหลับไปทั้งมาจนแบน ไม่รู้ว่ามันเข้ามาได้อย่างไร”

การจัดตกแต่งภายในห้องเรียนเป็นการจัดแต่งห้องเรียนตามแบบที่พบเห็นได้ทั่วไปในโรงเรียนต่าง ๆ คือ มีภาพการ์ตูนที่เป็นรูปสัตว์บ้าง รูปคนบ้าง ติดอยู่ทุกพื้นที่ของผนังห้อง การใช้สีที่สดใสสะดุดตา ไม่เก๋าง่าย ภายในห้องจะมีบอร์ดสำหรับจัดป้ายนิเทศติดอยู่ทุกผนัง ไม่มีผนังในส่วนที่เป็นพื้นที่ว่างจึงเป็นภาระที่ครูจะต้องประดับตกแต่งให้ครบทุกบอร์ด จากการสอบถามทราบว่าบอร์ดที่จัดมาทั้งหมดนั้นเป็นฝีมือการจัดของนักศึกษาฝึกสอนเมื่อ 5 ปีที่แล้ว

“เป็นครูอนุบาลเพราะความจำเป็น”

ครูประจำชั้นอนุบาลเป็นครูที่ไม่ได้เรียนจบการศึกษาปฐมวัยมาโดยตรง แต่ลงมาสอนชั้นอนุบาลด้วยเหตุผลที่ว่าไม่มีใครอยากสอน เมื่อได้มาสอนแล้วก็เกิดความรักและผูกพันกับเด็กจนรู้สึกว่าจะอยากสอนชั้นอนุบาลต่อไปเรื่อย ๆ ครูประจำชั้นอนุบาลเล่าว่า

“เรียนจบเอกประถมศึกษามาก็เคยสอนชั้นประถมมาก่อน ตอนหลังไม่มีใครอยากลงมาสอนชั้นเด็กเล็กก็เลยลองมาสอนเอง เมื่อก่อนมีห้องเดียวเรียกว่าชั้นเด็กเล็กตอนหลังเปลี่ยนมาเป็นชั้นอนุบาลมาถึงตอนนี้ก็ 14 ปีแล้วที่สอนมาก็ชอบนะอยู่กับเด็กสบายใจดี ถ้าให้กลับไปสอนประถมตอนนี้ต้องคิดดูก่อน”

“อบรมมาอย่างไร ก็สอนไปอย่างนั้น”

หากถามว่ามีวิธีการจัดการเรียนการสอนอย่างไร ก็คือเมื่อมีการอบรมที่ไหน มีการศึกษาดูงานที่ไหนก็ไปร่วมกับเขา เห็นอะไรดีก็กลับมาทำอย่างนั้น

“เราเป็นโรงเรียนในป่าอยู่ไกลจากตัวเมือง บางครั้งโอกาสที่จะได้เห็นสิ่งใหม่ ๆ ก็ไม่ค่อยมีแล้วที่นี้ไม่ค่อยมีศึกษานิเทศก์เข้ามาตรวจหรือให้คำแนะนำเพราะว่าคนที่มาทำงานที่นี้ก็มาอยู่กันเพียงชั่วคราวแล้วก็ร่อยไยไปอยู่ในเมือง เราก็ต้องพึ่งตัวเองศึกษาด้วยตัวเอง ภูบ่างผิดบ้างก็ค่อย ๆ พัฒนากันไป”

คำกล่าวของครูประจำชั้นอนุบาลแสดงให้เห็นถึงความต้องการในการพัฒนาตัวเองและพัฒนาการสอนควบคู่กันไป

“หลักสูตรก่อนประถมศึกษากับโรงเรียนในป่า”

ปัจจุบันการศึกษาระดับชั้นอนุบาลได้มีการใช้หลักสูตรก่อนประถมศึกษา 2540 ในทัศนะของครูที่นี้อ่านแล้วก็เหมือนกับการจัดประสบการณ์แบบเดิม ๆ ก็น่าจะใช้เล่มเดิมได้นี้อหากไม่แตกต่างกันมากนัก และยังแบ่งเนื้อหาเป็นหน่วยการเรียนรู้รายสัปดาห์ไว้ให้ครบตลอดทั้งปี

“เวลาไปอบรมเขาสอนให้ทำใบแมงมุมเราก็ทำ ดู ๆ แล้วมันก็เหมือนที่เราเคยสอนก็เลยสอนตามเนื้อหาแบบที่เคยสอนมาตลอดนั่นแหละ สอนเป็นหน่วยสัปดาห์ละ 1 หน่วยตลอดทั้งปีก็ 40 หน่วย”

กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นไปตามตารางประจำวันที่มีกิจกรรมครบทั้ง 6 กิจกรรม คือ กิจกรรมเสรี กิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ กิจกรรมวงกลม กิจกรรมกลางแจ้ง และเกมการศึกษา ในแต่ละกิจกรรมเด็กจะได้เรียนตามหน่วยการเรียนรู้

ที่ครูจัดเตรียมไว้ให้ ในช่วงตอนเย็นก่อนกลับบ้านบางวันจะมีการฝึกเขียนตัวอักษรเพื่อเป็นการเตรียมพร้อมที่จะเรียนในชั้นประถมศึกษาต่อไป

“หนูไม่ได้เล่น”

ของเล่นสำหรับเด็กชั้นอนุบาลครูใช้วิธีการจัดซื้อจากงบประมาณที่ได้เป็นรายหัว ครูประจำชั้นบอกว่า “ก็ดูไปตามรายการที่ทางร้านเอามาเสนอ เราอยากได้อะไรก็สั่งไป ของเล่นบางอย่างเราก็หามาให้เด็กเอง เช่น โทรศัพทที่บ้านเสี่ยก็เอามา เสื้อผ้า รองเท้า กระเป๋าที่ไม่ใช้แล้วก็เอามาให้เด็กเล่น” ของเล่นส่วนใหญ่จะเป็นบล็อกและตัวต่อที่มีขนาดและสีต่างกัน ๓ เครื่องครัวที่ทำจากพลาสติกที่มีสีสันสดใส ที่มุมหนึ่งของห้องจัดเป็นมุมหมอนที่มีเตียงเล็ก ๆ พร้อมอุปกรณ์เลียนแบบหมอนครบชุด ตัวต่อพลาสติกหลายขนาด และมีมุมแต่งตัวที่เด็ก ๆ ได้เข้าไปเล่น แต่งตัวเลียนแบบผู้ใหญ่ ภายในห้องเรียนมีชั้นวางของขนาดใหญ่ที่ยาวขนานไปตามแนวของผนังห้อง ของเล่นต่าง ๆ จะถูกบรรจุลงในตะกร้าพลาสติกสีสันสดใสและวางเรียงกันอยู่บนชั้น รวมทั้งเกมการศึกษาก็ถูกจัดวางไว้ด้านหนึ่งของชั้นแต่ไม่ได้รับอนุญาตให้นำออกมาเล่นเอง ครูจะจัดเวลาช่วงตอนเย็นก่อนกลับบ้านให้เด็กเล่นเกมการศึกษา

“เวลาที่เด็กเล่นของเล่นก็จะกระจายไปทั่วห้องเลย บางคนก็ชอบเอาของเล่นหอบมาเยอะ ๆ กอง ๆ ไว้พอหมดเวลาให้เก็บของเล่นใช้เวลาานานมาก เพราะว่ากว่าจะเก็บใส่ตะกร้าแยกให้ถูกแต่เด็กเขาก็ช่วยกัน บางคนก็ก็จะบอกว่า คุณครูอันนี้หนูไม่ได้เล่น”

จากคำพูดของครูประจำชั้นและสภาพความเป็นจริงคือ ของเล่นที่มีจำนวนมากจะถูกหยิบออกมาจากชั้นจนหมดเพื่อนำมาเล่น เมื่อถึงเวลาเก็บก็พบว่าของเล่นเหล่านั้นปะปนกันจนแทบจะแยกประเภทไม่ออก แต่เด็ก ๆ ก็ช่วยกันเก็บแบบปะปนกันจนเสร็จโดยมีครูประจำชั้นเป็นผู้ช่วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 3 กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มเครือข่ายสู่เด็ก

3.1 การระดมสรรพกำลังนำสู่ความยั่งยืน

จากคำถามการวิจัยข้อที่ 1

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายโรงเรียน เครือข่ายชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชน ได้มาร่วมกันค้นหาวิธีการทำงานเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อมาจัดเป็นเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วิทยอนุบาล เนื่องจากสมาชิกเครือข่ายต่างก็มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับป่าในมุมที่แตกต่าง กัน การใช้คำถามเพื่อค้นหาคำตอบจึงเป็นวิธีการที่กลุ่มเครือข่ายโรงเรียนเลือกใช้

ตัวอย่างการถามคำถามเพื่อค้นหาคำตอบ เรื่องข้อมูลป่าชุมชนและภูมิปัญญา ชาวบ้าน

ป่าชุมชนของโรงเรียนเป็นป่าประเภทใด มีความสำคัญอย่างไร

ในป่ามีสัตว์อะไรอาศัยอยู่บ้าง

สภาพดินและน้ำในแต่ละพื้นที่ในป่ามีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

คนจะเข้าไปใช้ประโยชน์อะไรจากป่าได้บ้าง

ในแต่ละฤดูกาลต้นไม้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

เราจะพบสัตว์แต่ละชนิดได้ในช่วงใดบ้าง

สภาพดิน น้ำ อากาศในป่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละฤดูกาล

คนจะสังเกตความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลจากป่าได้อย่างไรบ้าง

จากคำถามที่ตั้งไว้ สมาชิกเครือข่ายโรงเรียนต้องร่วมกันหาคำตอบโดยมีกิจกรรมร่วมกับการสำรวจต้นไม้ในป่าเพื่อทำแผนที่ป่าเป็นกิจกรรมที่เครือข่ายโรงเรียนเลือกทำเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนของโรงเรียน กระบวนการในการทำงานใช้วิธีการวางแผน ปฏิบัติการ และสะท้อน

ช่วงที่ 1

รูปภาพที่ 1 วางแผน การสำรวจป่า

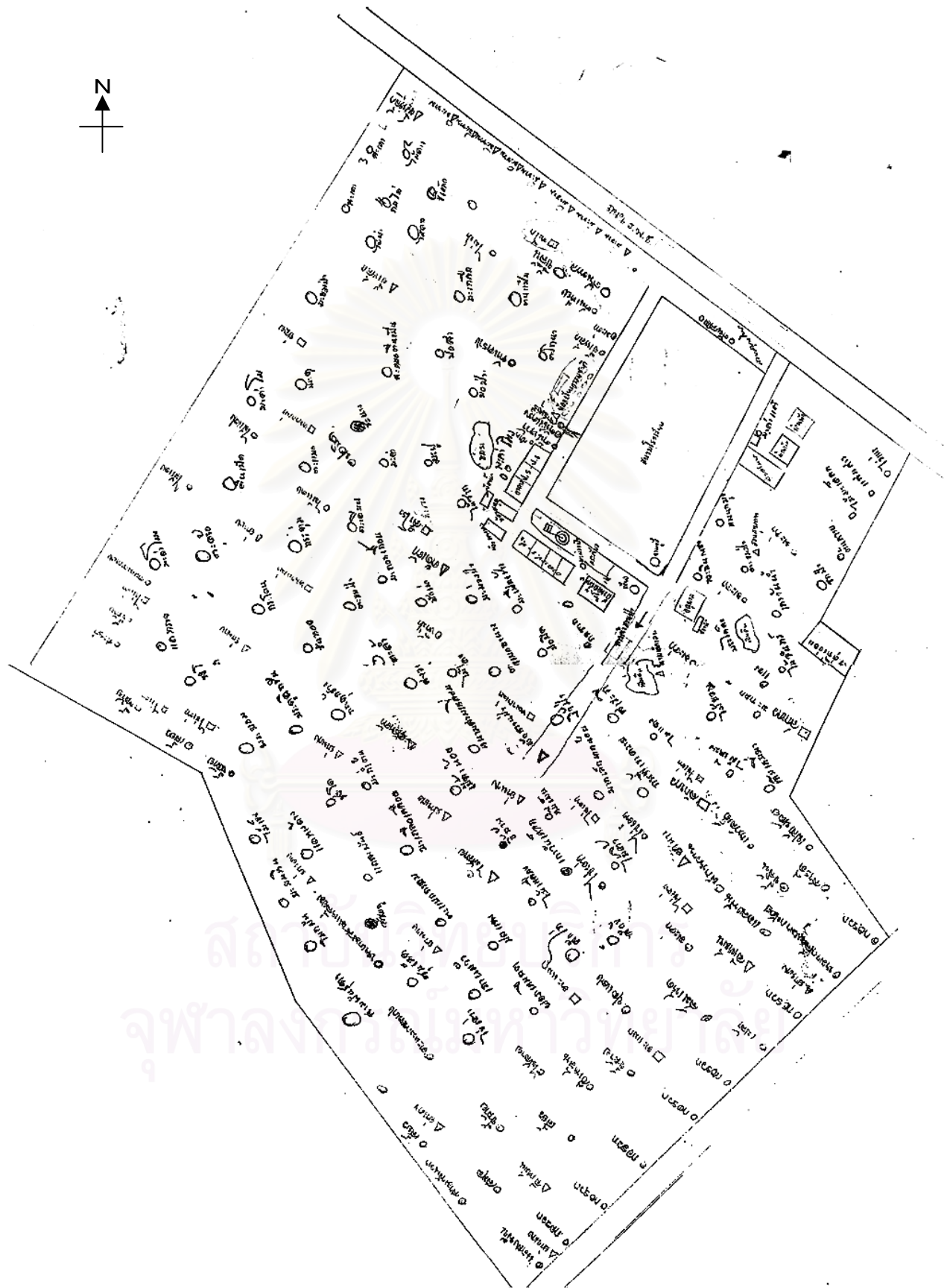

รูปภาพที่ 2 ปฏิบัติการ เดินป่าและบันทึกที่รายชื่อด้านไม้

รูปภาพที่ 3 สะท้อน ตรวจสอบข้อมูลที่ได้กับภูมิปัญญาชาวบ้าน
เครือข่ายในโรงเรียนและเครือข่ายในชุมชน

แผนที่ที่ 3 แผนที่ป่าที่เป็นผลงานของเครือข่ายโรงเรียน

มีสูตรชนิดใดในป่าที่เด็กสามารถเรียนรู้วงจรชีวิตได้อย่างต่อเนื่องทุกฤดูกาล
 เด็กจะเรียนรู้เรื่องดิน น้ำ อากาศในป่าที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละฤดูกาลอย่างไร
 จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไรให้สอดคล้องกับฤดูกาล

ช่วงที่ 2

37	ปลา	เปลือกของลำต้นไม้ที่ขึ้น
38	สาหร่ายน้ำจืด	ยอดอ่อนไม้ที่ขึ้น
39	สีแสด (ขมิ้น)	ลำต้นไม้ที่ กระจายอยู่ทั่วไป
* 30	ตาปลา	ลำต้นไม้ที่ ใต้ร่มไม้, กระจาย, ทั่วบริเวณ
31	ไม้สา (ขมิ้น)	ลำต้นไม้ที่ ใต้ร่มไม้, ใต้ต้นไม้ใหญ่
32	ไม้แดง	ลำต้นไม้ที่ กระจาย
33	สีแสด (ขมิ้น)	เปลือกของลำต้นไม้ที่ ขึ้น
34	สีส้ม	
35	กล้วยไม้	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น
36	ไม้สี	เปลือกไม้ที่ ขึ้น
37	ไม้สี	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น
38	ไม้สี	ลำต้นไม้ที่ กระจาย, ทั่วบริเวณ
39	กล้วยไม้	เปลือกไม้ที่ ขึ้น
40	ไม้สี	ลำต้นไม้ที่ กระจาย, ทั่วบริเวณ
+ 41	กล้วยไม้	
+ 42	ไม้สี	
* 43	กล้วยไม้	
+ 44	ไม้สี	
* 45	ไม้สี	
* 46	ไม้สี	
47	กล้วยไม้	เปลือกไม้ที่ ขึ้น
48	กล้วยไม้	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น
49	กล้วยไม้	เปลือกไม้ที่ ขึ้น
50	กล้วยไม้	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น
51	กล้วยไม้	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น
52	กล้วยไม้	ลำต้นไม้ที่ ขึ้น

รูปภาพที่ 5 ข้อมูลต้นไม้ที่ได้จากการสำรวจป่า นำมาแจกแจงประโยชน์และสรรพคุณต่าง ๆ

วางแผน คัดเลือกเนื้อหาและกิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน

ตารางที่ 3 โครงการสอนในรอบ 1 ปี

ฤดูกาล	เนื้อหา				
	ฤดูร้อน	มนุษย์	สัตว์	พืช	แร่ธาตุ
มีนาคม	- เก็บของป่ามาทำ	- เรียนเรื่องนก เช่น	- เรียนเรื่องนก เช่น	- ต้นไม้ผลัดใบผลัดลูก	- ดินในช่วงฤดูร้อนเป็น
เมษายน	อาหาร เช่น หน่อไม้	นกนางแอ่น	นกนางแอ่น	เช่น โมกมัน เปิ้ล	ดินทรายละเอียด
พฤษภาคม	ผักหวาน	นกกระทา หอด จะมี	นกกระทา หอด จะมี	ต้นไทร	ดินดาน
มิถุนายน		มากในช่วงที่ต้นไม้	มากในช่วงที่ต้นไม้		
		ผลัดใบและออกผล	ผลัดใบและออกผล		
	- กวาดทางกันไฟ	- กระจก กระจก	- กระจก กระจก	- เก็บเมล็ดพันธุ์พืช	- วิธีเก็บน้ำไว้ในช่วง
		อยู่ในช่วงกำลัง	อยู่ในช่วงกำลัง	และฝักของพืช เช่น	หน้าแล้ง
		ออกลูก	ออกลูก	เมล็ดมะค่าแต้	
				เมล็ดมะกล่ำ	
				ฝักโมกมัน	
	- ทำปุ๋ยจากใบไม้	- สัตว์มีพิษจะซ่อนตัว	- สัตว์มีพิษจะซ่อนตัว	- เถาวัลย์ประเภท	
		อยู่ใต้ใบไม้ที่ปกคลุม	อยู่ใต้ใบไม้ที่ปกคลุม	ต่าง ๆ เช่น	
		ดิน เช่น งู ตะขาบ	ดิน เช่น งู ตะขาบ	เถาวัลย์น้ำ	
				เถาวัลย์หนัง	
				บันไดลิง	
	- เก็บไม้ไว้ทำของเล่น				
	ของใช้				
	- ตัดเถาวัลย์เพื่อช่วย				
	ต้นไม้				

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 (ต่อ) โครงการสอนในรอบ 1 ปี

ฤดูกาล	เนื้อหา				
	ฤดูฝน	มนุษย์	สัตว์	พืช	แร่ธาตุ
กรกฎาคม	- ภูมิปัญญาชาวบ้าน	- เรียนเรื่องความ	- เก็บผลไม้ ลูกไม้	- ดินในฤดูฝน ร่วนซุย	
สิงหาคม	ในการเก็บเห็ด	สัมพันธ์ระหว่าง	ที่เริ่มสุก เช่น	และฟู	
กันยายน	สังเกตเห็ดมีพิษและ	ดิน ปลวก	ไข่เต่า มะกอก		
ตุลาคม	ไม่มีพิษ	แมงเม่า เห็ด			
	- ทำอาหารจากพืชหัว และพืชผิวดิน	- แมลงกินใบและ แมลงที่กิน แมลงกินใบ	- เรียนเรื่องพืชใต้ดิน และพืชผิวดิน เช่น บุก กระเจียว กระเทียม เปาะ กระเทียมขาว	- การย่อยสลายของ ใบไม้ที่ทับถม ในฤดูร้อน มีประโยชน์กับดิน	
	- ทำงานประดิษฐ์ งานไม้ ที่เก็บไว้ใน ช่วงฤดูร้อน	- สัตว์ที่กินแมลง เช่น จิ้งจก กิ้งก่า อึ่ง	- กำจัดวัชพืชหญ้า ต้นเสียหมอบ บอระเพ็ด		
	- ปลุกต้นไม้เพื่อ ซ่อมแซมในป่า	- ฝังที่อพยพจาก ป่าใหญ่มาทำรัง และหาน้ำหวาน			

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 (ต่อ) โครงการสอนในรอบ 1 ปี

ฤดูหนาว	เนื้อหา			
	ฤดูกาล	มนุษย์	สัตว์	พืช
พฤศจิกายน	- ภูมิปัญญาชาวบ้าน	- สัตว์ในฤดูหนาว	- ไม้ดอก เช่น	- น้ำแข็ง
ธันวาคม	ในการทำอาหาร	เช่น ปู หนู อีเห็น	กาสะลอง จามจุรี	ดินเริ่มกระด้าง
มกราคม	จากกลอย		สารภี ตะแบก	
กุมภาพันธ์	- ทำอาหารจากพืช	- สัตว์ในดิน เช่น	- เรียนเรื่องสีจากใบไม้	- บางปีอาจมีน้ำซับ
	กินยอด เช่น	ไส้เดือน	ในช่วงฤดูหนาว	ในป่า เรียนเรื่อง
	มะกอก กระพี้	จะขึ้นมาบนผิวดิน	ใบไม้จะมีสีเขียวจัด	น้ำซับที่สัมพันธ์กับ
			และสีน้ำตาล	ดินดาน
			- ทำของเล่นจากผลไม้	- อากาศเย็นลมสงบ
			และลูกไม้แห้งที่เก็บไว้	นิ่ง หากอากาศ
			จากฤดูฝน	หนาวมาก
				ลมจะแรงจัด
			- ความสงบของป่า	

ตารางที่ 4 ตารางกิจกรรมประจำวัน

ช่วงเวลา 09.00 – 10.20 น.	กิจกรรม	ผู้จัด
วันจันทร์	เล่นอิสระ	ครูสุพร
วันอังคาร	ทำอาหาร	ครูสุพรและผู้ปกครอง
วันพุธ	ทำสวน	เด็กชั้น ป.5
วันพฤหัสบดี	งานศิลปะ	ครูสุพร
วันศุกร์	เดินป่า	ครูสุพร ลุงใหญ่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

รูปภาพที่ 6 สะท้อน เครื่องข่ายในโรงเรียนสะท้อนความคิดจากการจัดการเรียนการสอน

ดังนั้นการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลได้ ซึ่งให้เห็นวิธีการทำงานของเครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่ม คือเริ่มจากการใช้คำถามเพื่อค้นหาคำตอบ จากสมาชิกกลุ่มเครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่ม โดยใช้วิธีการวางแผนปฏิบัติการและสะท้อนเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ โดยแบ่งการทำงานเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน และช่วงนำข้อมูลมาจัดเป็นเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอน

ในการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนเป็นการทำงานโดยมีความสัมพันธ์ในแนวราบ คือมีความเท่าเทียมกันเสมอภาคกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำและร่วมกันตัดสินใจ

3.2 การใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นของเด็กอนุบาล

จากคำถามการวิจัยข้อที่ 2

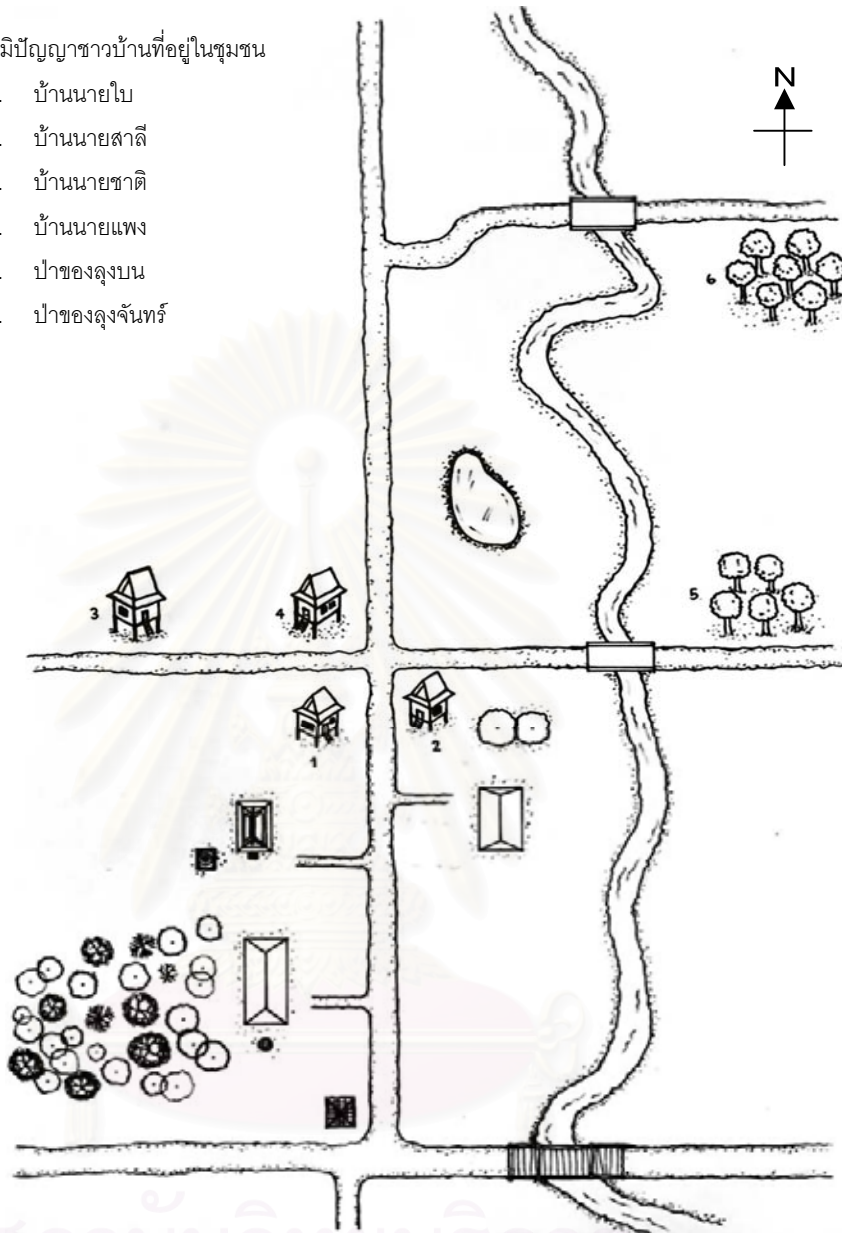
เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนอย่างไร

หลังจากการใช้โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล ได้มีการทำแผนที่ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่อยู่รายล้อมป่าเพื่อแสดงให้เห็นแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในบริเวณโรงเรียนและในชุมชน

แผนที่ที่ 4 แผนที่แสดงภูมิปัญญาชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนบ้านมะขามคู่

ภูมิปัญญาชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน

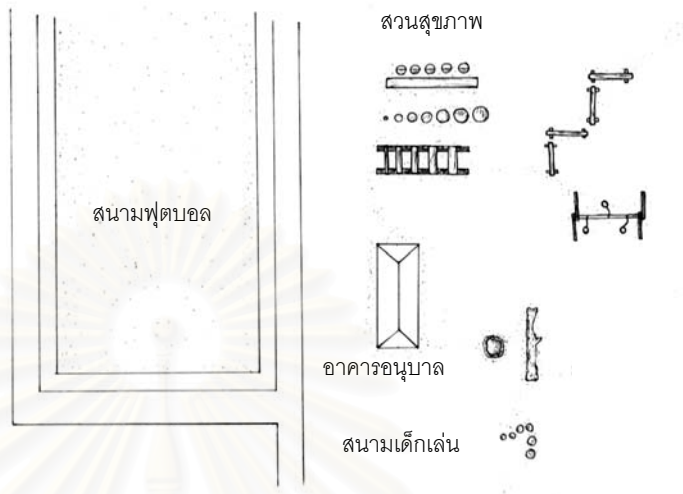
1. บ้านนายใบ
2. บ้านนายสาลี
3. บ้านนายชาติ
4. บ้านนายแพง
5. ป่าของลุงบน
6. ป่าของลุงจันทร์

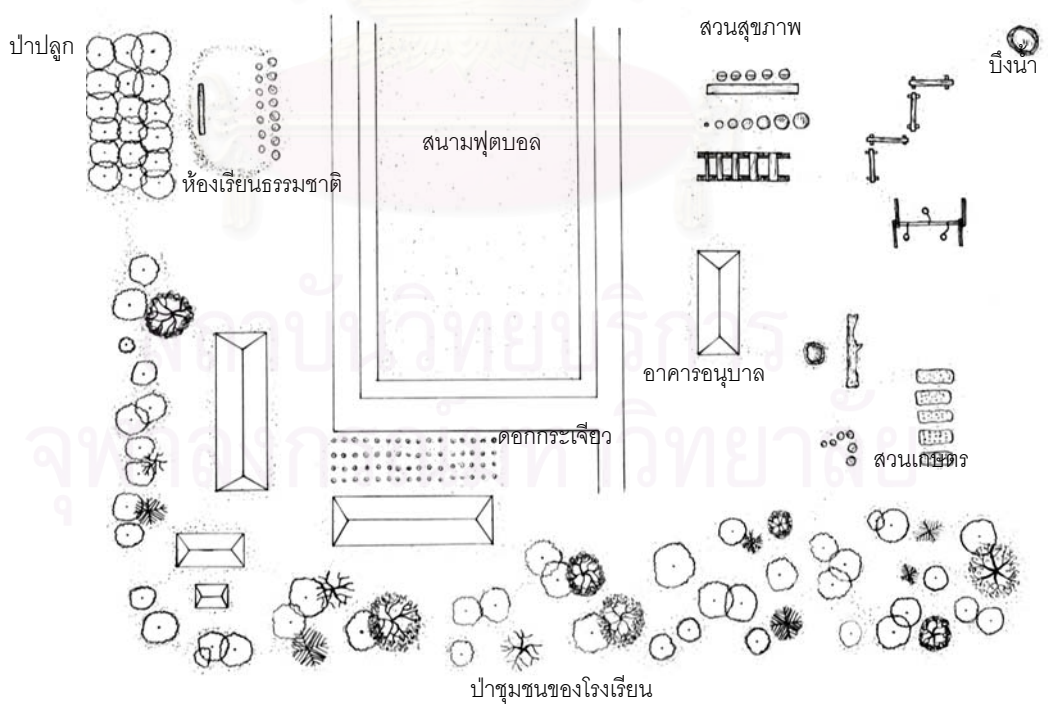
เด็กอนุบาลได้มีโอกาสได้ใช้พื้นที่ในการเรียนรู้เพิ่มขึ้นจากเดิม มีการเรียนรู้ นอกห้องเรียนมากขึ้นมีการใช้ป่าและพื้นที่ต่าง ๆ ในโรงเรียนมากขึ้น รวมทั้งมีโอกาสได้ศึกษา หาความรู้ในชุมชนจากภูมิปัญญาชาวบ้านและผืนป่าที่พวกเขาได้อนุรักษ์ไว้

การเรียนซึ่งแต่เดิมมีอยู่เพียงแต่ในห้องเรียนและบริเวณพื้นที่สำหรับเด็กอนุบาล เท่านั้นก็ได้เปลี่ยนมาสู่การเรียนที่สามารถเรียนได้ในทุกพื้นที่ทั่วทั้งบริเวณโรงเรียน โดยสับเปลี่ยน หมุนเวียนกันไป ทำให้การเรียนของเด็กไม่ยึดติดอยู่กับที่ใดที่หนึ่ง ทุกพื้นที่เป็นที่เรียนรู้ได้

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนก่อนการทดลอง
กระบวนการใช้โปรแกรมฯ

แผนภาพที่ 2 แผนภาพแสดงพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนหลังการทดลอง
กระบวนการใช้โปรแกรมฯ

จากการที่เด็กอนุบาลได้ใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ได้พบว่าแหล่งวิทยาการท้องถิ่นนี้เป็นแหล่งที่ให้ความรู้และสร้างทักษะชีวิตให้กับเด็กอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของพวกเขา สิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้สร้างความรัก ความผูกพันในเรื่องของการใช้ชีวิตท่ามกลางบริบทและสังคมของตน นำพาไปสู่ความตระหนัก เห็นคุณค่าและช่วยกัน ดำรงรักษาให้ยั่งยืนสืบไป

เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนโดย

3.2.1 ใช้เป็นแหล่งการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง

ในวิถีชีวิตของคน เราอยู่ในสังคมร่วมกับผู้คนมากมาย ได้พบปัญหาได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากผู้คนเหล่านั้น การที่เด็กเรียนรู้จากป่าและจากการถ่ายทอดของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้ที่ได้มาจากธรรมชาติเป็นความจริง หากแต่ต้องมีการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้ให้สอดคล้องกับชีวิตจริงของเด็ก

ในกิจกรรมการเดินป่าของเด็กอนุบาลกับครูที่มีภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าร่วมด้วย เด็กจะได้รับความรู้เรื่องป่าจากสิ่งที่ได้พบเห็น ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละครั้งที่เข้าไปในสัมผัส แต่สิ่งเหล่านั้นสามารถเชื่อมโยงมาสู่ชีวิตของเราได้เสมอ

วันหนึ่งในขณะที่ครูและเด็กเข้าไปเรียนในป่า โดยมีลุงใหญ่ผู้จัดการของโรงเรียนเข้าไปร่วมด้วย ลุงใหญ่ถือมีดพร้าหนึ่งเล่ม เมื่อเดินไปในป่าพบเถาว์วัลย์ที่พันเกี่ยวอยู่รอบ ๆ ต้นไม้ เขาจะใช้มีดพร้าฟันลงไปโคนของเถาว์วัลย์นั้น

ลุงใหญ่พูดว่า :“บางครั้งถ้าเราไม่ช่วยมันบ้าง ต้นไม้พวกนี้ก็ตายหมดน่าเสียดายกว่ามันจะโต”

หลังจากนั้นเด็ก ๆ ก็ช่วยกันมองหาเถาว์วัลย์ที่พันต้นไม้และชี้ให้ลุงใหญ่ช่วยต้นไม้เหล่านั้น เมื่อทุกคนเดินมาได้สักพักหนึ่งเด็ก ๆ ก็ได้เห็นต้นไม้ต้นหนึ่งที่ถูกลูกเถาว์วัลย์พันจนลำต้นเป็นเกลียวลึกลงไป

เด็กคนหนึ่งพูดขึ้นว่า :“น่าสงสารมันจังเนอะ ถ้าเป็นแบบนี้เราก็คงช่วยมันไม่ได้ล่ะสิ”

ครูจึงอธิบายเพิ่มเติมว่า : “ต้นไม้พวกนี้ก็เหมือนกับคน ถ้าเราอยู่ด้วยการเบียดเบียนกัน สุดท้ายก็ตายทั้งเขาทั้งเรา”

รูปภาพที่ 7 เรียนรู้จากเถาว์วัลย์

การเรียนรู้แบบนี้เกิดขึ้นเสมอเมื่อเราเข้าไปศึกษาในป่า ธรรมชาติเป็นผู้สอนความจริง ภูมิปัญญาเป็นผู้ชี้ให้เห็นความจริง ครูเป็นผู้เชื่อมโยงสู่ชีวิต เด็กเป็นผู้เรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นในป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งวิทยาการที่ยังคงมีความรู้มากมายไม่รู้จบให้เราค้นหา

3.2.2 ใช้เป็นแหล่งฝึกทักษะการคิด

การเรียนรู้ในป่าชุมชนและจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการส่งเสริมให้เด็กได้ใช้ทักษะในการคิดตลอดเวลา เริ่มตั้งแต่การเข้าไปเดินในป่า จะเดินอย่างไรไม่ให้เหยียบต้นไม้เล็ก ๆ ที่อยู่บนผิวดินในขณะเดียวกันไม่ให้ศีรษะไปชนกับกิ่งไม้ที่โน้มเอียงลงมาขวางทางเดิน ความเปลี่ยนแปลงของป่าที่เกิดขึ้นทุกครั้งที่เข้าไปป่าในแต่ละช่วงเวลาช่วงฤดูกาลที่ไม่เคยเหมือนเดิม ชีวิตของป่ามีความผันแปรไปตามเวลา เด็กรับรู้ได้ถึงเปลี่ยนแปลงนั้น เกิดคำถาม นำไปสู่การคิดเพื่อค้นหาคำตอบ

จากการเข้าไปเรียนในป่าชุมชนของโรงเรียนจุดหนึ่งที่เด็กให้ความสนใจคือจอมปลวก เด็กเห็นจอมปลวกในครั้งแรกเป็นดินร่วนสีดำมีตัวปลวกอยู่ข้างใน จอมปลวกมีขนาดไม่ใหญ่นัก เมื่อเวลาผ่านไปทุกครั้งที่ได้เด็ก ๆ เดินผ่านจอมปลวกก็จะเห็นความเปลี่ยนแปลงขนาดของจอมปลวกที่ใหญ่ขึ้น ลักษณะดินที่แข็งขึ้น ทำให้คำถามต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย

ยอด : “ปลวกมันมีบ้านเหมือนภูเขาเลยดูสิ แต่ทำไมไม่เห็นมีทางเข้าเลยมันจะเข้าออกทางไหน”

เกม : “เราว่ามันคงใช้ทางออกใต้ดินนะ”

จ๊อบ : “แล้วมันจะกินอะไรเป็นอาหารล่ะ”

ทิม : “ก็กินพวกไม้เนี่ยสิ เห็นไหมมันเดินมาจากใต้ดิน แล้วก็มากินต้นไม้ต้นนี้ กินไปเรื่อย ๆ พอหมดก็เปลี่ยนไปต้นอื่น”

เกม : “เนี่ยสิ ดูต้นไม้ต้นนี้สิ ปลวกมันกินเกือบหมดแล้ว”

รูปภาพที่ 8 เรียนรู้จากปลวก

รูปภาพที่ 9 ปลวกกินต้นไม้เป็นอาหาร

จากความเปลี่ยนแปลงที่เด็ก ๆ ได้เห็น สร้างให้พวกเขาได้คิดและค้นหา คำตอบซึ่งมีอยู่ในป่าที่เป็นแหล่งวิทยาการอยู่แล้ว แต่บางครั้งอาจต้องได้รับการชี้แนะจาก ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นผู้รู้เพื่อนำไปสู่คำตอบที่แท้จริง เช่น เรื่องปลวกที่เด็ก ๆ กำลัง ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านได้ให้ความรู้ที่ว่า ปลวกมี 2 ชนิด คือ ปลวกที่จะกลายเป็นแมงเม่า และปลวกในดินที่เป็นแหล่งของเห็ด การที่เด็กได้เฝ้าสังเกตจะได้เรียนรู้ความสัมพันธ์ของ ดิน ปลวก แมงเม่าและเห็ด

3.2.3 ใช้เป็นแหล่งที่สร้างมุมมองที่หลากหลาย

ป่าเป็นแหล่งวิทยาการที่สร้างมุมมองที่หลากหลายให้กับเด็ก ในช่วงของการ เรียนในระยะแรกเด็กจะเห็นภาพป่าเพียงแคในระดับพื้นดินและระดับสายตาของเด็กเท่านั้น แต่ เมื่อเด็กได้มีกิจกรรมเดินป่าอย่างสม่ำเสมอ มุมมองของเด็กก็เริ่มกว้างไกลขึ้น เริ่มมองในสิ่งที่ไกล จากตัวเองมากขึ้น จินตนาการของเด็กได้รับการสร้างสรรค์จากสรรพสิ่งรอบตัวเชื่อมโยงมาสู่ตัวเอง

“นกบนภูเขาเห็นเหมือนเราหรือเปล่า”

วันหนึ่งในขณะที่เฟิร์นกำลังนั่งคุยกับบี๊ท เฟิร์นได้มองและชี้ไปที่ภูเขา

“บี๊ท เราอยากเป็นนก ถ้าเราเป็นนกนะเราจะบินไปที่ภูเขาสูงไหน
อยากรู้จังว่านกบนภูเขาจะมองเห็นเหมือนเราหรือเปล่า”

รูปภาพที่ 10 มุมมองจากป่า

“นางฟ้าโมกมัน”

เมื่อเข้าสู่ฤดูร้อนต้นไม้ในป่าก็เริ่มผลัดใบ ผักและเมล็ดพืชที่แก่ร่วงลงสู่พื้นดินรอวันเติบโต ในช่วงฤดูร้อนลมจะพัดแรง เป็นลมที่พัดพาฝุ่นละอองและไอแดดที่มีแต่ความร้อนให้ปกคลุมไปทั่วบริเวณ บางครั้งเราเรียกว่าลมแล้ง ในบางวันลมก็ได้พัดเอาละอองเกสรดอกไม้จากป่ามาสู่บริเวณ โรงเรียน ต้นโมกมันเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งที่อยู่ในป่าเป็นพืชที่มีฝัก ภายในจะมีเมล็ดเล็ก ๆ และปุยสีขาวบางเบา เมื่อฝักโมกมันแห้งจะร่วงหล่นลงพื้นดินและฝักก็จะแตกออก ปุยสีขาวยกัปลิวไปตามลม วันใดที่ลมพัดแรงเด็ก ๆ ก็จะได้เห็นปุยสีขาวของฝักโมกมันปลิวมาถึงห้องเรียนเด็ก ๆ จะมองตามด้วยความชื่นชม บางคนพยายามที่จะจับปุยสีขาวยุ่่น

ปอนำปุยสีขาวของฝักโมกมันมาให้ครูดู : “ครูคะ ดูลึคะนางฟ้ามาเต็มไปหมดเลย”

ครูไม่เข้าใจจึงถามกลับไปว่า : “ไหนนางฟ้าคะ”

ปอดตอบว่า : “ก็นี่ไงคะปุยสีขาว ๆ เหมือนกับนางฟ้าที่อยู่บนสวรรค์นี่น่ะ”

ป่าที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เมื่อฤดูกาลเปลี่ยนป่าก็เปลี่ยน เด็ก ๆ จะได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ตามฤดูกาลที่เปลี่ยนไป การที่เด็กมีมุมมองที่กว้างขึ้นทำให้การเรียนรู้ของเด็กกว้างไกลขึ้น จากการเรียนรู้ในระดับพื้นดินเรื่องสัตว์และพืชผิวดิน เรียนรู้เรื่องไม้พุ่ม แมลง ตัวหนอน ที่อยู่บน กิ่งไม้ เด็กจะพัฒนาต่อไปสู่การมองที่ไกลจากตัวออกไป แต่ยังมีเชื่อมโยงระหว่างตัวเอง พืช สัตว์ และแร่ธาตุอย่างกลมกลืน การที่เด็กมองเห็นความงามจากป่าและสามารถสรรสร้างจินตนาการจากป่า สิ่งนี้เป็นการทำให้จิตของเด็กละเอียด สามารถเตรียมพร้อมที่จะเข้าถึงความจริง มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง

3.2.4 ใช้เป็นแหล่งที่สร้างความเข้าใจอดีตที่สัมพันธ์กับปัจจุบัน เชื่อมโยงสู่

อนาคต

การใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดอดีตสู่เด็ก ผืนป่าสอนให้รู้ถึงปัจจุบัน ประสบการณ์ที่เด็กรับจะเชื่อมโยงเด็ก สู่อนาคตที่พวกเขาจะต้องเป็นผู้เลือกวิถีชีวิตที่จะดำเนินต่อไป

รูปภาพที่ 11 เก็บเมล็ดมะกล่ำ

“ขอหน่อยนะ แค่นี้ก็พอ อยู่ตรงนั่งดงามที่สุดแล้ว”

ทุกครั้งที่เด็กได้มีโอกาสเข้าไปเดินป่าในกิจกรรมต่าง ๆ ครูและเด็กก็มักจะเก็บของป่า ไม่ว่าจะเป็นกิ่งไม้ ท่อนไม้ เมล็ดพืช หรือสิ่งแปลก ๆ ที่สามารถพบได้ในป่า เด็ก ๆ จะเก็บมาตกแต่งห้องเรียนอยู่เสมอ วันหนึ่งในขณะที่ครูและเด็ก ๆ กำลังเดินป่าอยู่นั้น ได้เห็นต้นมะกั่วที่พันอยู่รอบต้นไม้สูง มีฝักมะกั่วที่ร่วงอยู่เป็นช่อ ๆ ภายในฝักนั้นมีเมล็ดมะกั่วหรือที่เด็ก ๆ เรียกว่า เม็ดตาดำตาแดงเรียงอยู่อย่างสวยงาม ทุกคนมองฝักมะกั่วที่เห็นอย่างชื่นชม

มีน : “ครูคะเราเก็บเม็ดตาดำตาแดงที่เป็นช่อ ๆ ไปไว้ที่ห้องเราดีกว่า หนูว่ามันสวยดี”

ลูกปลา : “ครูคะเราเก็บไปแค่สองสามช่อก็พอ ให้มันอยู่แบบนี้หนูว่ามันสวยดี

วันหลังเราค่อยมาเอาใหม่ก็ได้มีเยอะเยอะ”

ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถ่ายทอดเรื่องความยิ่งใหญ่ของป่าในอดีต ป่าเป็นที่พักพิงของคนและสัตว์ เป็นแหล่งอาหาร เป็นต้นน้ำ ภาพของผืนป่าในปัจจุบันแสดงถึงความลดน้อยของป่า ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อคนและสัตว์ อนาคตที่เราจะเก็บผืนป่านี้ไว้ได้อย่างไร เป็นสิ่งที่เด็ก ๆ ตระหนักถึง และช่วยกันดูแลรักษา หวงแหน คอยบอกคอยเตือนซึ่งกันและกัน เพื่อให้ผืนป่าเล็ก ๆ ของพวกเขาเป็นแหล่งวิทยาการที่จะได้ศึกษากันต่อไป

3.3 การจัดการเรียนการสอนที่เปลี่ยนไป

จากคำถามการวิจัยข้อที่ 3

ครูจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร

จากการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล บทบาทครูในการ จัดการเรียนการสอนเปลี่ยนไปจากเดิม ดังนี้

3.3.1 จัดกระบวนการเรียนรู้จากชีวิตจริง โดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเองหาคำตอบเอง

ครูจัดการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับชีวิต ทั้งนี้เป็นประสบการณ์ของครูจากการทำงานกับเครือข่ายโรงเรียน ทำให้ครูได้รู้และเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนที่สัมพันธ์กับป่าครูกันพบด้วยตัวเองในการจัดการเรียนการสอน ครูจึงเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ชีวิตของตนและชีวิตของป่าด้วยการคิดหาคำตอบเอง

รูปภาพที่ 12 เก็บของป่า

“ลายแทงของป่า ลูกอยู่ไหน แม่อยู่นั้น”

โดยปกติครูและเด็กจะช่วยกันหาของเล่นจากป่ามาใช้ในห้องเรียน ซึ่งของเล่นจากป่าเหล่านี้ก็ขึ้นอยู่กัฤดูกาล โดยเฉพาะในฤดูร้อนจะมีของเล่นจากป่ามากเป็นพิเศษ มีทั้งเมล็ดพืช ผักของพืช ผลไม้แห้ง ครูและเด็กต่างก็ช่วยกันค้นหาของเล่นจากป่าซึ่งเปรียบเสมือนสมบัติอันล้ำค่าที่ธรรมชาติ ได้มอบไว้ให้ แต่ในบางครั้งลุงใหญ่หรือผู้ใหญ่บางท่านที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าและมีประสบการณ์ใน วัยเด็กมาก่อนก็เป็นผู้ชี้ทางในการค้นหา

วันหนึ่งลุงใหญ่ได้บอกกับครูและเด็กว่า “ครูช่วงนี้มีลูกมะกอกเยอะมากเลย มีทั้งที่ยังสดและที่แห้งแล้วเอามาตากแห้งสักหน่อยก็เก็บไว้เล่นได้”

จากนั้นครูและเด็กพากันเข้าไปในป่าเพื่อไปเก็บลูกมะกอกตามที่ลุงใหญ่แนะนำ เมื่อเข้าไปในป่าโดยการนำของครู ครูพาเด็กเดินไปเรื่อย ๆ โดยที่ยังไม่รู้ว่าจะไปเก็บผลมะกอกที่ไหน เพราะไม่ได้ถามจุดที่มีต้นมะกอกมาจากลุงใหญ่

ครู : “เด็ก ๆ ครูจำไม่ได้ว่าต้นมะกอกอยู่ตรงไหน เราจะทำยังไงกันดี”

มดตอบกลับมาในทันทีว่า : “ไม่เห็นยากเลยคะครู เราก็เดินไปเรื่อย ๆ ตรงไหนมี

ลูกมะกอกก็แสดงว่าตรงนั้นมีต้นมะกอก” แล้วเด็ก ๆ ก็ช่วยกันมองหาผลมะกอกจนพบในที่สุด

3.3.2 บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก

บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากเดิม จากครูที่เป็นผู้รู้ทุกสิ่งและผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กมาเป็นครูผู้รู้แต่มีบทบาทเป็นเพียงผู้สร้างเงื่อนไขและกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วย

ตนเองเมื่อมีคำถามเกิดขึ้นในระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอน ครูจะเปิดโอกาสให้เด็กได้คิดแก้ปัญหา นั้น ๆ โดยมีครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะ

รูปภาพที่ 13 ของเล่นจากป่า

“ของเล่นจากป่า วันหนึ่งก็ต้องกลับคืนสู่ป่า”

ผลมะกอกที่เก็บมาจากป่าครูและเด็กนำมาตากแดดทุกวันจนแห้ง หลังจากนั้นเด็ก ๆ ได้นำไปใส่กระบุงเล็ก ๆ เอาไว้เล่น เมื่อวันเวลาผ่านไปผลมะกอกที่ใช้เล่นก็เริ่มแห้งลงเรื่อย ๆ ในที่สุดเด็ก ๆ ก็พบว่าผลมะกอกนั้นได้ค่อย ๆ กลายเป็นผงที่ละเอียดที่ละน้อย

แนน : “ครูขาลูกมะกอกมันแห้งเป็นผงร่วงเต็มไปหมดเลยคะ ทำให้ห้องเราสกปรก”

ครู : “แล้วเราจะทำยังไงดีล่ะคะ จะเอาไปไว้ที่ไหน”

ไอ้ต : “ผมว่าต้องเอากลับไปไว้ในป่าเหมือนเดิม”

หลังจากนั้นครูและเด็กก็นำผลมะกอกเหล่านั้นกลับคืนสู่ป่าดังเดิม

ของเล่นที่ได้มาจากป่าเป็นของเล่นที่มีชีวิตและวันหนึ่งจะต้องมีการย่อยสลายไปตามวงจรแห่งชีวิตการที่เรา นำของจากป่ามาให้เด็กเล่น เด็กจะเรียนรู้วงจรชีวิตของป่าที่เป็นผู้ให้ในเวลาที่ยองงามและเป็นผู้รับคืนในเวลาที่ยองโรย

3.3.3 ครูแสวงหาความเข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างถ่องแท้และสามารถเชื่อมโยงมาสู่การเรียนการสอนที่สอดคล้องกับป่า

ตัวครูเป็นคนที่สำคัญที่สุดในการจัดการเรียนการสอน ครูเพียงคนเดียวคงไม่สามารถรอบรู้ในทุกเรื่องได้หมด การทำงานระดมสรรพกำลังกับเครือข่ายโรงเรียนจึงเป็นการพัฒนาครูให้มี ศักยภาพเพิ่มขึ้นให้มีความรู้เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะความรู้ในเรื่องป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน การที่ครูพัฒนาศักยภาพของตนเองไม่เพียงแต่ช่วยให้ครูพัฒนาการจัดการเรียน

การสอนเท่านั้น แต่ช่วยให้ครูมีมุมมองที่กว้างไกลในทุกมิติ ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ได้เข้าใจในสิ่งที่เคยคับข้องใจ ได้เรียนรู้ถึงความจริงอันเป็นสิ่งสำคัญในการให้การศึกษแก่เด็ก

“การสอนที่ไม่รู้อนิจจัง พาสวนพึงในพริบตา”

ครูและเด็ก ๆ ช่วยกันทำสวนหลังห้องเรียนโดยมีเด็กรุ่นพี่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เข้ามาช่วยในสวนมีแปลงผัก พืชสวนครัว ดอกไม้ ที่ได้รับการออกแบบและลงมือทำกันอย่างร่วมแรงร่วมใจ ทุกคนต่างเฝ้ารอการเจริญเติบโตของเมล็ดพืชที่เพาะหว่านไว้ในดิน วันเวลาผ่านไปเด็ก ๆ ก็ได้เห็นความเขียวชอุ่มของผักและสีส้มของดอกไม้ที่งอกงาม ได้เก็บกินได้ชื่นชม กิจกรรมในสวนจึงเป็นกิจกรรมที่เด็ก ๆ ได้กระทำอย่างต่อเนื่องเสมอมา

เมื่อฤดูฝนเข้ามาเด็ก ๆ ต่างก็ดีใจที่พืชผักของพวกเขาจะได้รับน้ำฝนจากฟ้า และพาความเขียวชอุ่มมาให้เราได้เห็นอีกครั้ง แต่ฝนที่ตกหนักติดต่อกันไม่ขาดสายในคืนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นภาพที่ครูและเด็ก ๆ ได้เห็นก็คือ สวนของเราได้ถูกน้ำพัดหายไปจนหมด

เหตุการณ์นั้นทำให้ครูได้รู้ว่า การจัดการเรียนการสอนจะยั่งยืนไม่ได้หากขัดกฎของป่า บริเวณพื้นที่ที่ใช้ทำสวนเป็นพื้นที่ที่เป็นทางน้ำไหลจากป่าลงสู่บึง ครูได้รู้ว่าสอนมาตั้งนานเพิ่งรู้จักป่าเพียงครึ่งเดียว เมื่อสวนขางทางน้ำไหลถึงเวลายันก็ไปกับสายน้ำ

การจัดการเรียนการสอนที่เปลี่ยนไปกระบวนกรเรียนรู้ที่เข้าไปศึกษาจากชีวิตจริง การเรียนรู้จากวิถีชีวิตในป่า เมื่อครูทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนหรือภูมิปัญญาชาวบ้านจะทำให้ครูมีความรู้เรื่องป่าที่ลึกมากขึ้น การจัดการเรียนการสอนจึงมีความหมายมากขึ้น

3.3.4 ครูสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนจนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ

การที่ครูได้ทำงานกับเครือข่ายโรงเรียนในการระดมสรรพกำลังในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กอนุบาลนั้น แนวคิดนี้ครูยังนำมาใช้ในการสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนภายในโรงเรียนได้อีกด้วย เครือข่ายเล็ก ๆ ภายในโรงเรียนจึงได้เกิดขึ้น

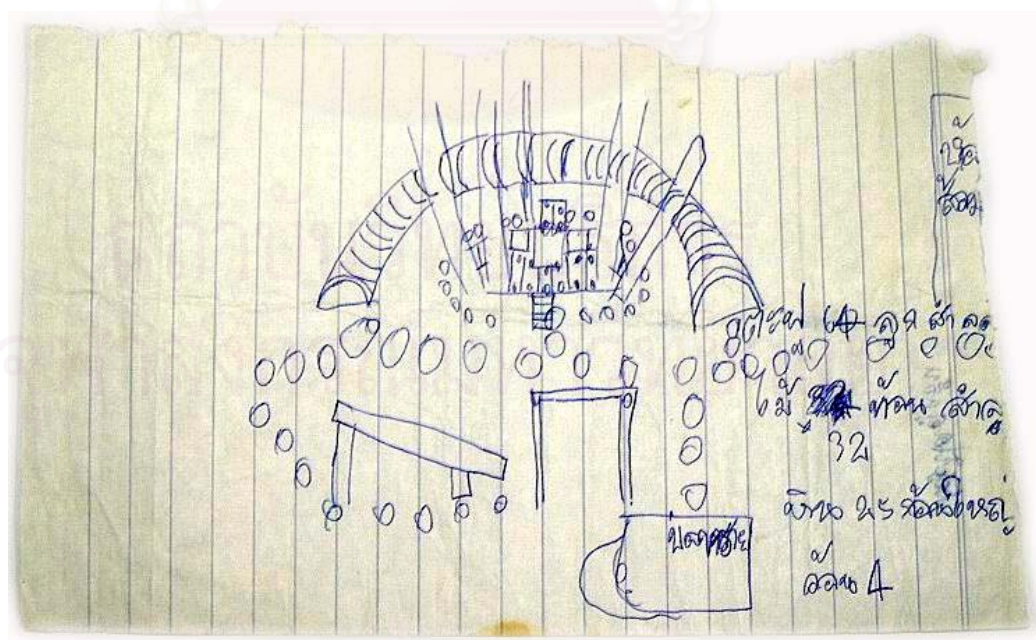

รูปภาพที่ 14 ทำสวนร่วมกับพี่ ป.5

“พี่น้องร่วมใจ สายใยผูกพัน”

การทำงานกันระหว่างพี่น้องในโรงเรียนสร้างความผูกพันให้เกิดขึ้น เด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีกิจกรรมการทำสวนร่วมกับเด็กชั้นอนุบาล เด็ก ๆ จะร่วมงานกันตั้งแต่การออกแบบสวน เตรียมดิน ลงมือทำ ช่วยกันดูแลรักษา รวมทั้งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เด็กป.5 แต่ละคนก็จะมีน้องที่อยู่ในความดูแล 1 - 2 คน ทุกเช้าจะเห็นภาพพี่น้องช่วยกันรดน้ำผัก พี่จับมือน้องสอนวิธีพรวนดิน และพูดคุยกันถึงความเจริญเติบโตของผักที่พวกเขาได้ปลูกไว้ วันหนึ่งในช่วงเวลาทำสวน เอ็มเด็กป.5 ได้บอกกับครูว่า “ครูครับมะเขือเทศกับพริกทองที่เราปลูกมันเริ่มเลื้อยแล้ว เราต้องทำร้านให้มันเกาะ เดี่ยวผมกับเพื่อนจะพาน้องทำงานะครับ” จากนั้นเอ็มกับเพื่อนก็พาน้องอนุบาลกลุ่มหนึ่งเข้าไปหา กิ่งไม้ที่มีขนาดเท่า ๆ กันมาเป็นร้านสำหรับให้ผักเลื้อยเกาะ และใช้เถาวัลย์เส้นเล็ก ๆ ผูกไม้เหล่านั้น ให้ติดกัน โดยมีเด็กอนุบาลคอยช่วยจับและดูการทำงานของพี่ ๆ

เมื่อสวนของเด็ก ๆ เจริญงอกงามดี พี่ ๆ ป. 5 ก็คิดวางแผนในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ปอ เด็กป.5 คนหนึ่ง ได้เดินมาหาครูและชวนไปดูต้นไม้ใหญ่ที่อยู่กลางสวน “ครูครับผมว่าบนต้นไม้เนี่ยเราน่าจะสร้างเป็นบ้านบนต้นไม้เอาไว้ให้น้อง ๆ นั่งเล่น ทำเป็นบันไดขึ้นหรือจะใช้วิธีไต่เถาวัลย์ขึ้นไปก็ได้ แล้วข้างล่างเราก็กินทางเดินใช้ต่อไม้ฝางลงไปในดินทำทางเดินแบบคดเคี้ยวเดินไปได้รอบ ๆ สวนจะได้เป็นการออกกำลังกาย” หลังจากที่ปอได้แสดงความคิดแล้ว ช่วงพักกลางวัน ปอก็ได้นั่งวาดภาพตามจินตนาการของเขามาให้ครูพร้อมทั้งบอกจำนวนวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้อย่างครบถ้วน

รูปภาพที่ 15 การออกแบบสวนของเด็ก ป.5

ภาพการทำงานของพี่กับน้อง พี่เรียนรู้วิธีการที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่ น้อง ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การบอกแต่ต้องเป็นการลงมือไปพร้อม ๆ กัน จับมือน้องทำไปด้วยกัน น้องเรียนรู้จากการติดตามคอยดูและช่วยเหลือพี่ ๆ ในการทำงาน เกิดเป็นความห่วงใยและความผูกพัน

นอกจากเครือข่ายเด็ก ๆ ภายในโรงเรียนแล้ว การทำงานแบบร่วมมือยังได้ขยายออกไปสู่เครือข่ายภายนอกโรงเรียน ชุมชนได้นำแบบอย่างของการทำงานเพื่อพัฒนาป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่น ออกไปสู่โครงการปลูกป่าริมลำห้วยของหมู่บ้าน เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า โดยอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชน ซึ่งเคยทำงานร่วมกันมาจนเกิดเป็นการทำงานที่มีการระดมสรรพกำลังอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาทั้งในโรงเรียนและในชุมชนต่อไป

ตอนที่ 4 ความสำเร็จของโปรแกรม

หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลของกระบวนการใช้โปรแกรมฯ โดย ผู้วิจัยดูข้อมูลที่ได้จากจำนวนเครือข่ายที่ขยายและเพิ่มจำนวนมากขึ้น รวมทั้งจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับเครือข่ายทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้

เครือข่ายในโรงเรียน

จำนวนสมาชิกเครือข่ายในโรงเรียนที่เพิ่มขึ้นจากเดิมมีสมาชิกจำนวน 3 คนคือ อาจารย์ใหญ่ ครูประจำชั้นอนุบาลและนักการ หลังจากการทดลองใช้โปรแกรมฯ มีครูชั้น ป.5 ที่สนใจพาเด็กชั้นประถมมาร่วมทำสวนกับชั้นอนุบาล รวมทั้งครูชั้น ป.6 ซึ่งรับผิดชอบโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียนก็ได้จัดกิจกรรมในโครงการสิ่งแวดล้อมลงมาถึงระดับอนุบาล ซึ่งที่ผ่านมาจากโรงเรียนจะจัดกิจกรรมให้เฉพาะเด็กชั้นประถมศึกษาเท่านั้น

เครือข่ายในชุมชน

จำนวนสมาชิกเครือข่ายในชุมชนที่เพิ่มขึ้น จากเดิมที่มีสมาชิกจำนวน 3 คนคือ ลุงใบน้ำดี พี่สุกรี ในช่วงทดลองใช้โปรแกรมฯและหลังจากที่การทดลองใช้โปรแกรมฯ พบว่าเครือข่ายในชุมชนเมื่อมาร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนมักจะชักชวนเพื่อนบ้านมาด้วยเสมอ โดยเฉพาะในกิจกรรมการเดินป่า สมาชิกเครือข่ายในชุมชนทุกคนจะมีความรู้และประสบการณ์ในการเดินป่าและจะมีเรื่องเล่าของตนในวัยเด็กที่เกี่ยวกับป่า ซึ่งเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของผืนป่าใหญ่อุดมมาสู่คนรุ่นหลัง เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับเด็กในการรักษาหวงแหนและช่วยกันดูแลผืนป่านี้ต่อไป

เครือข่ายนอกชุมชน

จำนวนสมาชิกเครือข่ายนอกชุมชนที่เพิ่มขึ้น จากเดิมมีสมาชิกจำนวน 2 คนและ 1 หน่วยงาน คือคุณครูมาลี คุณครูภูผา และมูลนิธิเด็กรักป่า ในช่วงทดลองใช้โปรแกรมฯ มีสมาชิกที่เข้ามาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากมูลนิธิเด็กรักป่า แต่เดิมจะมีนักศึกษาคณะวนศาสตร์ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับเด็กชั้นประถมศึกษาเป็นการให้ความรู้เรื่องป่า แต่ปัจจุบันมีนักศึกษา สาขาจิตวิทยาพัฒนาการเข้ามาจัดกิจกรรมให้กับเด็กอนุบาล

ตารางที่ 5 สรุปภาพรวมของสมาชิกเครือข่ายที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ

เครือข่ายในโรงเรียน		เครือข่ายในชุมชน		เครือข่ายนอกชุมชน	
สมาชิกหลัก		สมาชิกหลัก		สมาชิกหลัก	
ครูชลิต	อาจารย์ใหญ่	น้ำลี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า	ครูมาลี	ผู้เชี่ยวชาญด้าน
ครูสุพร	ครูประจำชั้นอนุบาล	ลุงโบ	ผู้อาวุโส		การศึกษาปฐมวัย
ลุงใหญ่	นักการ	พี่สุกรี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า	ครูภูผา	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องป่า
				มูลนิธิเด็กรักป่า	คณะวนศาสตร์
สมาชิกที่เข้ามาเพิ่ม		สมาชิกที่เข้ามาเพิ่ม		สมาชิกที่เข้ามาเพิ่ม	
ครูรัชну	ครูประจำชั้น ป.5	ลุงเชื้อ	ผู้อาวุโส	นิสิตสาขาจิตวิทยาพัฒนาการ	
ครูศศิวิมล	หัวหน้าโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา	ผู้ใหญ่โต๊ะ	ผู้ใหญ่บ้านมะขามคู่	มาร่วมกับมูลนิธิเด็กรักป่า	
		พี่วลี	ผู้ปกครองเด็กชั้นอนุบาล		
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5		คุณอำภา	ผู้ปกครองเด็กชั้น ป.5		

จากการติดตามผลต่ออีก 1 ภาคการศึกษา พบว่าจำนวนสมาชิกของแต่ละเครือข่ายได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นและมีความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนโครงการใหม่ ๆ ทั้งในโรงเรียนและชุมชน

โครงการในโรงเรียน

จากความรู้ในเรื่องป่าของครูอนุบาลที่ได้รับมากจากการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายทำให้ค้นพบว่าอาคารอนุบาลในปัจจุบันตั้งอยู่บนทางน้ำที่ไหลจากป่าลงสู่บึง เป็นสาเหตุของความชื้นในห้องเรียนช่วงฤดูฝน ครูอนุบาลจึงนำเรื่องนี้เสนอกับกลุ่มของเครือข่ายโรงเรียนและได้เกิดโครงการ “บ้านน้อยริมบึง” ขึ้นโดยมีความช่วยเหลือจากเครือข่ายทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เครือข่ายในโรงเรียน ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียนได้มอบบ้านไม้ที่อยู่ริมบึงน้ำของโรงเรียนให้เป็นอาคารเรียนชั้นอนุบาล ซึ่งแต่เดิมบ้านหลังนี้จะใช้ที่บ้านของโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา

2. เครือข่ายในชุมชน มีอาสาสมัครจากชุมชนเข้ามาช่วยซ่อมแซมตัวบ้าน ขุดลอกบึงปลุกต้นไม้ ทำศาลาริมน้ำ ช่วยเหลือด้านแรงงานและงานช่าง

3. เครือข่ายนอกชุมชน มูลนิธิเด็กกรักป่ามอบเงินจำนวน 50,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงตัวบ้านและบริเวณโดยรอบ

ในปีการศึกษา 2546 เด็กชั้นอนุบาลโรงเรียนบ้านมะขามคู่จะมีอาคารเรียนหลังใหม่ “บ้านน้อยริมบึง” ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับป่าต่อไป

รูปภาพที่ 16 อาคารอนุบาลหลังเก่าซึ่งตั้งอยู่บนทางน้ำ

รูปภาพที่ 17 อาคารอนุบาลหลังใหม่ อยู่ในช่วงระหว่างการปรับปรุง

โครงการในชุมชน

สืบเนื่องจากการที่เครือข่ายในชุมชนได้เข้ามาร่วมทำงานกับเครือข่ายในโรงเรียนและเครือข่ายนอกชุมชน ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนเกิดเห็นคุณค่าและเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้และสามารถพัฒนาไปสู่อาชีพตามวิถีชีวิตของคนในชุมชน

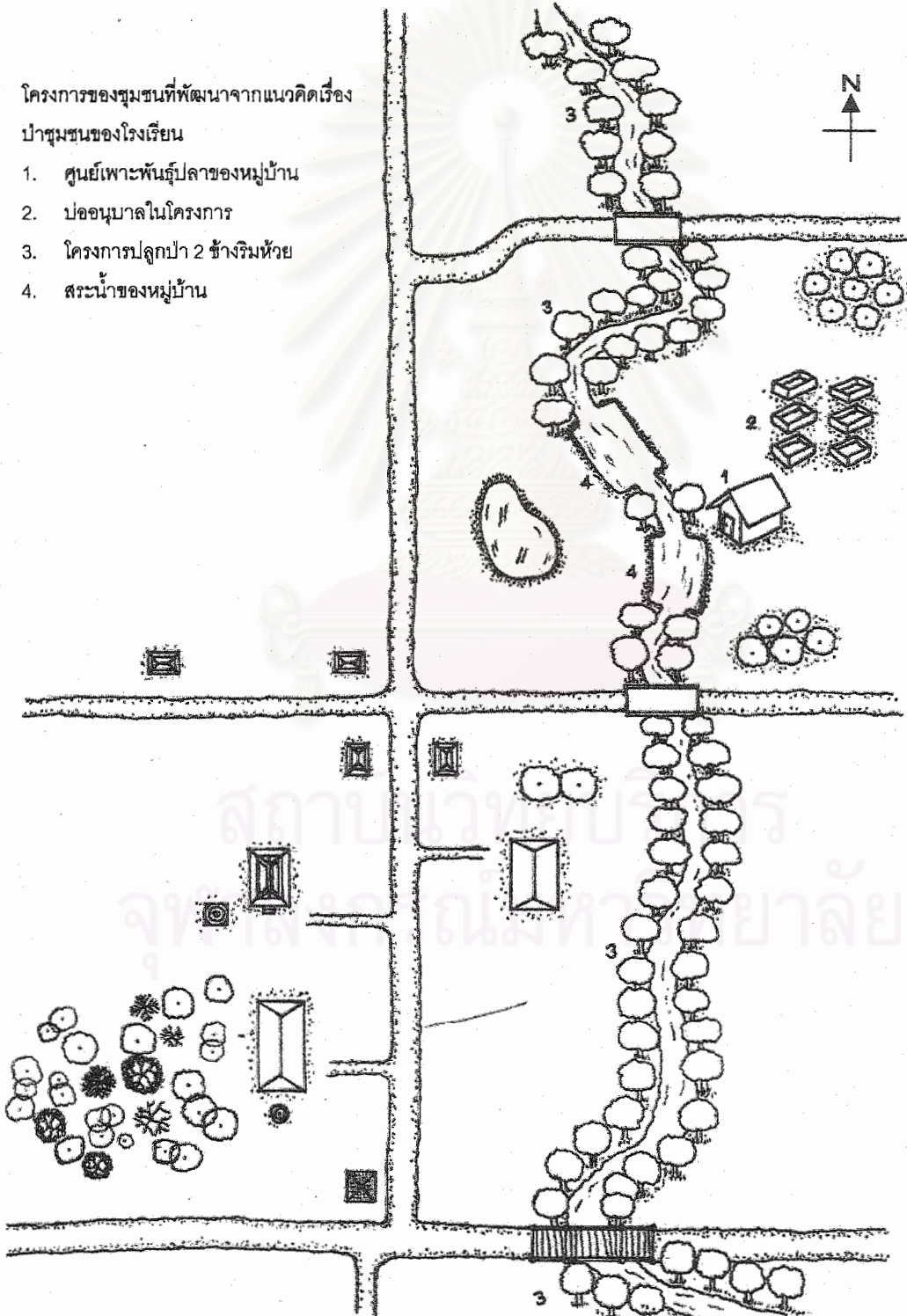
ผู้ใหญ่บ้าน บ้านมะขามคู่ซึ่งเป็นผู้นำในชุมชนได้มีการพัฒนาโครงการฟื้นฟูอาชีพให้กับคน ในชุมชนเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำสร้างอาชีพ ทำเกษตรแบบผสมผสานแต่หลังจากได้เข้าร่วม

ทำงานกับกลุ่มเครือข่ายโรงเรียน จึงมีโครงการปลูกป่าริมลำห้วยเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชนและเป็น
การประสานความร่วมมือกับเครือข่ายในโรงเรียนและเครือข่ายในชุมชนในการปลูกป่าและดูแล
รักษา ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายนอกชุมชนคือมูลนิธิเด็กรักป่าประสานงานกับคณะ
วนศาสตร์และหน่วยงานด้านป่าไม้ในการหาพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับพื้นที่

แผนที่ที่ 5 แผนที่แสดงโครงการของชุมชนที่พัฒนามาจากแนวคิดเรื่องป่าชุมชน ของโรงเรียน

โครงการของชุมชนที่พัฒนามาจากแนวคิดเรื่อง
ป่าชุมชนของโรงเรียน

1. ศูนย์เพาะพันธุ์ปลาของหมู่บ้าน
2. ปออบนาถในโครงการ
3. โครงการปลูกป่า 2 ชั่วโมงห้วย
4. สระน้ำของหมู่บ้าน

จึงสรุปได้ว่าโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลประสบความสำเร็จเป็นที่พึงพอใจของผู้ร่วมโปรแกรมฯ ทั้ง 3 กลุ่มเครือข่าย รวมทั้งผู้คนที่เข้ามาร่วมในโปรแกรมด้วย โปรแกรมฯ นี้จึงไม่เพียงแต่พัฒนาการเรียนการสอนในระดับชั้นอนุบาลเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้งโรงเรียนและชุมชนโดยมีการสนับสนุนจากนอกชุมชน เป็นการพัฒนาท้องถิ่นและการศึกษาควบคู่กันไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ตอนที่ 5 โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลฉบับสมบูรณ์

แนวคิดพื้นฐาน

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล เป็นกระบวนการระดมสรรพกำลัง (Mobilization) ที่ทำงานร่วมกันของเครือข่ายทั้ง 3 กลุ่มคือ เครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน
2. การพัฒนาการศึกษาต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและให้ความสำคัญกับบริบทในชุมชน

หลักการ

1. การทำงานเพื่อพัฒนาการศึกษาจำเป็นต้องมีกลุ่มสนับสนุนทั้งในโรงเรียนและในชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแนวคิดของการการระดมสรรพกำลัง (Mobilization) ในการที่จะหาแนวทางที่เหมาะสมกับการพัฒนาเด็ก
2. การทำงานร่วมกันของเครือข่ายโรงเรียนเป็นการระดมสรรพกำลัง (Mobilization) เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาเด็กที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางสังคม
3. การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน ต้องได้รับการพัฒนาโดยรวมทั้งในชั้นเรียนโรงเรียน ชุมชน ทางสังคมและวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนระดับชั้นอนุบาลโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรม ฯ

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ ต้องเป็นผู้ที่มีแนวคิดในการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและท้องถิ่น และเป็นผู้ที่มีความตระหนักถึงการทำงานที่ต้องใช้ความร่วมมือกันของโรงเรียน ชุมชนและบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชนเพื่อสร้างงานทางการศึกษาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน และมีการพัฒนาโดยรวมไปทั้งท้องถิ่น ซึ่งผู้ดำเนินการใช้โปรแกรมฯ อาจเป็นครูผู้สอน ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษานิเทศก์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งสามารถทำงานประสานเชื่อมโยงระหว่าง หน่วยงานทางการศึกษา โรงเรียน ชุมชน และบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน

เครือข่ายที่เข้าร่วมโปรแกรม

เครือข่ายที่เข้าร่วมโปรแกรม ประกอบด้วย

1. เครือข่ายในโรงเรียน
2. เครือข่ายในชุมชน
3. เครือข่ายนอกชุมชน

เครือข่ายทั้ง 3 กลุ่มต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ ดังนี้

เครือข่ายในโรงเรียน เป็นบุคคลในโรงเรียนที่มีความรู้เรื่องป่าชุมชนในโรงเรียนและสนใจในเรื่องของการพัฒนา และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้

เครือข่ายในชุมชน เป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนที่มีความรู้เรื่องป่าและมีแนวคิดในเชิงอนุรักษ์หรือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องป่า รวมทั้งมีความสัมพันธ์อันดีต่อผู้คนในชุมชนและในโรงเรียน

เครือข่ายนอกชุมชน เป็นหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือการศึกษาปฐมวัย มีความสามารถมีประสบการณ์ในการเดินป่า และมีแนวคิดในการพัฒนาการเรียนการสอนที่สัมพันธ์กับป่า

การประยุกต์ใช้โปรแกรมฯ

โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลเป็นการดำเนินงานในบริบทของโรงเรียนที่มีป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นผู้มีความรู้เรื่องป่าเป็นหลัก โปรแกรมฯ นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามบริบทของแต่ละโรงเรียนหรือแต่ละพื้นที่โดยสร้างเครือข่ายที่มีแนวคิดเดียวกันขึ้นมาทำงานร่วมกัน

ลักษณะของโปรแกรม

1. สาระของโปรแกรมมาจากบริบทชีวิตจริง จึงมีลักษณะแบบสาระตามเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับโอกาสทางบริบทของผู้เข้าร่วมโปรแกรม
2. เครือข่ายโรงเรียนมีบทบาทในการทำงานร่วมกันเท่าเทียมกัน โดยการระดมสรรพกำลัง (Mobilization)
3. การประเมินความรู้ที่ได้เป็นการประเมินแบบพลวัต (dynamic assessment)
4. เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโปรแกรมฯ

สาระของโปรแกรม ประกอบด้วยสาระ 2 ส่วนที่สำคัญควบคู่กันคือ

1. เนื้อหาที่เป็นส่วนของกระบวนการดำเนินการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนตามแนวทางการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายได้แก่

1.1 ชั้นเตรียมการ

- 1.1.1 การคัดเลือกพื้นที่ โรงเรียน วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
- 1.1.2 การสร้างความสัมพันธ์กับโรงเรียน ชุมชน
- 1.1.3 ค้นหาและติดตามเครือข่ายโรงเรียน
- 1.1.4 นำร่องโดยการจัดกิจกรรมระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน และ

จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้าน

1.2 ชั้นปฏิบัติการโดยการใช้การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน

ช่วงที่ 1 การวางแผน

ช่วงที่ 2 การปฏิบัติการ โดยใช้การถามคำถาม และช่วยกันลงมือค้นหาคำตอบ

เมื่อได้รับคำตอบแล้ว ก็สร้างคำตอบใหม่ และปฏิบัติการหาคำตอบจากกิจกรรม

ช่วงที่ 3 การสะท้อน

ใช้กระบวนการนี้เป็นเกลียวส่วนที่ลระรอบจนได้คำตอบที่ต้องการ

1.3 ขั้นสรุปการปฏิบัติงาน โดยการสะท้อนความคิดของเครือข่ายโรงเรียน

2. เนื้อหาที่เป็นส่วนของการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นอนุบาล

2.1 การใช้ป่าใน 3 ฤดูกาลในการจัดการเรียนการสอน คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว

2.2 การใช้ป่า 4 ระดับได้แก่ ระดับใต้ดิน ระดับพื้นดิน ระดับกลาง และระดับสูง

2.3 การเรียนรู้ความสัมพันธ์ของมนุษย์ สัตว์ พืช และแร่ธาตุ

2.4 การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่าในการจัดการเรียนการสอน

การดำเนินการใช้โปรแกรม

การพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาของชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล ประกอบด้วยการทำงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ

ผู้ดำเนินการใช้โปรแกรม ฯ ศึกษาชุมชน โรงเรียน สร้างความสัมพันธ์และค้นหาสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนและชี้แจงวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ฯ

1.1 วิเคราะห์ชุมชน

1.2 สร้างความสัมพันธ์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นอนุบาล ตลอดจนชี้แจงวัตถุประสงค์และหลักการของโปรแกรม ฯ

1.3 ค้นหาติดตามเครือข่ายในโรงเรียน ในชุมชน และนอกชุมชนที่มีแนวคิดในเรื่องป่าและการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

1.4 มีการนำร่องโดยการจัดกิจกรรมการระดมสรรพกำลังเครือข่ายของเครือข่ายโรงเรียนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. ขั้นปฏิบัติการ

โดยการใช้การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายในการจัดกิจกรรมให้เครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่มมีบทบาทในการทำงานร่วมกันและเท่าเทียมกัน ใช้วิธีการทำงานโดยการวางแผน ปฏิบัติการ และสะท้อน สร้างคำถามและค้นหาคำตอบจากเครือข่ายโรงเรียน

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการทำงานร่วมกัน

- ช่วงที่ 1 วางแผน
1. สร้างคำถามเพื่อหาวิธีการทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ
ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
 2. กำหนดกิจกรรมที่จะได้มาซึ่งคำตอบของข้อมูล
- ปฏิบัติการ
- เครือข่ายโรงเรียนมีส่วนร่วมในการทำงานตามกิจกรรมที่กำหนดเพื่อ
ค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
- สะท้อน
- นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 1 เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
<ul style="list-style-type: none"> - ป่าชุมชนของโรงเรียนเป็นป่าประเภทใด มีความสำคัญอย่างไร - ในป่ามีสัตว์อะไรอาศัยอยู่บ้าง - สภาพดินและน้ำในแต่ละพื้นที่ในป่ามีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร - คนจะเข้าไปใช้ประโยชน์อะไรจากป่าได้บ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อเป็นแหล่งศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาจากเอกสาร - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียน - ฐานข้อมูลต้นไม้ในโรงเรียน - ฐานข้อมูลสัตว์ป่าในโรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูชลิต - ลุงใหญ่
<ul style="list-style-type: none"> - เราจะสังเกตความแตกต่างและแบ่งประเภทของต้นไม้ได้อย่างไร - สัตว์ต่าง ๆ ในป่ามีความเป็นอยู่แตกต่างกันอย่างไร - ต้นไม้ต่างชนิดกันต้องการสภาพดินและน้ำที่แตกต่างกันหรือไม่ - คนจะเข้าป่าได้ในฤดูกาลใดบ้าง เพราะอะไร 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อเป็นแหล่งฝึกทักษะการคิด 	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจและบันทึก - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - น้ำลี - พี่สุกรี
<ul style="list-style-type: none"> - ในแต่ละฤดูกาลต้นไม้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร - เราจะพบสัตว์แต่ละชนิดได้ในช่วงใดบ้าง - สภาพดิน น้ำ อากาศในป่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละฤดูกาล - คนจะสังเกตความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลจากป่าได้อย่างไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อเป็นแหล่งที่สร้างมุมมองที่หลากหลาย 	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจและบันทึก - การสัมภาษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - น้ำลี - พี่สุกรี

แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 1 (ต่อ) เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
- ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความรู้ อะไรบ้างเกี่ยวกับป่าที่สืบทอด มาจากอดีต	เพื่อเป็นแหล่งที่สร้าง ความเข้าใจในอดีตที่ สัมพันธ์กับปัจจุบัน	- การสำรวจ และบันทึก - การสัมภาษณ์	- ภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน	- ครูชลิต - ลุงใหญ่ - ลุงโบ - น้ำดี - พี่สุกรี
- จำนวนของสัตว์ในป่ามีการเพิ่ม หรือลดอย่างไร	เชื่อมโยงสู่อนาคต			
- มีวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำในป่า อย่างไร				
- คนจะใช้ชีวิตอยู่กับป่าอย่างไรให้ มีความสมดุลซึ่งกันและกัน				

* หมายเหตุ

เครือข่ายในโรงเรียน

ครูชลิต	อาจารย์ใหญ่
ครูสุพร	ครูประจำชั้นอนุบาล
ลุงใหญ่	นักการ

เครือข่ายในชุมชน

ลุงโบ	ผู้อาวุโส
น้ำดี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า
พี่สุกรี	ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่า

เครือข่ายนอกชุมชน

ครูมาลี	ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาปฐมวัย
ครูภูผา	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องป่า
มูลนิธิเด็กรักป่า	คณะวนศาสตร์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ช่วงที่ 2 วางแผน	ร่วมกันคัดเลือกเนื้อหาและกิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน
ปฏิบัติการ	จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
สะท้อน	ร่วมกันสะท้อนความคิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 2
 เพื่อค้นหาเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนในการใช้ป่าชุมชนและ
 ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

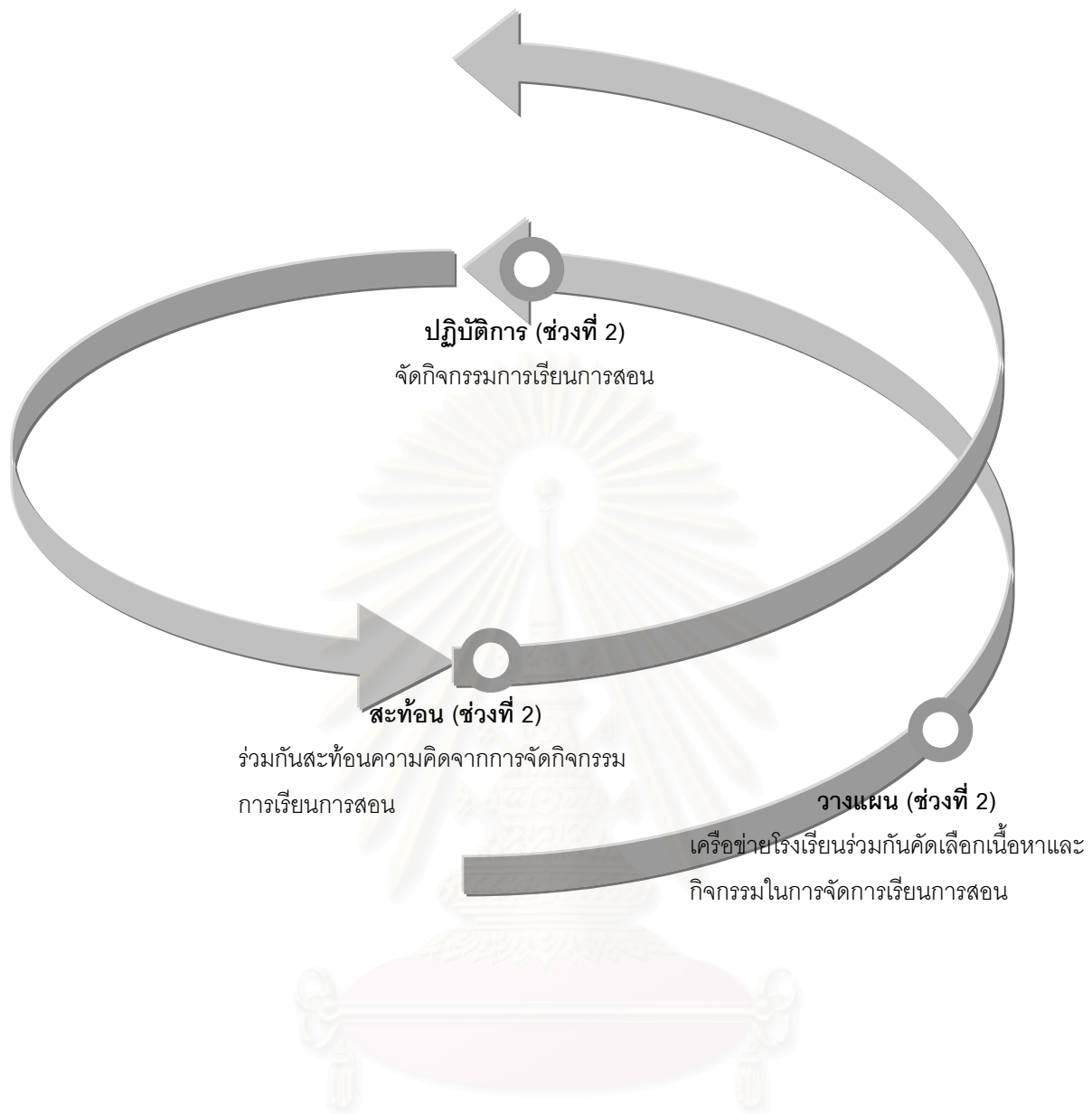
รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
<ul style="list-style-type: none"> - เด็กเรียนรู้อะไรจากต้นไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนของโรงเรียน - สัตว์ประเภทไหนในป่าที่สามารถนำมาสอนเด็กได้ - สภาพดินในพื้นที่ป่าเบญจพรรณแล้งด้ามีลักษณะเฉพาะอย่างไร - การเดินป่าสำหรับเด็กมีวิธีการอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้จากชีวิตจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูลจากช่วงที่ 1 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ครูมาลี - ครูภูผา
<ul style="list-style-type: none"> - จะจัดพื้นที่ภายในป่าอย่างไรให้เด็กเข้าไปเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง - จัดการเรียนการสอนอย่างไรให้เห็นความเป็นอยู่ของสัตว์ชนิดต่าง ๆ - จะจัดกิจกรรมให้เด็กสังเกตสภาพดินในพื้นที่ป่าแบบต่าง ๆ อย่างไร - จะจัดการเรียนการสอนที่เป็นการตั้งคำถามและให้เด็กหาคำตอบจากการเดินป่าอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อสร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก 	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูลจากช่วงที่ 1 	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายในชุมชน - เครือข่ายนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูสุพร - ลุงใหญ่ - น้ำลี - พี่สุกรี - ครูมาลี - ครูภูผา

แนวคำถามที่ใช้ในช่วงที่ 2 (ต่อ)

เพื่อค้นหาเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนในการใช้ป่าชุมชนและ

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

รู้อะไรบ้าง	ทำไมต้องรู้	ข้อมูลแบบไหน ที่ตอบ	จะพบข้อมูลได้ที่ไหน	ใครจะติดต่อ เพื่อเข้าถึงข้อมูล
- ในแต่ละฤดูเด็กจะเก็บอะไรจากป่ามาเรียนในห้องเรียนได้บ้าง	เพื่อให้เข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างถ่องแท้และเชื่อมโยงมาสู่การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับป่า	- สัมภาษณ์ - ศึกษาข้อมูลจากช่วงที่ 1	- เครือข่ายในโรงเรียน - เครือข่ายนอกชุมชน	- ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ครูมาลี - ครูภูผา
- มีสัตว์ชนิดใดในป่าที่เด็กสามารถเรียนรู้วงจรชีวิตได้อย่างต่อเนื่องทุกฤดูกาล				
- เด็กจะเรียนรู้เรื่องดิน น้ำ อากาศ ในป่าที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละฤดูกาลอย่างไร				
- จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไรให้สอดคล้องกับฤดูกาล				
- จะใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้เรื่องอะไรที่เกี่ยวกับป่าให้เด็กได้บ้าง	เพื่อสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนและขยายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ	- การสัมภาษณ์	- เครือข่ายในโรงเรียน - ภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายนอกชุมชน	- ครูสุพร - ลุงใหญ่ - ลุงใบ - ครูมาลี - ครูภูผา
- ใครสามารถถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการสังเกตสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในป่าได้				
- ใครสามารถจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อรักษาสมดุลทางธรรมชาติ				
- จะใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดประสบการณ์เรื่องราวในอดีตของผู้คนที่อยู่กับป่าอย่างไร				

3. ขั้นสรุปการปฏิบัติงาน

ครูประจำชั้นอนุบาลนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอน
ระดับชั้นอนุบาล
การลำดับเนื้อหา

เนื้อหาจัดตามสภาวะทางธรรมชาติและของชุมชน ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ

1. เนื้อหาในส่วนของสาระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน
2. เนื้อหาที่เป็นการจัดการเรียนการสอนระดับอนุบาล

ลักษณะการจัดกิจกรรม

1. เป็นการทำงานของสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนที่มาร่วมระดมสรรพกำลังทางความคิดด้วยความสมัครใจเพื่อค้นหาวิธีการนำความรู้จากป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องป่าในการจัดการเรียนการสอนระดับอนุบาล
2. เป็นการจัดให้สมาชิกเครือข่ายโรงเรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การวางแผนงานต่าง ๆ ร่วมกัน ได้แก่ การเดินป่า การทำแผนที่ป่า รวบรวมความรู้เรื่องป่าและภูมิปัญญาชาวบ้าน ร่วมเรียนรู้ในสถานการณ์จริงเพื่อเพิ่มความรู้และประสบการณ์
3. การทำงานกลุ่มขึ้นอยู่กับเวลาของสมาชิก โดยลักษณะเครือข่ายแต่ละกลุ่ม เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ให้เกียรติกันตามสถานภาพเท่าเทียมกัน มีความผูกพันในการทำงานร่วมกัน

บรรยากาศในการดำเนินโปรแกรมฯ

1. เป็นบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่าย ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน มีความรู้ในแนวทางของตนเองที่จะมาถ่ายทอดให้แก่กัน
2. ยอมรับในคุณค่าของป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
3. มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และเห็นอกเห็นใจกันในการทำงาน มีการเกื้อกูลกัน
4. เป็นบรรยากาศของการสร้างความตระหนักในวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับป่าและนำมาปรับใช้อย่างเข้าใจคุณค่า
5. เป็นบรรยากาศที่บุคคลเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นกลาง มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

ระยะเวลาในการดำเนินการ

ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการ 11 เดือน ระยะเวลาบางครั้งไม่ต่อเนื่อง จัดกิจกรรมเป็นช่วง ๆ ยืดหยุ่นได้ตามภารกิจของสมาชิกเครือข่าย

การประเมินผลโปรแกรมฯ

1. หลังจากใช้โปรแกรมฯ ครูประจำชั้นอนุบาลได้นำการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างสอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของเด็ก
2. การประเมินผลกระบวนการใช้โปรแกรมฯ มีสมาชิกจากเครือข่ายทั้ง 3 เพิ่มขึ้น มีความร่วมมือจากสมาชิกในระดับที่สูง
3. ประเมินผลจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมฯ มีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอน ให้แก่เด็กวัยอนุบาลมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วัยอนุบาล

คำถามวิจัย

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายในโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร
2. เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้ อย่างไร
3. ครูอนุบาลจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอน ให้แก่เด็กวัยอนุบาล มี 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ
 - 1.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 เตรียมตัวผู้วิจัย
 - 1.3 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา
 - 1.4 นำร่องกิจกรรมการระดมสรรพกำลังเครือข่ายโรงเรียน

2. ขั้นตอนการให้กระบวนการของโปรแกรมฯ
 - 2.1 การเตรียมการก่อนทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ
 - 2.2 ดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การตรวจสอบข้อมูล
 - 2.4 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอผลการศึกษา
3. ขั้นตอนปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรมฯ
 - 3.1 นำข้อมูลจากขั้นตอนการทดลองใช้กระบวนการของโปรแกรมฯ มาปรับปรุงโปรแกรมฯ
 - 3.2 นำเสนอโปรแกรมฯ ฉบับสมบูรณ์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถตอบคำถามการวิจัย คือ หลังจากที่เครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชนเข้าร่วมในโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลแล้ว ทำให้เห็นกระบวนการทำงานของเครือข่าย ในการพัฒนาแหล่งวิทยาการท้องถิ่นในบริบทของชุมชนมาสู่การจัดการเรียนการสอนในระดับอนุบาล ดังนี้

1. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร

วิธีการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน เป็นการทำงานร่วมกันของสมาชิกเครือข่าย 3 กลุ่มประกอบด้วย สมาชิกเครือข่ายในโรงเรียน สมาชิกเครือข่ายในชุมชน และสมาชิกเครือข่ายนอกชุมชน ร่วมกันค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อมาจัดเป็นเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็กวัยอนุบาลที่อยู่ในบริบทที่สัมพันธ์กับป่า

เนื่องจากสมาชิกในแต่ละกลุ่มเครือข่ายมีความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกันการใช้คำถามเพื่อค้นหาคำตอบจึงเป็นวิธีที่ทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายในแง่มุมต่าง ๆ เมื่อนำข้อมูลที่ได้มารวมกันแล้วทำการคัดเลือกในส่วนที่เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล โดยมีกระบวนการในการทำงานระดมสรรพกำลังของเครือข่ายคือ วางแผน ปฏิบัติการ และสะท้อนทำตามกระบวนการนี้เรื่อยไปจนได้คำตอบ ซึ่งในกระบวนการนี้สมาชิกเครือข่ายทุกคนต้องมีความสัมพันธ์กันในแนวราบคือ มีความเท่าเทียมกันเสมอภาคกัน

2. เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
อย่างไร

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในชั้นการทดลองใช้โปรแกรมฯ ได้มีการทำ
แผนที่ป่าและแผนที่ภูมิปัญญาชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนบ้านมะขามคู่ ทำให้พื้นที่ป่าชุมชนและ
ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กอนุบาลได้เข้าไปเรียนรู้จากพื้นที่ในการเรียนรู้จากเดิม
ที่อยู่แต่ในห้องเรียนและบริเวณใกล้ห้องเรียน ได้ขยายออกไปสู่พื้นที่ในป่าชุมชนและบริเวณ
โดยรอบโรงเรียน โดยมีการหมุนเวียนการใช้พื้นที่อย่างทั่วถึง

เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น โดยมีความ
สำคัญในการเรียนรู้ดังนี้

2.1 ใช้เป็นแหล่งการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง

จากกิจกรรมที่เด็กต้องเข้าไปศึกษาในป่าชุมชน พบว่าป่าเป็นผู้สอนความจริง
ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผู้ชี้แนะความจริง และครูเป็นผู้เชื่อมโยงความจริงมาสู่ชีวิตของเด็ก

2.2 ใช้เป็นแหล่งฝึกทักษะการคิด

ความมหัศจรรย์ของป่าที่เด็ก ๆ ได้พบทุกครั้งเมื่อเข้าไปศึกษา ก่อให้เกิดเป็น
คำถามที่น่าสงสัยชวนคิดและติดตามค้นหาคำตอบซึ่งซ่อนอยู่ภายในผืนป่าหรือจากภูมิปัญญา
ชาวบ้าน

2.3 ใช้เป็นแหล่งที่สร้างมุมมองที่หลากหลาย

ความเปลี่ยนแปลงของป่าตามฤดูกาลเป็นสิ่งที่สรรสร้างจินตนาการและมุมมอง
ของเด็กให้เห็นความงามจากป่า ความงามที่ทำให้จิตใจของเด็กมีความละเอียดพร้อมรับกับ
ความจริงในอนาคต

2.4 ใช้เป็นแหล่งที่สร้างความเข้าใจอดีตที่สัมพันธ์กับปัจจุบัน เชื่อมโยงสู่นาคต

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการที่สำคัญในการถ่ายทอดเรื่องราวในอดีต
มาสู่เด็ก ภาพของป่าในปัจจุบันทำให้เด็กเกิดความตระหนักถึงทางเลือกในอนาคตที่อยู่ในมือของ
พวกเขาที่จะปกป้องรักษาต่อไป

ป่าชุมชนเป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้ในบางฤดูกาลโดย
ธรรมชาติ หากเป็นฤดูฝนจะไม่เหมาะสมที่จะเข้าไปเรียน แต่จากการทดลองใช้โปรแกรมฯ ได้มี

การจัดโครงการสอนที่สอดคล้องกับฤดูกาลและจัดพื้นที่ในบริเวณโรงเรียนส่วนอื่นทดแทนคือ ในช่วงฤดูร้อนเด็กสามารถเข้าไปเรียนในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อเก็บไม้เมล็ดพันธุ์พืชและของจากป่า มาใช้เรียนและเก็บไว้ใช้ในช่วงฤดูฝนที่เด็กไม่สามารถใช้พื้นที่ป่าได้

ในด้านภูมิปัญญาชาวบ้านได้มีการเชิญผู้ที่มีความรู้เรื่องป่าเข้ามาจัดการเรียน การสอนและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับครูและเด็ก หรือในบางโอกาสครูและเด็กก็ได้ไปเรียนรู้ จากพื้นที่ของภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้น

การที่เด็กได้ใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น เป็นแหล่งที่ได้ศึกษาหาความรู้ จะทำให้เด็กเกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษา ให้ยั่งยืนต่อไป

3. ครูอนุบาลจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร

ครูอนุบาลได้เข้าร่วมในกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในทุกระยะ ทำให้ครูได้มีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตท่ามกลางบริบทที่สัมพันธ์กับป่า ดังนั้นการจัดการเรียน การสอนของครูจึงมีความสอดคล้องกับวิถีของป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านโดยมีหลักในการ จัดการเรียนการสอนดังนี้

3.1 จัดกระบวนการเรียนรู้จากชีวิตจริง โดยให้โอกาสการเรียนรู้ ด้วยการคิดเอง หาคำตอบเอง

กิจกรรมที่ครูจัดให้เด็กเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของเด็กและวิถีชีวิตของป่า การฝึกให้เด็กเรียนรู้เรื่องฤดูกาล ความเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เกิดขึ้นจากชีวิตจริง ทำให้การเรียนรู้ นั้นเกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กับการใช้ชีวิต

3.2 บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้ เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการ เรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก

การที่ครูจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนทำให้ครูลดบทบาทในการเป็นผู้ให้ ความรู้มาเป็นผู้กระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก เพราะเมื่อเด็กได้เข้าไปทำกิจกรรมในป่าหรือเรียนรู้ จากป่า เด็กจะเกิดความตื่นตาตื่นใจกับสิ่งที่ได้พบเห็นครูจึงไม่จำเป็นต้องขึ้นบอกความรู้ให้กับเด็ก เพียงแต่ชี้แนะให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง

3.3 ครูแสวงหาความเข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างถ่องแท้และสามารถเชื่อมโยงสู่การเรียนรู้การสอนที่สอดคล้องกับป่า

ในกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในช่วงเริ่มต้น ครูยังมีความรู้ในเรื่องป่าและความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาชาวบ้านน้อยมาก แต่เมื่อครูได้มาร่วมระดมสรรพกำลังและทำงานร่วมกับเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ทำให้พบว่าครูมีความรู้เพิ่มขึ้น มีศักยภาพเพิ่มขึ้น มีมุมมองในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับป่ามากขึ้น จะเห็นได้จากการค้นพบต่าง ๆ เช่น การกำหนดพื้นที่ตั้งของอาคารและพื้นที่ทำสวนของชั้นอนุบาล เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนทางน้ำที่ไหลจากป่าลงสู่บึง ทำให้เกิดปัญหาห้องเรียนมีความชื้นในช่วงฤดูฝน ข้อค้นพบเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความรู้ของครูที่เพิ่มขึ้นและพัฒนาไปสู่การจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมต่อไป

3.4 ครูสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนจนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ

หลังจากการเข้าร่วมโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล บทบาทของครูอนุบาลได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่สอนอยู่แต่ในห้องตามลำพัง ไม่มีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นมากนักทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ปัจจุบันครูอนุบาลมีศักยภาพในการสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอน ทั้งในกลุ่มเด็ก ๆ ในโรงเรียน กับนักเรียนและครูชั้นประถมศึกษา สร้างความร่วมมือกับภูมิปัญญาชาวบ้านและผู้ปกครอง รวมทั้งสร้างความร่วมมือในชุมชน ประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชนเพื่อสนับสนุนด้านการจัดการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นการเปลี่ยนบทบาทของครูอนุบาลให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น เป็นที่เชื่อถือของบุคคลทั่วไป และสามารถทำงานพัฒนาการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเพื่อพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลมีประเด็นที่นำมาอภิปรายได้ดังนี้

คุณค่าของโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กอนุบาล

1. การพัฒนาการศึกษาที่มาจากการระดมสรรพกำลังของเครือข่าย

การทำงานเพื่อการพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาด้านการศึกษาในปัจจุบันไม่ใช่เป็นเพียงแค่การสอนของครูแต่ในห้องเรียนเท่านั้น หากแต่ต้องมีความร่วมมือกันทุกฝ่ายทั้งทางสถานศึกษา ชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ มาระดมสรรพกำลังเพื่อให้เกิดเป็นพลังทางความคิด พลังทางปัญญา การที่ผู้คนต่างบทบาท ต่างความรู้ ต่างประสบการณ์มาร่วมแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ในมุมมองที่ตัวเองรู้ เมื่อความรู้เหล่านั้นมารวมกันกลั่นกรองจนได้มาซึ่งคำตอบที่เหมาะสมจึงนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน การศึกษาที่เกิดจากการระดมสรรพกำลังของคนในโรงเรียนในชุมชนและนอกชุมชน จะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนให้มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น การร่วมกันจัดการศึกษาให้กับเด็กที่สอดคล้องกับท้องถิ่นทำให้มองเห็นปัญหา และเห็นคุณค่าในท้องถิ่นของตน การปลูกฝังให้เด็กรู้และรักท้องถิ่นที่อยู่จะช่วยให้เขาเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนเป็นพลังสำคัญที่จะพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

2. บทบาทของครูในการพัฒนาการศึกษา

จากโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนซึ่งครูมีส่วนร่วมตลอดทั้งกระบวนการ ครูที่มาร่วมคิด ร่วมทำงานกับกลุ่มเครือข่ายที่มีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย ทำให้ครูได้รับความรู้ที่ลึก มีความเข้าใจในงานทำให้ครูเกิดการพัฒนาศักยภาพในตัว และถ่ายทอดพลังจากตัวครูสู่เด็กอย่างเหมาะสมกลมกลืนเป็นธรรมชาติ การรู้ลึกรู้จริงของครูเป็นสิ่งสำคัญ ครูผู้ไม่รู้อะไรแต่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนที่จะแสวงหาความรู้ สร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้คนในชุมชนและนอกชุมชนจนเกิดเป็นเครือข่ายทางความรู้มีการแลกเปลี่ยนถามตอบในสิ่งที่ตนไม่รู้อย่างต่อเนื่องและนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการพัฒนาเด็กให้เหมาะสมกับบริบทและสังคม ในอนาคตเด็กเหล่านั้นก็จะเป็นพลังเกื้อหนุนย้อนกลับมาสร้างความเข้มแข็งและความสงบสุขให้กับชุมชนและสังคมของพวกเขาต่อไป

3. การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของท้องถิ่น

หากเรามองกลับไปในชีวิตของผู้คนรุ่นก่อน อะไรคือสิ่งที่สร้างความรู้และสั่งสมประสบการณ์ให้พวกเขากลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน คนในยุคปัจจุบันผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีความรู้มากมายแต่ไม่สามารถมีชีวิตที่สงบสุขท่ามกลางเวลาที่ผ่านมา การให้การศึกษาที่มองภาพของชุมชนเป็นหลัก สำนวจวิถีชีวิตของผู้คนแล้วนำมาปรับเป็นการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตเหล่านั้น จะทำให้เด็กรู้สึกว่าการศึกษาคือชีวิต การเรียนรู้การใช้ชีวิตท่ามกลางชุมชนของตน ชีวิตที่อยู่กับป่า ชีวิตในเมืองหรือชีวิตในชนบทใด ๆ การศึกษาก็จะมีคุณค่าเมื่อเกิดความรักและหวงแหนถิ่นบ้านเกิดแล้วก็จะทำให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

4. ป่าชุมชนเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นที่สำคัญของเด็ก

จากโปรแกรมฯ ที่มีจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ทำให้เด็กได้มีพื้นที่การเรียนรู้เพิ่มขึ้นไม่อยู่เพียงแต่ในห้องเรียน ป่าชุมชนเปรียบเสมือนชุมทรัพย์ทางความรู้ที่เด็กสามารถเรียนรู้ได้อย่างไม่มีวันจบสิ้น ประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากป่าในแต่ละครั้ง แต่ละฤดูกาล ล้วนแต่เป็นความรู้ที่น่าตื่นเต้นและน่าสนใจสำหรับครูและเด็กเสมอ บางครั้งการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเมื่อเด็กสังเกตเห็นสิ่งที่น่าสนใจในป่า ครูจึงต้องเรียนรู้มากกว่าเพื่อช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ของเด็กเป็นไปอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้ร่วมกันของครูและเด็กเป็นความรู้ที่มีคุณค่าเปรียบเสมือนการค้นพบชุมทรัพย์ทางธรรมชาติที่ซ่อนตัวอยู่ในป่า เป็นชุมทรัพย์ที่สร้างความเข้าใจในการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างคนกับป่า ฟังพากันไม่ทำลายกัน

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านผู้ถ่ายทอดความรู้จากป่าสู่เด็ก

การจัดการเรียนการสอนในโปรแกรมฯ โดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ทำให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์จากคนรุ่นเก่าที่ยังคงใช้ชีวิตอยู่กับป่ายังคงหาอาหารเก็บของป่า ใช้พื้นที่ในการหุงหาอาหาร ใช้ไม้ในการทำเครื่องใช้ แต่พวกเขาก็ยังคงรักษาผืนป่าผืนเล็ก ๆ ที่มีอยู่ไว้ ในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนได้สะท้อนภาพผู้คนที่อยู่ท่ามกลางผืนป่าแต่มีชีวิตที่ต่างกัน คนรุ่นเก่ายังคงชีวิตที่สัมพันธ์กับป่า ในขณะที่คนรุ่นใหม่เริ่มมุ่งหน้าเข้ามาในเมือง สิ่งเหล่านี้จะเป็นค่านิยมที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หากการศึกษายังไม่เชื่อมโยงชีวิตและชุมชนเข้าด้วยกัน โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล จึงนำภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องปามาถ่ายทอดประสบการณ์ในการใช้ชีวิตที่อยู่ร่วมกับป่าเป็นการสืบสานวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทของป่า

6. การศึกษาช่วยเพิ่มพื้นที่ป่า

โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล เป็นการทำงานของกลุ่มเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ที่มา ร่วมกันเรียนรู้ สร้างคำถาม ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับป่าและภูมิปัญญาเรื่องป่า สร้างเนื้อหาและ กิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่เด็กอนุบาล จากการทำงานร่วมกัน การถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละกลุ่มเครือข่าย นำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึง ความสำคัญของป่าของสมาชิกที่เข้าร่วมโปรแกรมฯ เกิดเป็นโครงการต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียนและใน ชุมชน โดยเฉพาะโครงการปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชน เป็นโครงการที่เครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่มคาดหวังว่าจะนำมาซึ่งป่าผืนใหม่ที่เชื่อมกับป่าผืนเดิม จำนวนนกและสัตว์บางชนิดจะเพิ่มขึ้น คนในชุมชนจะได้เก็บผลิตผลจากป่ามาใช้และเป็นอาหาร จากแนวคิดในการพัฒนาโครงการ ใหม่ ๆ เห็นได้ว่าเป็นผลมาจากการให้การศึกษาและเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายโรงเรียนและการ ศึกษานี้ก็ได้อถ่ายทอดสู่เด็กอนุบาลซึ่งเป็นคนรุ่นหลังต่อไป

7. ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านรักษาไว้ได้ด้วยพลังชุมชน

การทำงานในโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วัยอนุบาลแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความร่วมมือในการชี้ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชนและภูมิปัญญา ชาวบ้าน เมื่อผู้คนตระหนักและให้ความสำคัญก็เกิดเป็นความร่วมมือในการดูแลรักษาปกป้อง ให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ตามกำลังของแต่ละบุคคล บางหน่วยงานให้การสนับสนุนเป็นเงิน คนในชุมชนสนับสนุนด้านแรงงาน ความคิด โรงเรียนปลูกฝังให้กับเด็กเพื่อเป็นพลังรุ่นต่อไปที่จะ ดำรงรักษาผืนป่าและรับการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ให้คงอยู่สืบไป

ข้อสังเกตจากการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียน การสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล มีข้อสังเกตจากการวิจัยดังนี้

1. การทำงานแบบระดมสรรพกำลัง เป็นการทำงานที่ต้องการสมาชิกเข้าร่วมทุกกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนถ่ายทอดและรับฟังประสบการณ์ของกันและกัน แต่เนื่องจากสมาชิกในแต่ละกลุ่มเครือข่ายต่างก็มีวิถีชีวิตและภาระหน้าที่แตกต่างกัน ในการทำงานจึงต้องมีความยืดหยุ่นสูงในเรื่องของเวลา การนัดหมายเพื่อมาประชุมหรือร่วมตัวในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องมีการกำหนดวันและเวลาร่วมกัน หรือหากบางกลุ่มเครือข่ายไม่สามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมได้ ผู้ดำเนินการวิจัยต้องมีการติดตามเพื่อชี้แจงถึงสิ่งที่ส่วนรวมทำและถามความคิดเห็นเพิ่มเติมจากกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม

2. ความสัมพันธ์ของกลุ่มทำงาน เนื่องจากกลุ่มเครือข่ายที่มาทำงานร่วมกันมีทั้งเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชน เป็นผู้คนต่างสาขาอาชีพ และต่างประสบการณ์มาร่วมกัน ต้องใช้เวลาในการปรับตัวเข้าหากัน ชาวบ้านในชุมชนที่ต้องมาทำงานกับครู จะรู้สึกว่าตัวเองไม่มีความรู้เป็นเพียงแค่ชาวบ้านธรรมดา ทั้ง ๆ ที่ความรู้ที่พวกเขาเป็นสิ่งที่ครูไม่เคยรู้ การทำงานจึงต้องใช้ความสัมพันธ์ในแนวราบคือทุกคนมีความเท่าเทียมกันเสมอภาคกัน การที่รู้จักทำตัวเป็นผู้รู้และไม่รู้ในบางโอกาสจะนำมาซึ่งความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นในตัวเอง และถ่ายทอดความรู้จากตัวเราไปสู่กลุ่มทำงานเช่นกัน ถ้าทุกคนรับฟังประสบการณ์และข้อคิดเห็นของผู้อื่นจะทำให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ ผลักดันให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนไปด้วยกัน

3. การทำงานแบบเครือข่าย การที่กลุ่มเครือข่ายมีความหลากหลายจะช่วยให้การทำงานราบรื่นกว่าการรวมตัวกันแต่เฉพาะกลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในชุมชนเดียวกันเนื่องจากในชุมชนก็เหมือนกับสังคมทั่วไปคือมีการขัดแย้งกันในกลุ่มคนบางกลุ่มผู้วิจัยจึงต้องมีการสังเกตในระหว่างการทำงานกับผู้คน หลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้น การนำเครือข่ายจากภายนอกชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกันเป็นการช่วยลดความตึงเครียดและความขัดแย้งนั้นได้

4. ในการทำงานกับเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพ สมาชิกหลักจากแต่ละกลุ่มควรมีประมาณ 3 – 4 คน เพื่อความสะดวกในการทำงานและเป็นกลุ่มที่มีขนาดไม่ใหญ่เกินไป ส่วนบุคคลอื่น ๆ ที่สนใจก็เข้ามาในบทบาทสมาชิกสมทบ

5. งานของครูในปัจจุบันไม่ได้มีเพียงงานสอน แต่ครูยังต้องรับผิดชอบงานนอกเหนือจากการสอนมากมายซึ่งเป็นงานสำคัญของโรงเรียน ทำให้เวลาของครูที่จะทุ่มเทให้กับงานพัฒนาการสอนถูกบั่นทอนลงไป ครูที่มีแนวคิดในการพัฒนางานสอนจึงต้องจัดเวลาให้กับตัวเอง อาจต้องใช้เวลาหลังเลิกงานหรือช่วงวันหยุดในการศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตัวเอง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล พบประเด็นที่น่าสนใจคือ การจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของเด็กจะทำให้เด็กได้เรียนรู้ชีวิต จากการสัมผัสกับป่า ปลูกฝังให้เด็กมีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า เด็กเรียนรู้เกิดความตระหนัก ความรักผูกพันและรู้สึกหวงแหนในพื้นที่ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน การวิจัยนี้มีประโยชน์สำหรับงานวิจัยต่อไป คือการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการปลูกฝังการอนุรักษ์ป่าให้แก่เด็กวัยอนุบาล

2. ควรมีการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาลในท้องถิ่นที่มีบริบทเป็นป่าประเภทอื่น เช่น ป่าพุ่ม ป่าชายเลน เพื่อหาข้อค้นพบ ข้อเสนอแนะและข้อสังเกตอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะป่าในพื้นที่ต่างกันย่อมมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน อาจจะเป็นการสร้างเครือข่ายโรงเรียนที่ให้ความรู้เรื่องป่าที่ต่างกันและมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างเครือข่ายเพื่อศึกษาหาความรู้เรื่องป่าได้ทุกชนิดในประเทศไทย

3. การวิจัยครั้งนี้เป็นการทำงานแบบระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ประกอบไปด้วยเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ซึ่งมีสมาชิกในแต่ละกลุ่มเครือข่ายเพียงไม่กี่คน แต่เมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในส่วนของ การระดมสรรพกำลังและในส่วนของ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมในแต่ละกลุ่มเครือข่ายได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีการขยายเครือข่ายเป็นวงกว้างออกไปจากจุดเล็ก ๆ ในโรงเรียนออกไปสู่ภายนอก และมีผลย้อนจากภายนอกกลับเข้ามาสู่ในโรงเรียน จึงน่าสนใจที่จะทำการวิจัยในรูปแบบของการระดมสรรพกำลังเครือข่ายโดยมีกลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในโรงเรียน ในชุมชน หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยสนับสนุนโรงเรียนในรูปแบบที่แตกต่างกันไป การทำงานแบบระดมสรรพกำลังของเครือข่ายจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1. โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วัยอนุบาล มีโรงเรียนที่มีความเฉพาะเป็นกรณีศึกษา แต่ครูอนุบาลในบริบทที่มีความใกล้เคียงกัน ก็สามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้ เพราะในโปรแกรมฯ จะเน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้กับครูหรือโรงเรียนในชุมชนที่มีความเฉพาะที่แตกต่างได้

2. ในการทำงานแบบระดมสรรพกำลังของเครือข่าย ผู้นำโปรแกรมไปใช้ควรแสวงหากลุ่ม เครือข่ายที่มีแนวคิด ทักษะ และสนใจงานด้านการพัฒนาเหมือนกัน และควรมีกลุ่มเครือข่ายที่ มาจากนอกชุมชน เพราะเครือข่ายกลุ่มนี้เข้ามาจะช่วยลดความขัดแย้งและความตึงเครียดให้กับ กลุ่มได้ดี

3. เพื่อให้โปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน ในการใช้ป่าชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก วัยอนุบาลใช้ได้อย่างแพร่หลาย ควรมีการรวมตัวกันของเครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อสานต่อการระดมสรรพกำลังในกาจัดการศึกษาให้กับ เด็กโดยจัดให้กับเด็กในชั้นประถมศึกษา เครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่มควรมีการวางแผนแนวทาง ในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนในทุกปีการศึกษา เพื่อการพัฒนา ที่ดีขึ้นและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น จนสามารถพัฒนาสู่หลักสูตรท้องถิ่นได้

4. การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนทั้ง 3 กลุ่ม คือ เครือข่ายในโรงเรียน เครือข่ายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ควรมีการเปิดโอกาสให้ผู้รู้ในชุมชน ประชาชน ครูในโรงเรียนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่สนใจ เข้ามาร่วมจัดกิจกรรมหรือเยี่ยมชมโครงการที่พัฒนา มาจากการทำงานของเครือข่ายทั้งโครงการในโรงเรียน และโครงการในชุมชนเพื่อเป็นการขยาย เครือข่ายให้กว้างขึ้นและเป็นการเผยแพร่กระบวนการในการทำงานของเครือข่ายโรงเรียน

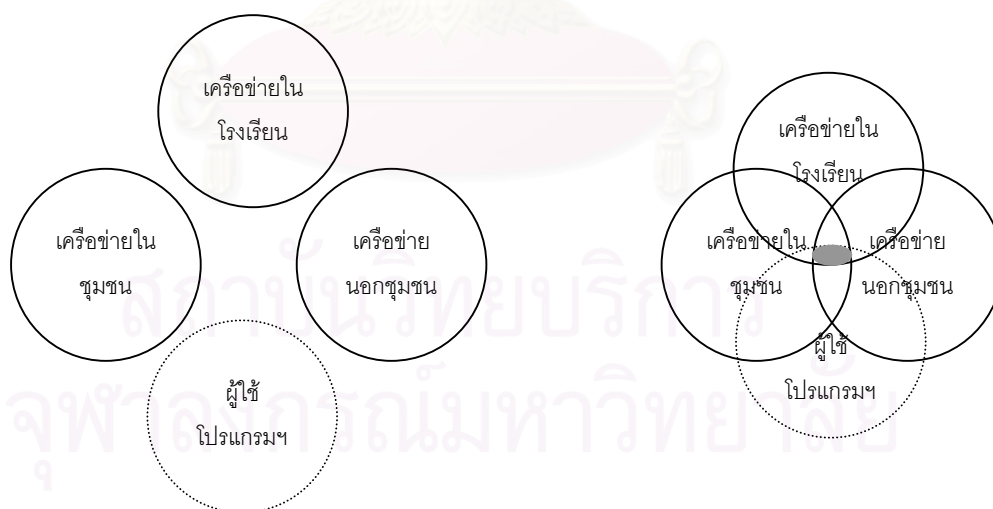
5. ผู้ที่จะนำโปรแกรมฯ ไปใช้ควรเลือกสมาชิกเครือข่ายในโรงเรียนและสมาชิกเครือข่าย ในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมีแนวคิดไปในทางเดียวกัน ส่วนสมาชิกเครือข่ายนอกชุมชน อาจเป็นบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนหรือมีความสัมพันธ์กับโรงเรียน จะช่วยให้อ การทำงานง่ายขึ้น และควรเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อสะดวกในการทำงานร่วมกัน

6. ผู้นำโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กอนุบาลไปใช้ควรมีการศึกษาชุมชนทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชนเพื่อค้นหาผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่าย และเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับตัวเองก่อนจึงจะสามารถประสานเชื่อมโยงให้โปรแกรมฯ ประสบผลสำเร็จได้

7. ผู้นำโปรแกรมฯ ไปใช้ต้องรู้จักมีไหวพริบในการแก้ปัญหา เนื่องจากเป็นการทำงานที่ต้องประสานกับผู้คนหลายฝ่าย ซึ่งมีความต่างกันหลาย ๆ ด้าน การทำงานจึงต้องมีความยืดหยุ่นสูง และมีความเข้าใจสมาชิกเครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน

8. ผู้ที่จะนำโปรแกรมฯ ไปใช้ ต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นที่มีความแตกต่างกัน ต้องเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เสียสละ และสามารถสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และสามารถเชื่อมโยงผู้คนให้เข้ากับวิถีชีวิตของบริษัทในสังคมเพื่อให้กลุ่มเห็นคุณค่า และร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนาอันจะนำมาซึ่งความยั่งยืนต่อไป

9. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้โปรแกรมฯ ก่อนและหลังการทำงานร่วมกันเป็นไปดังแผนภาพ

จากแผนภาพจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้โปรแกรมฯ กับเครือข่าย ซึ่งต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการทำงานคนแต่ละกลุ่มต่างก็มีโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน แต่เมื่อได้มาทำงานแบบระดมสรรพกำลังแล้ว คนทั้ง 4 กลุ่ม ก็มีโลกทัศน์ร่วมกัน มีความเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนา อันเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จในการพัฒนาความรู้ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.) ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. 2546. หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546. กรุงเทพมหานคร :

(อัดสำเนา).

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย. เครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชน. การประชุมเชิงวิชาการเรื่องเครือข่ายการ

เรียนรู้ ในวันที่ 29 – 30 พฤศจิกายน 2536 ณ ห้องประชุมสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่. (อัดสำเนา).

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. 2538. ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

เกสรี สุวรรณเรืองศรี. 2542. การพัฒนาโปรแกรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมในการสอนระดับอนุบาลในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2538. เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน

อย่างยั่งยืน. เอกสารรายงานการประชุมระดับชาติ ระหว่างวันที่ 30 มีนาคม – 1 เมษายน

2538 ณ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2542. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

พุทธศักราช 2542. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

สำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, สำนักงาน. (ม.ป.ป.). เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และ

จิตวิญญาณ. กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชน.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, สำนักงาน. 2538. รายงานผลการประชุมสัมมนา

เรื่องประเด็นและยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาในช่วง แผนพัฒนาการศึกษาแห่ง

ชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ระหว่างวันที่ 1-2 กุมภาพันธ์ 2538 . กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

เคมมิส, สตีเฟน และแมคทาการ์ต, โรเบิร์ต. 2538. **นักวางแผนวิจัยปฏิบัติการ**. แปลโดย
ส.วาสนา ประวาลพฤกษ์. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ.

เครือข่ายป่าชุมชนแห่งประเทศไทย. 2545. **พ.ร.บ.ป่าชุมชน : ชาวบ้านคือคนรักษาป่า**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม.

จอห์น บี, ทอมสัน ; ทิม, คาน ; มิดเดิล, มาเซเดอ ; ลิน, โอฟิลด์ ; มิเชลา, คีคเกลอ ; และโรแลน,
มิกแฮน. 2546. **เด็กตามธรรมชาติ**. แปลโดย วิศิษฐ์ วัจวิญญู. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
สวนเงินมีมา.

เจมส์ คีดี ปิ่นทอง. 2527. **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท ใน จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ**.
(บรรณาธิการ) **การบริหารงานพัฒนาชนบท**. หน้า 265-268. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

จำลอง ไชยยา. 2545. **การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติใน
การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยวิธีสตอร์ไลน์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ใน
โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดน่าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537. **วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ**. ใน **วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์**
(บรรณาธิการ), **ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**, หน้า 75 - 99
กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ชุติมา ปานดำ. 2542. **การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาการเรียน
การสอนของครูอนุบาลด้วยวิธีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม**. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิตนา เขมมณี และคณะ. 2535. **หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย**.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิตา ชูโต. 2545. **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร : แมทส์ปอยท์.

บุษบง ดันติวงศ์. 2546. **รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีไทย : การศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. 2536. **ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมและการศึกษาที่เข้าถึงความจริง**. ใน
วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์ (บรรณาธิการ), ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน,
หน้า 11-29. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ประเวศ วะสี. 2538. **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.

ปิยะ โมคมูล. 2545. ไร่ไม้ชายคา, ADVACED THAILAND GEOGRAPHIC 53 (พฤษภาคม) : 52 - 54.

พูนศรี ไม้ทอง. 2543. การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนที่ได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

รุ่ง แก้วแดง. (ม.ป.ป.). รัฐธรรมนูญกับการศึกษาของชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

วิชัย ต้นศิริ. 2536. เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาดลอดชีวิต. วารสารการศึกษาแห่งชาติ 27 (เมษายน - พฤษภาคม) : 4 - 11.

วิมลลักษณ์ ชูชาติ. 2540. การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชา สारตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บรรณาธิการ), ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า 11-30. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

วิสุทธิ โบไม้. 2536. ทรัพย์สินทางชีวภาพของชาติ: ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาแบบยั่งยืน. ใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บรรณาธิการ), ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า 31-49. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์. 2534. "การส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้านในระดับตำบลและหมู่บ้าน". (อัตลัาเนา).

สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุยตระกูล และชื่น ศรีสวัสดิ์. 2537. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น "คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท". กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2538. ป่าชุมชน : ทางเลือกในการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากร. ข่าวสารป่ากับชุมชน. 2 (เมษายน) : 28-31.

สุดาเรศ แจ่มเดชะศักดิ์. 2543. การพัฒนาโปรแกรมสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับเด็กวัยอนุบาลโดยให้แนวการสอนแบบผูกเป็นเรื่องราว. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุพร พิรมธุกร. 2531. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกับป่า : กรณีศึกษาป่าชุมชน หมู่บ้านป่าก่อ ตำบลแสงภา อำเภอหนองน้ำเจ้าพระยา จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร สุนันท์ชัย. 2535. แนวคิดในการพัฒนาการเรียนรู้อินเทอร์เน็ตและการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน, หน้า 35-40 . (ม.ป.ท.)
- สุภาวดี จันทวานิช. 2543. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวดี จันทวานิช. 2545. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2540. แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง. 2536. การศึกษาป่าชุมชนโรงเรียนบ้านหนองขาม ตำบลป่าหวาย อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. (ม.ป.ท.)
- อรรชรณ คูหเจริญ นาวายุทธ. 2545. ป่าเขตร้อน. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540. ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและการเสนอแนะเพื่อการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : แปลนพริ้นติ้ง.
- อุ้นตา นพคุณ. 2546. กรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมอย่างมีส่วนร่วมทางการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร. ชวนพิมพ์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2539. กระบวนการและเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อปวงชน. ที่ระลึกวันการศึกษานอกโรงเรียน 8 กันยายน รวมพลังเพื่อปวงชน. กรุงเทพมหานคร: นำถึงการศึกษาพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

- Barnhart, M.W. 1991. An examination of the development of the Colorado preschool project in a public/private partnership : A collaborative model. EDD Havard University.
- Boone, 1985. Developing Programs in Adult Education. Prospect Heights : Waveland.
- Boyle, P.G. 1981. Planning Better Program. New York : Mc Graw Hill Book.

- Cairney, T., Ruge, J., Buchanan, J., Lowe, K. and Munise, L. 1995 *Developing partnership : The home, school and community interface*. Australia : Cathy Buckingham.
- Heron, J. 1996. *Co –Operative Inquiry*. Thousand Oaks, Sage Publication, Inc.
- Jakato, P.O. 1994. *An Introduction to Indigenous Education in East Africa*. School of Education Makerere University.
- Krueger, R.A. 1998. *Developing Questions for Focus Groups*. Thousand Oaks, Sage Publications, Inc.
- McNiff, J. 1998. *Action Research Principle and Practice*. Great Britain : Mackays of Chatham.
- Moch, S.D. , Gates, M.F. 2000. *The Researcher Experience in Qualitative Research*. Thousand Oaks, Sage Publication, Inc.
- Richard A. Krueger – Jean A. King. 1998. *Involving Community Member in Focus Groups*. Thousand Oaks Sage Publication, Inc.
- UNESCO. *EDUCATION FOR A SUSTAINABLE FUTURE : A Transdisciplinary. Vision For Concerted Action*. Thessaloniki : UNESCO & The Government of Greece.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

1. รศ.ดร.สุรีย์ ภูมิภมร อาจารย์คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. ผศ.ปราณีต อัมพรสินธุ์ อาจารย์คณะครุศาสตร์ สาขาการศึกษาปฐมวัย
สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
3. อาจารย์สุรินทร์ เหลือละม้าย ที่ปรึกษาสภาวัฒนธรรม จังหวัดราชบุรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน

หมู่บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ผู้บันทึก.....ช่วงเวลาที่ยกบันทึก.....

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

1. สภาพภูมิประเทศและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

.....

.....

.....

2. ลักษณะประชากร (จำนวนประชากรเด็ก ผู้ใหญ่ ศาสนาที่นับถือ)

.....

.....

.....

3. ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (ผู้นำชุมชน สถาบันในชุมชน บริการสาธารณสุข)

.....

.....

.....

4. วิถีชีวิตปัจจุบันที่สัมพันธ์กับป่า

.....

.....

.....

5. ปัญหาสำคัญของชุมชน

.....

.....

.....

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและศาสนา

1. ประเพณีท้องถิ่น

.....
.....
.....

2. ความเชื่อเกี่ยวกับป่า

.....
.....
.....

3. ความเชื่อทางศาสนา

.....
.....
.....

4. ภาษาที่ใช้ในท้องถิ่น

.....
.....
.....

5. บุคคลในชุมชนที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับป่า

.....
.....
.....

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสำรวจสภาพการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นอนุบาล

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

.....

.....

.....

2. การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ

.....

.....

.....

3. พื้นที่การเรียนรู้ของเด็กระดับชั้นอนุบาล

.....

.....

.....

4. ของเล่นของเด็กระดับชั้นอนุบาล

.....

.....

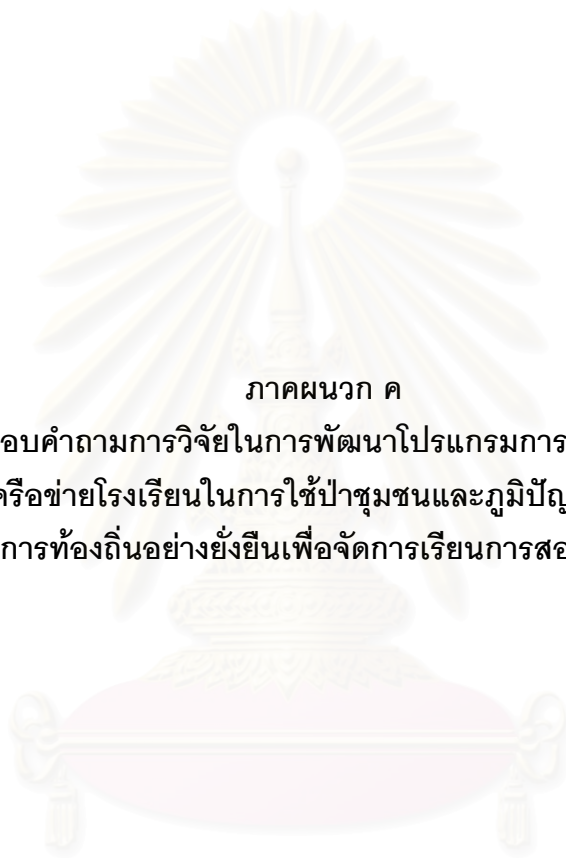
.....

5. ความสัมพันธ์ของเด็กกับป่า

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค

ดัชนีที่ใช้ตอบคำถามการวิจัยในการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลัง
ของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน
เป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดัชนีที่ใช้ตอบคำถามการวิจัยในการพัฒนาโปรแกรมการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนในการใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กวัยอนุบาล

ดัชนีเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1

การระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียนมีวิธีการอย่างไร
กระบวนการในการระดมสรรพกำลังของเครือข่ายโรงเรียน

ดัชนีเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2

เด็กอนุบาลใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งวิทยาการท้องถิ่นอย่างยั่งยืนอย่างไร

1. มีพื้นที่ในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น
2. ใช้เป็นแหล่งการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง
3. ใช้เป็นแหล่งฝึกทักษะการคิด
4. ใช้เป็นแหล่งที่สร้างมุมมองที่หลากหลาย
5. ใช้เป็นแหล่งที่สร้างความเข้าใจในอดีตที่สัมพันธ์กับปัจจุบันเชื่อมโยงสู่นาคต

ดัชนีเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3

ครูอนุบาลจัดการเรียนการสอนโดยใช้ป่าชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร

1. ครูจัดกระบวนการเรียนรู้จากชีวิตจริง โดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเองหาคำตอบเอง
2. บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้ เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เด็ก
3. ครูมองเห็นกฎของธรรมชาติและสามารถเชื่อมโยงสู่การเรียนการสอนที่สอดคล้องกับป่า
4. ครูสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนการสอนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ย่อย ๆ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวปณิตา ศิลารักษ์ เกิดเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2516 ที่จังหวัดราชบุรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีครุศาสตรบัณฑิต สถาบันราชภัฏเพชรบุรี ในปีการศึกษา 2538 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา สาขาการศึกษาปฐมวัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2542 และจบการศึกษาในปีการศึกษา 2545 ปัจจุบันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียนบ้านหนองขาม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย